

Nejvyšší soud

VÝBĚR rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Ročník: XXIX

3
2023

Výběr rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva pro justiční praxi

Výběr rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva pro justiční praxi je připravován v kolektivu soudců Nejvyššího soudu, vládního zmocněnce pro zastupování České republiky před Evropským soudem pro lidská práva a pracovníků z oddělení analytiky a srovnávacího práva Nejvyššího soudu a má za cíl zvýšit povědomí odborné právní veřejnosti o aktuálních a konečných rozhodnutích Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku. Ve snaze o maximální informovanost jsou skutkový stav a řízení u vnitrostátních soudů shrnuty stručně tak, aby měl čtenář dobrý přehled o základních důvodech stížnosti. Důraz je kladen na pečlivý výběr nejpodstatnějších částí odůvodnění rozhodnutí, které jsou předloženy. Autorské komentáře, zpracované většinou soudci Nejvyššího soudu, vystihují přínos daného rozhodnutí pro české právní prostředí, odkazy na články Úmluvy a příslušná dotčená ustanovení národního práva spolu s uvedením klíčových slov zvyšují odbornou hodnotu periodika.

Redakční rada:

Předseda: JUDr. Petr Angyalossy, Ph.D.
Členové: Mgr. Petr Konůpka, JUDr. Ivo Kouřil, Mgr. Aleš Pavel, JUDr. Lubomír Ptáček, Ph.D., JUDr. Vít A. Schorm, JUDr. Pavel Šimon, JUDr. Milada Šámalová, Mgr. et Mgr. Katarína Šipulová, M. St. (Oxon), Ph.D. (MUNI), JUDr. Petr Škvain, Ph.D., JUDr. Robert Waltr
Adresa redakce: Nejvyšší soud, Burešova 20, 657 37 Brno
tel.: +420 541 593 111, fax: +420 541 213 493
e-mail: podatelna@nsoud.cz

Ročník XXIX, číslo 3/2023
ISSN 1214-3839, MK ČR E 1200

Vzor citace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva:

- rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 25. 7. 2013, Kummer proti České republice, č. 32133/11
- rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 15. 12. 2011, Al-Khawaja a Tahery proti Spojenému království, č. 26766/05 a 22228/06, bod 118

OBSAH

Rozsudek ve věci A. a ostatní proti Islandu, stížnosti č. 25133/20 a 31856/20	... 4
Rozsudek ve věci G. M. a ostatní proti Moldavsku, stížnost č. 44394/15	... 16
Rozsudek ve věci Halet proti Lucembursku, stížnost č. 21884/18	... 33
Rozsudek ve věci J. I. proti Chorvatsku, stížnost č. 35898/16	... 53
Rozsudek ve věci Mamaladze proti Gruzii, stížnost č. 9487/19	... 60
Rozsudek ve věci Mortier proti Belgii, stížnost č. 78017/17	... 77
Rozsudek ve věci Vasaráb a Paulus proti Slovensku, stížnosti č. 28081/19 a 29664/19	...116

EVROPSKÝ SOUD PRO LIDSKÁ PRÁVA TŘETÍ SEKCE

15. 11. 2022

VĚC A. A OSTATNÍ PROTI ISLANDU (rozsudek ve věci A. a ostatní proti Islandu, stížnosti č. 25133/20 a 31856/20)

Dotčený článek Úmluvy:
čl. 8

Odkazy na českou právní úpravu:

Čl. 10 odst. 2 a čl. 32 odst. 1 a 4 Listiny základních práv a svobod
§ 865–§ 874, § 887–891, § 953–970 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Klíčová slova:

odebrání dítěte – péče o dítě – pěstounská péče – práva rodičů na styk s dítětem – rodičovská péče – rodičovství – rodina – sociálně-právní ochrana dětí

Autorský komentář:

V předmětné věci byly nezletilé děti odebrány z rodiny stěžovatelů a předány do pěstounské péče pro důvodné podezření jejich sexuálního zneužívání ze strany otce, prvního stěžovatele. K tomuto důvodu přistoupil i závěr příslušných orgánů a soudu o nedostatečných výchovných kompetencích obou rodičů, kdy matka dětí, druhá stěžovatelka, neměla náhled na jednání otce dětí a nezbránila tomu, aby po vznesení obvinění proti otci je otec nekontaktoval, ačkoliv z něho měly strach. V trestním řízení byl otec pravomocně zproštěn obvinění ze sexuálního zneužívání dětí, nicméně navzdory tomuto rozhodnutí nedošlo k vrácení dětí z pěstounské péče do péče rodičů dětí. Národní soudy závěr o ponechání dětí v pěstounské péči založily na podrobném vyhodnocení výkonu práv a povinností rodičovské odpovědnosti, který shledaly nedostatečným a ohrožujícím nejlepší zájem dotčených dětí. Jinými slovy byla vyvrácena obava prvního stěžovatele, že navzdory zprošťujícímu rozsudku byl otec skrytě potrestán za tvrzené sexuální zneužívání dětí a že hlavním důvodem pro odebrání dětí bylo právě toto obvinění. Naopak, Nejvyšší soud uznal konečnou závaznost zprošťujícího rozsudku prvního stěžovatele, ale poznamenal, že tento zprošťující rozsudek sám o sobě nemůže být určující pro výsledek řízení o péči o děti. Přistoupil k posouzení skutkových okolností případu a dostupných znaleckých důkazů, aniž by se dále zabýval trestním řízením proti prvnímu stěžovateli nebo údajným trestným jednáním z jeho strany. Rozhodnutí o odebrání dětí z péče rodičů tak bylo založeno na velkém množství zpráv, posudků a svědeckých výpovědí, z nichž mnohé byly získány po skončení trestního řízení proti prvnímu stěžovateli a nezávisle na tomto řízení. Zejména byla přikládána značná váha zprávě soudem jmenovaného znalce, která vycházela z rozhovorů s rodiči, dětmi, pracovníky školy dětí, pěstouny a dětskými psychology, z psychologických posudků rodičů a z pozorování dětí během kontaktů s druhou stěžovatelkou a pěstouny. ESLP uzavřel, že postupem národních soudů nedošlo k porušení čl. 8, neboť soudy pečlivě a citlivě vážily jednotlivé protichůdné zájmy a přední význam přiznaly nejlepšímu zájmu nezletilých dětí. Předmětné rozhodnutí je tak významné sdělením, že ani zprošťující rozsudek v trestním řízení nezbavuje (nemůže zbavit) soudy v civilním řízení, aby na základě všech zjištěných okolností pečlivě vyhodnotily nejlepší zájem dítěte v situaci, kdyby děti měly být neprodleně

navráceny do původní rodiny. Na odlišnost posouzení skutkových podstat v trestním a civilním řízení upozorňuje i judikatura českého Nejvyššího soudu, byť tak ve vztahu k ustanovení § 135 o. s. ř. učinila v poměrech pozůstalostního řízení (rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 16. 6. 2021, sp. zn. 24 Cdo 106/2021, R 47/2022).

(JUDr. Lubomír Ptáček, Ph.D.)

SKUTKOVÝ STAV

První stěžovatel a druhá stěžovatelka jsou manželé a mají spolu dvě děti: dívku X., třetí stěžovatelku, a chlapce Y., čtvrtého stěžovatele.

V říjnu 2015 škola X. oznámila příslušnému městskému výboru pro ochranu dětí (dále jen „Výbor“), že se X. z vlastní iniciativy svěřila učitelce a popsala domácí násilí a obavy o matku a bratra. X. rovněž nakreslila obrázek, na němž bylo znázorněno, jak ji a jejího bratra otec hladil po intimních partiích. Dotyčná učitelka byla speciální pedagožka, u které X. absolvovala terapii, jejímž cílem bylo vypořádat se s úzkostí, zvýšit její sebevědomí a naučit ji zacházet se svými myšlenkami a pocity. Na otázku, zda se chtěla učitelce svěřit již dříve, X. odpověděla kladně a uvedla, že se neodvážila říci nic dříve.

Případ byl ještě téhož dne nahlášen policii. První stěžovatel byl předvolán k výslechu, zatčen a na čtyři dny umístěn do vyšetřovací vazby.

Po otcově zatčení byli X. a Y. vyslechnuti v Dětském centru (Barnahús).

Při prvním pohovoru v Dětském centru v říjnu 2015 X. nejprve uvedla, že si nepamatuje, že by jí otec udělal něco špatného, ani že by o tom řekla výše zmíněné speciální pedagožce. V průběhu rozhovoru se X. rozplakala a byla tak zničená, že bylo nutné udělat přestávku. Když rozhovor znovu začal, X. plakala ještě více, opakovaně krčila rameny a neposkytla žádnou přímou odpověď na otázku, zda otec sexuálně zneužíval ji nebo jejího bratra.

Při druhém pohovoru v Dětském centru v prosinci 2015 X. popsala, jak se otec dotýkal penisem jejich intimních partií, a řekla, že se bojí o svého bratra.

Při třetím pohovoru v Dětském centru v srpnu 2016 X. popsala, jak se otec dotýkal prstem jejich intimních partií a mazal je krémem, a také se dotýkal jejich intimních partií svým penisem. X. opět vyjádřila obavy o svého bratra.

Poté, co se Y. v září 2016 přestěhoval do pěstounské rodiny, jeho pěstounka Výboru nahlásila, že trpí problémy s močením a střevy a že jí na dotaz řekl, že je tajemstvím, že mu otec na genitálie nanáší krém, a že to matce nesmí říct. Výbor tuto skutečnost oznámil policii.

Při pohovoru v Dětském centru Y. uvedl, že mu otec třel penis, mazal ho krémem a také mu strkal prst do konečníku. Podle Y. jeho otec řekl, že to nesmí říct jeho matce.

Na začátku vyšetřování případu navštívili pracovníci sociální péče domácnost rodiny. Podle jejich zprávy byl v domácnosti velký nepořádek a o děti bylo velmi špatně postaráno.

Druhá stěžovatelka se v té době léčila s depresemi a úzkostmi v rehabilitačním centru. Souhlasila s dočasným umístěním dětí mimo domov na dobu několika týdnů. Když toto dočasné

umístění v prosinci 2015 skončilo, děti se vrátily do péče matky, neboť jejich otec se do té doby z rodinného domu odstěhoval.

Během této doby se druhé stěžovatelce dostalo různých forem pomoci a poradenství, měla dohled v domácnosti, souhlasila s neohlášenými návštěvami pracovníků sociální péče a prohlásila, že je ochotna spolupracovat ve prospěch X. Dne 12. ledna 2016 psycholog Dětského centra oznámil Výboru obavy o situaci dětí. Ve zprávě bylo uvedeno, že X. je v kontaktu s prvním stěžovatelem a nemá podporu druhé stěžovatelky a že vzhledem k této situaci není pravděpodobné, že by poradenská sezení, která X. absolvuje, byla účinná. V rozhovorech s pracovníkem sociální péče a pracovníky školy v té době druhá stěžovatelka uvedla, že se domnívá, že podezření na zneužívání bylo založeno na nedorozumění a že škola při oznámení těchto podezření reagovala přehnaně.

Dne 3. února 2016 Výbor rozhodl, že X. má být umístěna do dočasné pěstounské péče mimo rodinný domov na dobu dvou měsíců. Toto rozhodnutí bylo potvrzeno okresním soudem v Reykjanes dne 16. března 2016, který později vyhověl žádosti o prodloužení umístění o dalších šest měsíců. Toto rozhodnutí o prodloužení potvrdil Nejvyšší soud dne 19. května 2016. Během dočasného umístění X. mimo rodinný dům se stýkala s druhou stěžovatelkou a Y. jednou týdně po dobu dvou hodin pod dohledem.

V srpnu 2016 druhá stěžovatelka odhlásila Y. z mateřské školy a přestěhovala se do jiné obce. Vzhledem k informacím, které naznačovaly, že Y. se hojně stýká s prvním stěžovatelem, Výbor dne 1. září 2016 rozhodl, že chlapec má být odebrán z domova a umístěn do stejné pěstounské rodiny jako X., a to na dobu dvou měsíců. Několik dní po jeho umístění do pěstounské péče pěstounka informovala orgány o problémech Y., jakož i o tom, co řekl o svém otci. Výbor o tom informoval policii.

Dne 7. listopadu 2016 předložil psycholog Výboru na jeho žádost zprávu, v níž posoudil schopnost druhé stěžovatelky pečovat o děti X. a Y. Zpráva dospěla k závěru, že nemá dostatečnou schopnost pečovat o děti, přičemž se mimo jiné odvolávala na její nedbalost, náznaky možného násilí, její emocionální a mezilidské problémy a její rozhodnutí umožnit prvnímu stěžovateli zůstat v domácnosti a vyvíjet nátlak na X., aby změnila svou výpověď, místo aby se postavila na stranu dětí a chránila je. Psycholog konstatoval, že by existovalo značné riziko, kdyby se děti vrátily do péče druhé stěžovatelky, a doporučil, aby zůstaly v pěstounské péči a stýkaly se s ní pod přísným dohledem.

Umístění obou nezletilých do pěstounské péče bylo opakovaně prodlužováno.

Na jaře 2017 byl sociální pracovník jmenován opatrovníkem X. a Y. Po šesti setkáních s X. sepsal opatrovník zprávu pro výbor o přáních X. ohledně její budoucí situace: X. si přála žít s pěstouny až do dospělosti a byla spokojena s tím, že oba sourozenci budou mít kontakt s matkou jednou za dva týdny.

Dne 8. června 2017 předložili dva sociální pracovníci výboru zprávu, v níž konstatovali, že ani jeden z rodičů není způsobilý pečovat o děti. Zpráva navrhovala, aby nezletilí byli odebráni z jejich péče.

TRESTNÍ ŘÍZENÍ PROTI PRVNÍMU STĚŽOVATELI

První stěžovatel byl dne 26. října 2015 předvolán k výslechu, zatčen a na čtyři dny umístěn do vyšetřovací vazby. Policie jej znovu vyslechla ve dnech 29. října 2015, 22. prosince 2015 a 30. srpna 2016. Vždy popíral, že by se dopustil sexuálních trestných činů vůči dětem.

Dne 15. března 2017 byla proti prvnímu stěžovateli podána obžaloba, v níž byl obviněn ze sexuálních trestných činů proti X. a Y. Za prvé byl obviněn z toho, že v době, kdy bylo X. šest až sedm let, tedy od roku 2014 do konce října 2015, desetkrát až dvacetkrát zasunul svůj penis do genitálií X., když ležela v noci ve své posteli. Zadruhé byl obviněn z toho, že jednou, když byly Y. čtyři nebo pět let, třel chlapci penis v koupelně jejich domu a krátce poté mu v ložnici zasunul prst do konečníku.

Rozsudkem ze dne 22. listopadu 2017 Okresní soud v Reykjanes zprostil prvního stěžovatele všech obvinění. Dospěl k závěru, že vina prvního stěžovatele nebyla prokázána bez důvodných pochybností, přičemž konstatoval, že výpovědi X. a Y. o událostech nebyly zcela konzistentní a že žádné další shromážděné důkazy, včetně výsledků lékařských vyšetření a důkazů shromážděných v rodinném domě, nepodpořily její výpověď, že ji otec obtěžoval. Obžaloba se proti rozsudku okresního soudu neodvolala, a tak se osvobozující rozsudek prvního stěžovatele stal pravomocným.

ŘÍZENÍ O ODEBRÁNÍ DĚTÍ Z PÉČE RODIČŮ

Řízení o odebrání dětí z péče bylo zahájeno na návrh Výboru. V průběhu řízení soud ustanovil psychologa, aby posoudil schopnost rodičů pečovat o děti a situaci dětí. Ve zprávě ze dne 12. května 2018 znalec uvedl, že tvrzení dětí, že se něco stalo, byla konzistentní a psychologové, kteří děti vyslechli, shledali, že jejich výpovědi týkající se zacházení, které údajně utrpěly ze strany otce, jsou věrohodné. Dále konstatoval, že schopnost rodičů pečovat o děti je nedostatečná, ačkoli její rozsah bylo vzhledem k umístění dětí do dlouhodobé pěstounské péče obtížné posoudit, a že v péči a výchově dětí ze strany rodičů se projeví známky zanedbávání. Kromě toho zpráva uvádí, že druhá stěžovatelka před vynesením zprošťujícího rozsudku přestala spolupracovat s orgány sociální péče, že umožnila značný styk dětí s jejich otcem a orgánům sociální péče o tom lhala. Konstatoval, že obě děti vyjádřily jasnou preferenci zůstat v péči pěstounů, s nimiž si vytvořily hluboké pouto a u nichž zažívaly bezpečí a vřelost. Konstatoval, že přestěhování do pěstounské rodiny a omezený kontakt vedly k dalšímu oslabení vazby dětí k rodičům, ale poznamenal, že existují náznaky, že tato vazba nebyla na počátku tak silná, jak je obvyklé. Zprávy stran zapojených do školní docházky a léčby dětí ukázaly, že oběma dětem se po umístění do pěstounské péče daří mnohem lépe. Obě děti se svého otce skutečně bály. X. se rozhodně vyjádřila, že si myslí, že není dobré, aby žila s otcem, a její vztah s matkou se zdál být narušený. Y. popsal pozitivní vztah s matkou, ale uvedl, že když s ní žil, někdy mu ubližovala a otec také. Ani jedno z dětí nevyjádřilo přání žít v budoucnu s matkou. Znalec považoval za pravděpodobné, že matčino duševní strádání ovlivnilo její schopnost řádně se o děti starat a že navzdory zproštění otce viny děti stále pocítují strach a nejistotu v souvislosti s jeho možnou přítomností. Protože se s otcem necítily bezpečně, a protože se matka postavila na jeho stranu, nebyla schopna vytvořit ani prostředí, v němž by se děti cítily bezpečně. Rozsudkem ze dne 16. července 2018 Okresní soud v Reykjavíku vyhověl žádosti Výboru o odebrání dětí z péče prvního stěžovatele a druhé stěžovatelky. Ti se odvolali a odvolací soud rozsudek zrušil pro procesní pochybení a věc vrátil okresnímu soudu.

Novým rozsudkem ze dne 6. června 2019 Okresní soud v Reykjavíku opětovně vyhověl žádosti Výboru o odebrání dětí z péče prvního stěžovatele a druhé stěžovatelky.

Okresní soud se ve svém rozsudku opíral o zprávu soudem jmenovaného znalce, výpovědi dětí a dalších svědků před soudem a dokumentace dostupné ve věci. Okresní soud shledal, že postup orgánů ochrany dětí byl v několika ohledech nedostatečný. Pokud však jde o podstatu věci, okresní soud shledal, že kritéria uvedená v § 29 odst. 1 písm. c) a d) zákona o ochraně dětí byla splněna bez ohledu na zprošťující rozsudek. Obě děti opakovaně popisovaly chování prvního stěžovatele vůči nim a vyjadřovaly z něj strach, a v každém případě bylo dostatečně prokázáno, že není schopen zajistit zdraví a blaho dětí. Pokud jde o druhou stěžovatelku a její péči o X., její omezené schopnosti jako pečovatelky a její neschopnost řádně reagovat na situaci v rodině splňovaly kritéria uvedená v § 29 odst. 1 písm. a) a d) zákona o ochraně dětí. Pokud jde o druhou stěžovatelku a její péči o Y., okresní soud shledal, že kritéria uvedená v písmenu d) tohoto ustanovení byla naplněna, a to s ohledem na hlubokou nedůvěru a strach Y. vůči Soud navíc odkázal na nepopíratelný zájem dětí na tom, aby nebyly odděleny, a shledal, že za současného stavu věci nejsou možná žádná méně invazivní opatření.

První stěžovatel a druhá stěžovatelka se proti tomuto rozsudku odvolali k odvolacímu soudu, který rozsudkem ze dne 1. listopadu 2019 rozhodnutí okresního soudu zrušil.

Odvolací soud ve svém rozsudku konstatoval, že Výbor pochybil, když po zproštění prvního stěžovatele obžaloby v trestním řízení nepřehodnotil svůj postoj k otázce péče o děti; namísto toho a s ohledem na jeho právo být považován za nevinného, dokud mu není prokázána vina, měl Výbor v té době vypracovat nový plán řešení případu a rozvrhnout styk dětí s rodiči, jedním z nich nebo oběma, s cílem opětovného sloučení rodiny, pokud to nebylo považováno za nemožné vzhledem k zájmům dětí. Odvolací soud rovněž konstatoval, že v dané věci existují protichůdné zprávy týkající se přání dětí a že vzhledem k jejich nízkému věku a dlouhodobému umístění do pěstounské péče nelze jejich přáním přikládat rozhodující váhu. Odvolací soud nakonec dospěl k závěru, že Výbor neprokázal, že po zproštění obžaloby první stěžovatelky nebylo možné použít jiná opatření, která by byla méně invazivní než trvalé zbavení péče, aby byly chráněny zájmy rodiny a dětí.

Výbor požádal o povolení podat proti rozsudku odvolacího soudu dovolání k Nejvyššímu soudu, který žádosti vyhověl. Nejvyšší soud rozsudkem ze dne 10. března 2020 rozhodnutí odvolacího soudu zrušil a rozhodl, že obě děti jsou odebrány z péče prvního stěžovatele a druhé stěžovatelky.

Nejvyšší soud ve svém rozsudku kritizoval rozsudek odvolacího soudu v několika ohledech, mimo jiné za to, že zcela ignoroval zprávu soudem jmenovaného znalce; že dospěl k nepřesnému závěru, že výslech X. z října 2015 neposkytl žádné informace o údajných sexuálních trestných činech prvního stěžovatele; a za to, že na nedostatečném základě dospěl k závěru, že přání a výpovědi dětí byly během jejich pobytu v pěstounské péči ovlivněny jinými osobami, což, jak Nejvyšší soud poznamenal, bylo v rozporu s výslovným závěrem soudem ustanoveného znalce, že v tomto ohledu nebyly zjištěny žádné známky indoktrinace dětí. Závěrem Nejvyšší soud odvolacímu soudu vytkl, že děti nevyslechl podruhé osobně, jak požadoval Výbor, ale spoléhal se na svůj pohovor s nimi, který se uskutečnil osm měsíců před vydáním rozsudku. Přestože Nejvyšší soud shledal tyto vady rozsudku odvolacího soudu, nepovažoval za účelné jeho rozsudek zrušit a věc vrátit k novému projednání, a to s ohledem na časovou náročnost případu a zájmy dětí.

Ve věci zproštění prvního stěžovatele Nejvyšší soud uvedl, že s ohledem na skutkové okolnosti případu a zásady, jimiž by se měla řídit všechna rozhodnutí ve věcech péče o děti, jeho osvobozující rozsudek v trestní věci, poměřováno vysokým důkazním standardem, který se na takové případy vztahuje, nemůže být v řízení o péči o dítě rozhodující. Naopak, skutkové okolnosti případu péče o děti bylo třeba posoudit s ohledem na nejlepší zájem dětí a platná pravidla a zásady péče o děti. Tím podle Nejvyššího soudu nebylo porušeno právo být považován za nevinného, dokud není prokázána jeho vina.

SOUČASNÝ STAV X. A Y.

Po rozsudku Nejvyššího soudu, kterým byly děti odebrány z péče prvních dvou stěžovatelů, přešla péče o děti na Výbor a děti zůstávají v pěstounské rodině, kde žijí od roku 2015.

V prosinci 2020 výbor rozhodl o styku X. a Y. s druhou stěžovatelkou, který se měl uskutečnit čtyřikrát ročně po šesti hodinách, a to o svátcích a narozeninách. Kromě toho měl Y. absolvovat jeden další šestihodinový styk s druhou stěžovatelkou za předpokladu, že bude ochoten jít bez své sestry. Styk by byl zpočátku pod dohledem, ale pokud by styk probíhal dobře, dohled by byl ukončen. Babička dětí z matčiny strany by měla mít možnost účastnit se styku s matkou po dohodě s matkou. Výbor rovněž rozhodl, že první stěžovatel by se neměl stýkat s žádným z dětí. V srpnu 2021 toto rozhodnutí potvrdil Odvolací výbor pro sociální péči.

V prosinci 2020 výbor rovněž souhlasil s tím, aby se babička dětí z otcovy strany mohla stýkat s dětmi X. a Y. dvakrát ročně, vždy na dvě hodiny. První stěžovatel neměl být styku přítomen.

PŘÁVNÍ POSOUZENÍ

SPOJENÍ STÍŽNOSTÍ

Vzhledem k podobnému předmětu stížností považuje Soud za vhodné je posoudit společně v jediném rozsudku.

ÚDAJNÉ PORUŠENÍ ČLÁNKU 8 ÚMLUVY

První stěžovatel a druhá stěžovatelka si stěžovali, že odebráním dětí z jejich péče bylo porušeno jejich právo i právo jejich dětí na respektování soukromého a rodinného života ve smyslu čl. 8 Úmluvy, který v relevantním rozsahu zní takto:

„1. Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence.

Státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.“

Přípustnost

Locus standi

První stěžovatel a druhá stěžovatelka ve svých původních stížnostech uvedli, že se domnívají, že zbavení péče porušilo jejich právo i právo dětí na respektování rodinného života, ačkoli jménem dětí samostatné stížnosti podány nebyly. První stěžovatel i druhá stěžovatelka byli výslovně vyzváni, aby se samostatně zabývali otázkou práv dětí, jakož i jejich vlastní aktivní legitimací k podání stížnosti jejich jménem.

První stěžovatel se ve svém vyjádření otázkou práv dětí nezabýval, ale uvedl, že „ačkoli se věc týká práva rodičů, jsme přesvědčeni, že sjednocení rodiny bude také v nejlepším zájmu dětí.“

Druhá stěžovatelka tvrdila, že má aktivní legitimaci a že navzdory odebrání dětí z její péče má podle vnitrostátního práva (viz § 34 zákona o ochraně dětí, bod 54 výše) právo podávat návrhy ve věcech týkajících se dětí.

Vláda uvedla, že první stěžovatel a druhá stěžovatelka nebyli zákonnými zástupci dětí podle vnitrostátního práva, a ačkoli to nebylo rozhodující pro jejich aktivní legitimaci k podání stížností jejich jménem k Soudu, mezi rodiči a dětmi navíc existoval střet zájmů, který bránil prvnímu z nich zastupovat zájmy druhého. Vláda navíc uvedla, že rodiče nepodali jménem dětí samostatné stížnosti.

Soud opakuje, že je třeba se vyhnout restriktivnímu a čistě technickému přístupu, pokud jde o zastupování dětí před orgány Úmluvy; zejména je třeba zohlednit vazby mezi dotčeným dítětem a jeho „zástupci“, předmět a účel žádosti a možnost střetu zájmů (viz rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 27. 4. 2010, *Moretti a Benedetti proti Itálii*, č. 16318/07, bod 32; viz také rozhodnutí Komise ze dne 20. 5. 1996, *S. D., D.P. a T. proti Spojenému království*, č. 23714/94). V souvislosti s článkem 8 Úmluvy Soud několikrát připustil, že rodiče, kteří nemají rodičovská práva, se na něj mohou obrátit jménem svých nezletilých dětí (viz rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 3. 5. 2001, *Scozzari a Giunta proti Itálii*, č. 39221/98 a 41963/98, body 138-39), přičemž klíčovým kritériem pro Soud v těchto případech bylo riziko, že by se o některých zájmech dětí nedozvěděl a že by jim byla odepřena účinná ochrana jejich práv vyplývajících z Úmluvy (viz obdobně rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 5. 6. 2015, *Lambert a ostatní proti Francii*, č. 46043/14, bod 94). Pokud však k němu podal návrh biologický rodič jménem svého dítěte, může se přesto stát, že Soud identifikuje protichůdné zájmy rodiče a dítěte (viz výše citovaný rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 10. 9. 2019, *Strand Lobben a ostatní proti Norsku*, č. 37283/13, bod 158).

S ohledem na vyjádření prvního stěžovatele má Soud za to, že se nesnaží zastupovat děti. Pokud jde o druhou stěžovatelku, Soud se domnívá, že otázka její aktivní legitimace k podání těchto stížností jménem dětí k Soudu úzce souvisí s podstatou stížnosti (viz rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 20. 1. 2022, *E.M. a ostatní proti Norsku*, č. 53471/17, bod 36). Připojuje proto předběžnou námitku vlády k projednání společně s meritem věci v tomto ohledu.

Vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků

Vláda uvedla, že první stěžovatel a druhá stěžovatelka nevyčerpali vnitrostátní prostředky nápravy, neboť jejich podání před vnitrostátními soudy dostatečně neodkazovala na článek 8 Úmluvy.

První stěžovatel a druhá stěžovatelka toto tvrzení zpochybnili a poznamenali, že jak odvolací soud, tak Nejvyšší soud se článkem 8 zabývaly. První stěžovatel navíc tvrdil, že se na článek 8 před vnitrostátními orgány odvolával a že toto ustanovení bylo ve věci implicitně použito od samého počátku. Druhá stěžovatelka předložila přehled svých ústních podání přednesených před Nejvyšším soudem, která se mimo jiné odvolávala na článek 8 Úmluvy.

Soud opakuje, že aby bylo možné považovat vnitrostátní prostředky nápravy za vyčerpané, musí stěžovatelé svou stížnost „alespoň substantivně“ vznést na vnitrostátní úrovni způsobem, který vnitrostátním soudům poskytne možnost napravit tvrzené porušení (viz, kromě mnoha jiných, rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 25. 3. 2014, *Vučković a další proti Srbsku*, č. 17153/11 a 29 dalších, bod 75).

Soud je přesvědčen, že stížnost stěžovatelů týkající se rodinného života byla dostatečně vznesena na vnitrostátní úrovni, aby vnitrostátní soudy měly možnost napravit údajné porušení článku 8.

Stížnost stěžovatelů proto není nepřijatelná z důvodu nevyčerpání vnitrostátních prostředků nápravy. Stížnost není ani zjevně neopodstatněná, ani nepřijatelná z jiných důvodů uvedených v článku 35 Úmluvy. Musí být proto prohlášena za přijatelnou.

Ve věci samé

Podání stran

Posouzení Soudem

(a) Obecné zásady

Obecné zásady platné pro právo na respektování rodinného života v situacích, kdy dochází k odloučení rodičů a dětí, byly shrnuty ve věci *Strand Lobben* (citováno výše, body 202-213).

(b) Použití těchto zásad na tento případ

(i) Zda došlo k zásahu

Strany se shodují na tom, že opatření přijatá za účelem odebrání X a Y z péče prvního stěžovatele a druhé stěžovatelky představují zásah do jejich práva na respektování rodinného života. Soud nevidí důvod, proč by měl rozhodnout jinak. Soud navíc konstatuje, že nelze zpochybnit, že opatření zasáhla také do práva třetí stěžovatelky a čtvrtého stěžovatele na respektování jejich rodinného života. Došlo tedy k zásahu do práva na respektování rodinného života zaručeného článkem 8 Úmluvy.

(ii) *Zda byl zásah v souladu se zákonem*

Soud konstatuje, že základ pro odebrání z péče byl jasně stanoven ve vnitrostátním právu (viz bod 54 výše). Nejvyšší soud ve svém rozsudku konstatoval, že navzdory procesním vadám při počátečním vyřizování věci orgány sociální péče, na které si první dva stěžovatelé stěžovali, byly podmínky pro zbavení péče přesto splněny. Soud nevidí důvod, proč by měl konstatovat opak. Zásah byl tedy v souladu se zákonem.

(iii) *Zda zásah sledoval legitimní cíl*

Soud je přesvědčen, že zásah do práva stěžovatelů na respektování jejich rodinného života sledoval legitimní cíl ochrany zdraví a morálky a práv ostatních.

(iv) *Zda byl zásah v demokratické společnosti nezbytný*

V případech, jako je tento, rozhodují vnitrostátní orgány o zájmech, které je často obtížné sladit, a to o zájmech dítěte a zájmech jeho biologických rodičů (viz rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 18. 6. 2019, *Haddad proti Španělsku*, č. 16572/17, bod 58). Při hledání rovnováhy mezi těmito různými zájmy musí být prvořadým hlediskem nejlepší zájem dítěte (viz *Moretti a Benedetti*, citováno výše, bod 67; rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 8. 4. 2021, *Vavříčka a ostatní proti České republice*, č. 47621/13 a 5 dalších, body 287-8; a *Strand Lobben*, citováno výše, bod 204). Kromě toho musí být vnitrostátním orgánům při hledání této rovnováhy nutně poskytnut prostor pro uvážení (viz výše citovaný rozsudek *Strand Lobben*, bod 211).

Na úvod, pokud jde o námitky prvního stěžovatele vůči skutkovému stavu zjištěnému vnitrostátními soudy (viz body 69-70 výše), Soud opakuje, že pokud proběhlo vnitrostátní řízení, není úkolem Soudu nahrazovat posouzení skutkového stavu vnitrostátními soudy svým vlastním posouzením a zpravidla je na těchto soudech, aby posoudily důkazy, které jim byly předloženy.

Soud má za to, že Nejvyšší soud nezaložil své rozhodnutí o zbavení péče prvních dvou stěžovatelů na zjištění, že obvinění proti prvnímu stěžovateli jsou pravdivá, jak tvrdí první dva stěžovatelé. Naopak, Nejvyšší soud uznal konečnou závaznost zprošťujícího rozsudku prvního stěžovatele, ale poznamenal, že tento zprošťující rozsudek sám o sobě nemůže být určující pro výsledek řízení o péči o děti. Přistoupil k posouzení skutkových okolností případu a dostupných znaleckých důkazů, aniž by se dále zabýval trestním řízením proti prvnímu stěžovateli nebo údajným trestným jednáním z jeho strany.

Podmínění odsouzení v trestním řízení vysokým důkazním standardem a výklad pochybností v tomto ohledu ve prospěch obžalovaného je nedílnou součástí Úmluvy i evropské právní tradice. Stejně vysoký důkazní standard však obecně neplatí a v některých případech by neměl platit mimo rámec trestního řízení. V případě ochrany dětí je úkolem orgánů péče o děti výhledově vyhodnotit rizika pro nejlepší zájmy dětí, nikoli prvky trestní viny. Při tomto posuzování by orgány neměly být povinny prokázat trestněprávní nedbalost nebo ohrožení nade vše pochybnost, aby odůvodnily přijetí opatření na ochranu dětí před škodlivými situacemi (viz například rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 27. 4. 2000, *L. proti Finsku*, č. 25651/94, bod 127). Opačný závěr by vážně podkopal schopnost orgánů plnit svou pozitivní povinnost chránit život a blaho dětí (viz kromě mnoha jiných, rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 20. 6. 2019, *A. a B. proti Chorvatsku*, č. 7144/15, body 106-113, a rozsudek

velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 2. 2. 2021 *X. a další proti Bulharsku*, č. 22457/16, body 176-192). Zohlednění všech skutečností případu za účelem určení nejlepšího zájmu dětí bylo proto rozumným rozhodnutím vnitrostátních orgánů, které by jinak mohly být považovány za nedbalé při plnění svých povinností chránit nejlepší zájem dětí.

Soud konstatuje, že se nezdá, že by Výbor přehodnotil svůj postoj k návrhu na zbavení péče ve světle osvobozujícího rozsudku prvního stěžovatele (viz *Haddad*, citovaný výše, body 59–60). Na rozdíl od situace ve věci *Haddad* však rozhodnutí o zbavení péče prvního a druhého stěžovatele nebylo založeno na obvinění ze sexuálního zneužívání, v souvislosti s nímž byl první stěžovatel v trestním řízení zproštěn obžaloby. Naopak, toto rozhodnutí bylo založeno na velkém množství zpráv, posudků a svědeckých výpovědí, z nichž mnohé byly získány po skončení trestního řízení proti prvnímu stěžovateli a nezávisle na tomto řízení. Zejména byla přikládána značná váha zprávě soudem jmenovaného znalce (viz bod 34 výše), která vycházela z rozhovorů s rodiči, dětmi, pracovníky školy dětí, pěstouny a dětskými psychology, z psychologických posudků rodičů a z pozorování dětí během kontaktů s druhou stěžovatelkou a pěstouny. Tato zpráva byla získána po skončení trestního řízení. Závěry zprávy (viz bod 34 výše), které první a druhý stěžovatel nepožadovali zvrátit prostřednictvím nového posouzení, bylo, že jejich rodičovské schopnosti jsou nedostatečné, že nejsou schopni pečovat o děti způsobem, který by chránil jejich pocit bezpečí a pohody, a že děti si zjevně přejí zůstat u svých pěstounů. Tato zjištění byla dále podpořena dalšími znaleckými posudky.

Soud poznamenává, že Nejvyšší soud vytkl odvolacímu soudu, že před vynesením rozsudku děti znovu osobně nevyslechl a místo toho vycházel z pohovoru s dětmi, který se uskutečnil před osmi měsíci, a že z tohoto pohovoru vyvodil neodůvodněné závěry, které byly v rozporu se závěry zprávy soudem ustanoveného znalce a mnoha dalších zpráv ve věci (viz bod 41 výše). Vnitrostátní občanskoprávní řízení však nepředpokládá výslech svědků před Nejvyšším soudem, a proto Nejvyšší soud sám děti osobně nevyslechl. Tuto skutečnost výslovně zohlednil Nejvyšší soud, který poznamenal, že navzdory tomu důležitost vyřešení věci bez dalších průtahů v zájmu dětí, které se v té době již delší dobu nacházely v nejistotě, odůvodňuje, aby rozsudek odvolacího soudu nebyl zrušen, ale aby byl změněn. Soud shledal, že tento závěr byl přiměřený a dostatečně odůvodněný a učiněný v rámci prostoru pro uvážení členského státu. Skutečnost, že děti nebyly před Nejvyšším soudem osobně vyslechnuty, byla navíc kompenzována tím, že před Nejvyšším soudem byly jako důkazy předloženy nové dokumenty – dokumenty, které byly získány po vydání rozsudku odvolacího soudu, včetně nových zpráv od opatrovníků dětí, orgánů péče o děti, školy dětí a dětské nemocnice, datovaných od listopadu 2019 do února 2020. Rozsudek Nejvyššího soudu z března 2020 tedy vycházel z nejnovějších znaleckých posudků (viz *a contrario* výše citovaný rozsudek *Strand Lobben*, bod 222). Podobně byl původní rozsudek Okresního soudu v Reykjavíku vydán pouhé dva měsíce po předložení zprávy soudem jmenovaného znalce, ačkoli řízení před soudem prvního a druhého stupně bylo pozdrženo zrušením prvního rozsudku okresního soudu z procesních důvodů (viz body 35-37 výše).

Soud oceňuje, že v tomto případě šlo o vyvažování protichůdných zájmů ve velmi složité a choulostivé situaci. V takových situacích, kdy bylo prokázáno, že vnitrostátní orgány jednaly s dostatečnou pečlivostí, získaly relevantní důkazy a posudky od odborníků a vycházely z nich a přikládaly prvořadý význam nejlepšímu zájmu dotčených dětí, by Soud potřeboval pádné důvody, aby nahradil posouzení orgánů svým vlastním posouzením.

Soud si je vědom složité provázanosti dotčených rodinných vztahů a domnívá se, že vnitrostátní orgány měly právo zohlednit zájem sourozenců nebýt od sebe odloučeni a přihlédnout k tomu, že matka nadále žije v manželství s otcem a zjevně ho podporuje.

Před podáním návrhu na zbavení péče o děti se vnitrostátní orgány několikrát pokusily přijmout méně omezující opatření (viz výše citovaný rozsudek *Strand Lobben*, bod 211, a tam uvedené zdroje). Byly učiněny pokusy o dočasné odebrání dětí z domova, poskytnutí podpory druhé stěžovatelce a opětovné začlenění dětí do domova (viz odstavce 16-17 výše). Vnitrostátní orgány tedy prozkoumaly možnost méně omezujících opatření před tím, než navrhly zbavení péče. Přestože v řízení před Výborem byly zjištěny určité nedostatky (viz odstavec 43 výše), Soud shledává, že počáteční opatření v oblasti péče o dítě a následné řízení o zbavení péče jako celek prokázaly dostatečnou pečlivost ze strany orgánů. Řízení o zbavení péče navíc provázely přiměřené procesní záruky, každý z rodičů byl zastoupen advokátem a dětem byl ustanoven opatrovník (viz výše citovaný rozsudek *Strand Lobben*, bod 207).

Na rozdíl od situace ve věci *Strand Lobben* (citované výše) se tento případ netýká nevratného opatření spočívajícího v osvojení dětí a definitivním oddělení od jejich biologických rodičů. Odebrání z péče, ačkoli se v zásadě jedná o trvalé opatření, může být na žádost rodičů nebo dětí po dvanácti měsících přezkoumáno (viz bod 54 výše). V případě změny okolností by tedy mohla být péče znovu přiznána jednomu z rodičů nebo oběma rodičům, pokud by to bylo považováno za nejlepší zájem dětí. Druhá stěžovatelka měla v průběhu řízení práva na styk s dětmi a navzdory odnětí z péče jej nadále má, stejně jako babičky dětí (viz *a contrario* výše citovaný rozsudek *Scozzari a Giunta*, bod 170). Pokud jde o tvrzení prvního stěžovatele týkající se toho, že mu nebylo přiznáno právo na styk (viz bod 71 výše), Soud opakuje závěry Nejvyššího soudu. Tento soud považoval za jasně prokázané, že obě děti mají z prvního stěžovatele vážný strach a že jejich zdraví a vývoj by mohly být ohroženy, pokud by byly v jeho péči kvůli jeho chování, které by jim mohlo způsobit vážnou újmu ve smyslu § 29 odst. 1 písm. d) zákona o ochraně dětí (viz bod 45 výše). Soud se proto domnívá, že vnitrostátní orgány byly oprávněny zaujmout stanovisko, že první stěžovatel by neměl mít právo na styk se svými dětmi.

Pokud jde o oprávněnost druhé stěžovatelky podat stížnost jménem obou dětí, jedná se o otázku spojenou s meritem věci (viz bod 63 výše). Soud připomíná, že pokud u něj podal návrh biologický rodič jménem svého dítěte, může se stát, že Soud zjistí existenci protichůdných zájmů rodiče a dítěte (viz bod 62 výše). Soud se domnívá, že za okolností projednávaného případu takový střet zájmů zjevně může nastat. Kromě toho je třeba poznamenat, že na vnitrostátní úrovni byl dětem v řízení ustanoven opatrovník (viz body 25 a 27 výše). Tento opatrovník s dětmi osobně hovořil a vypovídal před vnitrostátními soudy (viz výše citovaný rozsudek *E. M. a ostatní*, body 63-65).

Soud proto dospěl k závěru, že předběžná námitka vlády je opodstatněná a že stížnosti druhé stěžovatelky jménem dětí jsou *ratione personae* neslučitelné s ustanoveními Úmluvy ve smyslu článku 35 odst. 3 písm. a) a musí být zamítnuty podle článku 35 odst. 4.

(v) Závěr

Výše uvedené úvahy jsou dostatečné k tomu, aby Soud mohl dospět k závěru, že vnitrostátní orgány jednaly v rámci svého prostoru pro uvážení, když shledaly, že bylo nezbytné odejmout děti z péče prvního stěžovatele a druhé stěžovatelky za účelem ochrany dotčených oprávněných zájmů.

Nedošlo tedy k porušení práva prvního a druhého žalobce na respektování jejich rodinného života.

VÝROK

Z TĚCHTO DŮVODŮ SOUD JEDNOMYSLNĚ,

1. Slučuje stížnosti,
2. Připojuje předběžnou námitku vlády ohledně aktivní legitimace prvního stěžovatele a druhé stěžovatelky k podání stížnosti jménem třetí stěžovatelky a čtvrtého stěžovatele k věcnému projednání a vyhovuje jí,
3. Prohlašuje stížnost pod článkem 8 Úmluvy za přijatelnou, pokud jde o prvního stěžovatele a druhou stěžovatelku a zbytek stížnosti č. 31856/20 prohlašuje za nepřijatelnou,
4. Shledává, že nedošlo k porušení článku 8 Úmluvy.

(Zpracovala JUDr. Martina Grochová)

EVROPSKÝ SOUD PRO LIDSKÁ PRÁVA
PÁTÁ SEKCE
22. 11. 2022
VĚC G. M. A OSTATNÍ PROTI MOLDAVSKU
(rozsudek ve věci G. M. a ostatní proti Moldavsku,
stížnost č. 44394/15)

Dotčený článek Úmluvy:
čl. 3

Odkazy na českou právní úpravu:
čl. 7 odst. 2 Listiny základních práv a svobod
§ 159 odst. 1, odst. 2 písm. c) zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Klíčová slova:
mentální postižení – nelidské zacházení – ponižující zacházení – pozitivní závazky

Autorský komentář:

Uvedené rozhodnutí se týká případu zneužití osob hospitalizovaných v nemocenském zařízení, které nebyly pro svůj handicap dostatečně schopny se bránit lékařským zákrokům spočívajícím v zásahu do jejich reprodukčních schopností, jež jim byly učiněny bez jejich souhlasu. Soud zde rozvedl na základě své judikatury, že jde o případ, který dosahuje prahu závažnosti, který je považován za léčbu zakázanou čl. 3 Úmluvy, protože se týká potratů a kontroly porodnosti u žen s mentálním postižením, které se staly obětí znásilnění lékařem v psychiatrické léčebně, kde pobývaly.

Přestože řešená problematika již byla judikaturou Soudu posuzována a Soud vyjádřil, že lékařský zákrok, kterému byla osoba vystavena proti své vůli, lze považovat za léčbu zakázanou čl. 3 Úmluvy (viz například rozsudek ze dne 5. 6. 2014, Akopyan proti Ukrajině, č. 12317/06, bod 102.), a že sterilizace duševně způsobilé dospělé osoby bez jejího plného a informovaného souhlasu, kdy nedošlo k bezprostřednímu ohrožení jejího života, představovala léčbu v rozporu s čl. 3 Úmluvy, není od věci na podkladě okolností projednávané věci tyto principy znovu připomenout (srov. body 85. a 86.).

V tomto rozhodnutí vyjádřené názory mohou mít využití i v našich právních poměrech, kde jsou uvedené souvislosti řešeny např. v rovině civilního práva ve vztahu k materiálnímu odškodnění. O takový případ se jednalo např. ve věci Nejvyššího soudu vedené pod sp. zn. 30 Cdo 2905/2007.

Lze připomenout i závěr Soudu uvedený v bodě 90., že na obvinění z nekonsensuální antikoncepce nelze nahlížet odděleně od obvinění z nedobrovolných potratů a že k závažnosti takových obvinění a zranitelnosti stěžovatelek by měly být stížnosti týkající se nekonsensuální antikoncepce rovněž přezkoumány podle čl. 3 Úmluvy.

K tomu lze dodat, že obdobná ochrana je vymezena i v čl. 7 odst. 2 Listiny a v jeho duchu již rozhodoval i Ústavní soud, a to např. v nález ze dne 12. 4. 2016, sp. zn. I. ÚS 2315/2015,

podle něhož „zásahy do zdraví člověka (jako například způsobení zranění nesplněním právní povinnosti) je třeba jako zásahy do tělesné a duševní integrity člověka přezkoumávat podle čl. 7 odst. 1 Listiny“.

V trestněprávní rovině se může posuzovaná věc dotýkat trestného činu nedovoleného přerušování těhotenství bez souhlasu těhotné ženy ve smyslu § 159 odst. 1 tr. zákoníku, jehož se dopustí ten, kdo bez souhlasu těhotné ženy uměle přeruší její těhotenství. Vzhledem k tomu, že Soud také poukázal na to, že v případě duševně nemocných pacientů je třeba vzít v úvahu jejich zvláštní zranitelnost (bod 92.), a že státy mají zvýšenou povinnost chránit osoby s mentálním postižením, které byly stejně jako stěžovatelky v projednávané věci svěřeny do péče veřejné instituce, která je odpovědná za zajištění jejich bezpečí a blahobytu (viz bod 112.), bylo by za splnění dalších okolností možné dovodit, že by obdobné případy mohly naplňovat i kvalifikační znak podle § 159 odst. 2 písm. c) tr. zákoníku, a to v alternativě „zneužívaje tísně“ takové osoby. Nepříznivé poměry, které tíseň vyžaduje, se mohou týkat osobních i rodinných či jiných poměrů, pro něž se utiskovaná osoba ocitá v těžkostech a nesnázích. Takový závěr by odpovídal i legitimnímu požadavku podle čl. 3 Úmluvy zahrnujícímu povinnost pro stát zavést legislativní a regulační rámec ochrany, což uvedené ustanovení splňuje.

(JUDr. Milada Šámalová)

SKUTKOVÝ STAV

První a druhá stěžovatelka (G. M. a T. M.) se narodily v roce 1984 a třetí (M. P.) v roce 1973. Všechny trpí mentálním postižením různého stupně závažnosti a byly umístěny do neuropsychiatrického rezidenčního ústavu (dále jen „azylový dům“) v Bělči. Během pobytu v azylovém domě byly při různých příležitostech znásilněny F. S., vedoucím lékařem jednoho z oddělení. První a třetí stěžovatelka tvrdí, že po znásilnění otěhotněly, a všechny tři uvádějí, že byly podrobeny nuceným potratům a že po nucených potratech jim byla do dělohy bez jejich souhlasu implantována nitroděložní antikoncepční tělíska, aby se zabránilo dalšímu těhotenství.

První stěžovatelka pobývala v azylovém domě v Bělči v letech 2002 až 2013. Podle ní otěhotněla poté, co byla znásilněna F. S. V listopadu 2003 se lékaři v azylovém domě dozvěděli, že je těhotná mezi sedmnáctým a osmnáctým týdnem, a poslali ji na potrat do porodnice v Bělči. Dne 5. 12. 2003 byla násilně podrobena potratu amniotomie. Následující den porodila chlapečka a podstoupila kyretáž v narkóze. Dne 8. 12. 2003 byla propuštěna. Dne 1. 4. 2014 se první stěžovatelka podrobila gynekologickému vyšetření, při němž bylo zjištěno, že má nitroděložní antikoncepční tělíska. V blíže neurčeném datu se lékař pokusil zařízení vyjmout, ale nebyl schopen jej v cervikální dutině najít, a proto dospěl k závěru, že zařízení buď muselo být zapuštěno do děložní stěny, nebo tam vůbec nebylo. První stěžovatelka žádné další děti neměla.

Druhá stěžovatelka pobývá v azylovém domě v Bělči od roku 2001. Dne 22. 11. 2007 lékaři v azylovém domě zjistili, že je v sedmém týdnu těhotenství. O pět dní později byla hospitalizována v porodnici Bělči a podrobena potratu a kyretáži. Z lékařské dokumentace vyplývalo, že mělo jít o spontánní potrat a že informovaný souhlas podepsala osoba „M.“. Dokument však neobsahoval žádné údaje týkající se identifikačních údajů pacienta, data nebo popisu příslušného lékařského zákroku. Podle stěžovatelky ji lékař v roce 2014 při lékařské prohlídce vyjmul nitroděložní antikoncepční tělíska, o kterém se stěžovatelka domnívala, že muselo být zavedeno po potratu. V době podání žádosti v roce 2015 neměla žádné další děti.

Vláda předložila dokumenty potvrzující, že v červenci 2015 a listopadu 2016 stěžovatelka dvakrát spontánně potratila a v letech 2019 a 2020 porodila dvě děti.

Třetí stěžovatelka pobývala v azylovém domě od roku 1988 do roku 1998 a poté od roku 2009. Podle jejího tvrzení otěhotněla v roce 1998 poté, co byla znásilněna F. S. a byla podrobena nucenému potratu. Protože si na tyto události stěžovala, byla 10. 8. 1998 převezena do jiného psychiatrického ústavu. Žádné další děti neměla a tvrdila, že jí bylo do dělohy implantováno nitroděložní antikoncepční tělísko.

Dne 19. 4. 2014 stěžovatelky podaly trestní oznámení z důvodu ukončení těhotenství a zavedení antikoncepce, bez jejich souhlasu. Opíraly se přímo o čl. 8 Úmluvy. Dne 12. 5. 2014 policie odpověděla přípisem, že ukončení jejich těhotenství bylo zákonné a předpokládané vnitrostátním právem. Právní zástupce stěžovatelů se proti odpovědi policie odvolal, mimo jiné uvedl, že je neúplná, neboť u třetího stěžovatele nebylo provedeno řádné šetření skutkových okolností. Státní zástupce však odmítl zahájit trestní stíhání s tím, že skutkové okolnosti nevykazují znaky trestného činu nedovoleného ukončení těhotenství nebo nezákonné chirurgické sterilizace. Naopak dospěl k závěru, že těhotenství první a druhé stěžovatelky bylo ukončeno v souladu se zákonem a s jejich souhlasem; při neexistenci lékařské dokumentace o opaku třetí stěžovatelka nikdy nebyla těhotná; a stěžovatelky nikdy nebyly sterilizovány. Státní zástupce vycházel ze svědeckých výpovědí zaměstnanců neuropsychiatrického ústavu, ale jejich obsah necitoval.

Stěžovatelky se proti rozhodnutí státního zástupce odvolaly s odůvodněním, že první stěžovatelka nesouhlasila s ukončením těhotenství ani s antikoncepčním opatřením, že souhlas údajně podepsaný druhou stěžovatelkou byl vadný a že nebylo provedeno řádně vyšetřování stížností týkajících se nucené antikoncepce nebo skutečností ohledně třetí stěžovatelky, která měla pobývat v různých zařízeních. Tomuto odvolání bylo vyhověno, avšak dne 1. 10. 2014 státní zástupce opět odmítl zahájit trestní stíhání, a to ze stejných důvodů jako dříve, se závěrem, že všechny tři stěžovatelky s lékařskými zákroky souhlasily. Další odvolání stěžovatelek bylo nadřízeným státním zástupcem zamítnuto, a proto se odvolaly k vyšetřujícímu soudci.

Dne 5. 12. 2014 vyšetřující soudce vyhověl odvolání stěžovatelek a vrátil věc k dodatečnému ověření skutkového stavu, zejména s cílem zjistit, zda vnitrostátní právo umožňuje ukončení těhotenství až po šestnáctém až osmnáctém týdnu, vyslechnout lékaře, kteří potraty provedli, a posoudit, zda stěžovatelky jsou způsobilé k právním úkonům či nikoli. Dne 28. 1. 2015 odvolací soud v Bělči toto rozhodnutí potvrdil a zamítl odvolání státního zástupce. Státní zástupce poté znovu odmítl zahájit trestní stíhání, avšak soud vyhověl odvolání stěžovatelek a opět věc vrátil k došetření. Příklad byl znovu otevřen a bylo nařízeno znalecké zkoumání zákonnosti lékařských rozhodnutí o ukončení těhotenství první a druhé stěžovatelky, při němž vyšlo najevo, že nedošlo k porušení pravidel lékařské pomoci ani způsobu ukončení těhotenství, stěžovatelky nebyly při tomto procesu zraněny a v jejich zdravotní dokumentaci nebyly zaznamenány žádné negativní následky.

Dne 3. 1. 2017 státní zástupce znovu odmítl zahájit trestní stíhání, neboť dospěl k závěru, že úkony podniknuté vůči stěžovatelkám neobsahovaly znaky trestných činů nedovoleného ukončení těhotenství nebo zanedbání lékařské péče. Stěžovatelky se proti tomuto rozhodnutí neodvolaly. Dne 19. 11. 2019 byl F. S. odsouzen za znásilnění celkem šestnácti obyvatelk azylového domu, včetně všech tří stěžovatelek, a to k patnácti letům trestu odnětí svobody. Konečný rozsudek citoval dvě svědecké výpovědi zmiňující těhotenství třetí stěžovatelky a její předání do porodnice v Bělči k přerušení těhotenství. Zaměstnanec V. N. navíc uvedl případ

další obyvatelky azylového domu, která otěhotněla poté, co byla znásilněna F. S., a která byla převezena k nucenému potratu. Uvedl, že obyvatelky „směly žít s muži pod podmínkou, že neotěhotní“.

PŘÁVNÍ POSOUZENÍ

PŘEDBĚŽNÉ NÁMITKY VLÁDY

Námitka týkající se zneužití práva na podání stížnosti ve vztahu k druhé stěžovatelce

Vláda argumentovala tím, že druhá stěžovatelka zneužila své právo podat stížnost, protože opomněla informovat Soud, že měla další dvě těhotenství ukončená v letech 2015 a 2016 a v letech 2019 a 2020 porodila dvě děti, což vyvrátilo obvinění z její sterilizace.

Stěžovatelka k této námitce nepředložila žádné připomínky.

Soud opakuje, že stížnost může být zamítnuta jako zneužití práva na podání podle čl. 35 odst. 3 Úmluvy, mimo jiné z důvodů, že byla vědomě založena na nepravdivých skutečnostech (viz rozsudek ze dne 5. 10. 2000, Varbanov proti Bulharsku, č. 31365/96, bod 36., rozsudek ze dne 18. 5. 2004, Řehák proti České republice, č. 67208/01, rozsudek ze dne 18. 1. 2005, Popov proti Moldavsku, č. 74153/01, bod 48., a rozsudek ze dne 2. 5. 2006, Kéréthachvili proti Gruzii, č. 5667/02). Neúplné, a tudíž zavádějící informace mohou rovněž představovat zneužití práva na podání stížnosti, zejména pokud se informace týkají samotného jádra věci a není-li poskytnuto dostatečné vysvětlení odůvodňující neuvedení těchto informací (viz rozsudek ze dne 3. 7. 2007, Poznanski a Ostatní proti Německu, č. 25101/05).

Soud má za to, že informace o druhé stěžovatelce, která porodila děti v letech 2019 a 2020, byla pro tento případ relevantní a měla být předložena Soudu spolu s jakýmkoli dalším vývojem, ke kterému došlo poté, co podala stížnost dne 2. 9. 2015. Poznává, že druhá stěžovatelka při podání své stížnosti uvedla, že od ukončení těhotenství v roce 2007 nemohla mít žádné děti, a tvrdila, že je to kvůli implantovanému nitroděložnímu tělísku. Od počátku tedy bylo jasné, že se případ týká údajného nedobrovolného antikoncepčního opatření, a nikoli nedobrovolné trvalé sterilizace. Kromě toho druhá stěžovatelka nikdy neformulovala žádné stížnosti k Soudu týkající se ukončení jejího těhotenství v letech 2015 a 2016. Za těchto okolností Soud konstatuje, že ačkoli jsou důležité, chybějící informace nebyly rozhodující pro otázku, zda je stížnost přijatelná. Proto se Soud za zvláštních okolností tohoto případu rozhodl neprohlásit stížnost týkající se druhé stěžovatelky za nepřijatelnou.

Tuto námitku je tedy třeba zamítnout.

Námitka týkající se nevyčerpání vnitrostátních opravných prostředků

Vláda rovněž tvrdila, že stěžovatelky nevyčerpaly dostupné vnitrostátní opravné prostředky ...

Stěžovatelky nesouhlasily a poznamenaly, že jakmile státní zástupce při několika příležitostech dospěl k závěru, že vnitrostátní právo umožňuje nesouhlasné ukončení těhotenství osob s mentálním postižením, tak na vnitrostátní úrovni neexistoval žádný účinný opravný prostředek, který by bylo třeba vyčerpat.

Soud znovu zdůrazňuje, že účelem čl. 35 odst. 1 Úmluvy je poskytnout smluvním státům možnost zabránit nebo napravit porušení, která jsou jim vytýkána, předtím, než jsou tato obvinění předložena Soudu. V důsledku toho jsou osvobozeni od odpovědnosti za své činy před mezinárodním orgánem předtím, než měly příležitost dát věci do pořádku prostřednictvím svého vlastního právního systému (viz rozsudek ze dne 23. 4. 1996, Remli proti Francii, bod 33., rozsudek velkého senátu ze dne 28. 7. 1999, Selmouni proti Francii, č. 25803/94, bod 74., a rozsudek velkého senátu ze dne 25. 3. 2014, Vučković a Ostatní proti Srbsku, č. 17153/11, bod 70.). Stěžovatel zároveň nemusí uplatňovat opravné prostředky, které, ačkoli teoreticky mají povahu opravných prostředků, ve skutečnosti nenabízejí žádnou šanci na nápravu údajného porušení (viz rozsudek ze dne 16. 9. 1996, Akdivar a Ostatní proti Turecku, bod 68., a rozsudek ze dne 13. 1. 1997, Yöyler proti Turecku, č. 26973/95).

V projednávané věci je pravdou, že se stěžovatelky neodvolaly proti konečnému rozhodnutí státního zástupce o odmítnutí zahájení trestního stíhání v jejich věci, přičemž rozhodnutí bylo vydáno více než rok po podání stížnosti. Soud nicméně shledává otázku vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků nerozlučně spojenou s opodstatněností stížností. Domnívá se proto, že obě otázky by měly být spojeny a přezkoumány společně (viz rozsudky ze dne 15. 10. 2013, Timus a Tarus proti Moldavské republice, č. 70077/11, bod 41., a ze dne 13. 4. 2021, Scripnic proti Moldavské republice, č. 63789/13, bod 24.).

TVRZENÉ PORUŠENÍ ČLÁNKU 3 ÚMLUVY

S odvoláním na čl. 8 Úmluvy stěžovatelky tvrdily, že byly podrobeny nedobrovolným potratům a antikoncepčním opatřením a že úřady neprovedly účinné vyšetřování okolností těchto událostí.

Soud znovu opakuje, že je pánem v hodnocení skutkových okolností případu podle práva, a není vázán hodnocením poskytnutým stěžovateli nebo vládou (viz rozsudek ze dne 12. 9. 2017, Rõigas proti Estonsku, č. 49045/13, bod 65.). Soud se domnívá, že stížnosti stěžovatelek by měly být přezkoumány z hlediska čl. 3 Úmluvy (viz rozsudek velkého senátu ze dne 20. 3. 2018, Radomilja a ostatní proti Chorvatsku, č. 37685/10 a 22768/12, body 110. až 127.) z důvodů vysvětlených níže (body 84. až 91.).

Posledně uvedené ustanovení zní takto:

„Nikdo nesmí být mučen nebo podrobován nelidskému či ponižujícímu zacházení anebo trestu.“

Přijatelnost

Soud poznamenává, že tato stížnost není ani zjevně neopodstatněná ani nepřijatelná z jiných důvodů uvedených v čl. 35 Úmluvy. Musí být proto prohlášena za přijatelnou.

Rozhodnutí ve věci samé

Vyjádření stran

(...)

Hodnocení Soudu

Rozsah projednávané věci

Soud poznamenává, že případy týkající se lékařských zákroků, včetně těch, které byly provedeny bez souhlasu pacienta, obecně spadají k prošetření podle čl. 8 Úmluvy (viz například rozsudek ze dne 18. 12. 2012, G. B. a R. B. proti Moldavské republice, č. 16761/09, rozsudek ze dne 15. 1. 2013 Csoma proti Rumunsku, č. 8759/05, body 45. a 46., a rozsudek ze dne 10. 11. 2020, L. F. proti Irsku, č. 62007/17, bod 95.). V řadě případů však Soud uznal, že za určitých podmínek mohou lékařské zákroky dosáhnout práhu závažnosti, který je považován za léčbu zakázanou čl. 3 Úmluvy.

Soud zejména rozhodl, že lékařský zákrok, kterému byla osoba vystavena proti své vůli, lze považovat za léčbu zakázanou čl. 3 Úmluvy (viz například rozsudek ze dne 5. 6. 2014, Akopyan proti Ukrajině, č. 12317/06, bod 102.). Soud usoudil, že nucené gynekologické prohlídky (testy panenství), kterým byly v policejní vazbě podrobeny dvě stěžovatelky, tehdy ve věku 16 a 19 let, představovaly hrubé a špatné zacházení (viz rozsudek ze dne 17. 3. 2009, Salmanoğlu a Polattaş proti Turecku, č. 15828/03, bod 96.). Soud rovněž konstatoval, že sterilizace duševně způsobilé dospělé osoby bez jejího plného a informovaného souhlasu, kdy nedošlo k bezprostřednímu ohrožení jejího života, představovala léčbu v rozporu s čl. 3 Úmluvy. Soud dospěl k tomuto závěru s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem dotčených případů, včetně skutečností, že stěžovatelé patřili ke zranitelné skupině obyvatelstva (Romové); byli nízkého věku a byli v rané fázi svého reprodukčního života; nepřítomnosti bezprostřední lékařské nutnosti; a závažnosti lékařských a psychologických následků sterilizačního postupu (viz rozsudek ze dne 8. 11. 2011, V. C. proti Slovensku, č. 18968/07, body 116. až 119.; rozsudek ze dne 12. 6. 2012, N. B. proti Slovensku, č. 29518/10, body 79. a 80. a rozsudek ze dne 13. 11. 2012, I. G. a ostatní proti Slovensku, č. 15966/04, body 123. až 125.).

V této souvislosti Soud znovu potvrzuje, že špatné zacházení musí dosáhnout minimální úrovně závažnosti, má-li spadat do působnosti čl. 3 Úmluvy. Posouzení tohoto minima je relativní; záleží na všech okolnostech případu, jako je délka léčby, její fyzické a psychické účinky a v některých případech i pohlaví, věk a zdravotní stav oběti. Ačkoli je účel takového zacházení faktorem, který je třeba vzít v úvahu, zejména s ohledem na otázku, zda bylo úmyslem oběti ponížít nebo zesměšnit, tak neexistence takového účelu nevyhnutelně nevede ke zjištění, že k žádnému porušení čl. 3 nedošlo (viz například výše uvedený rozsudek V. C. proti Slovensku, bod 101.). Při hodnocení důkazů Soud obecně použil důkazní standard „mimo rozumnou pochybnost“. Takový důkaz může vyplývat z koexistence dostatečně silných, jasných a souhlasných závěrů nebo podobných nevyvrácených skutkových domněnek (viz mj. výše uvedený rozsudek Akopyan proti Ukrajině, bod 103.).

Soud již dříve poznamenal, že pocit méněcennosti a bezmoci, které jsou typické pro pacienty držené v psychiatrických léčebnách, vyžaduje zvýšenou ostražitost při přezkumu, zda byla dodržována Úmluva. I když je na lékařských autoritách, aby na základě uznávaných pravidel lékařské vědy rozhodly o terapeutických metodách, které se použijí, pokud je to nutné násilím, k zachování fyzického a duševního zdraví pacientů, kteří nejsou zcela schopni rozhodnout, tak tito pacienti přesto zůstávají pod ochranou čl. 3, jehož požadavky neumožňují žádnou odchylku (viz rozsudek ze dne 24. 9. 1992, Herczegfalvy proti Rakousku, bod 82.).

Právní nástroje a doporučení přijaté Organizací spojených národů a Radou Evropy naznačují, že nucené potraty, sterilizace a kontrola porodnosti jsou formy násilí založeného na pohlaví.

V projednávané věci se otázka údajných lékařských zákroků bez souhlasu, konkrétně potratů a kontroly porodnosti, týká žen s mentálním postižením, které se staly obětí znásilnění lékařem v psychiatrické léčebně, kde pobývaly, ale zachovaly si způsobilost k právnímu jednání. Invazivní lékařské zákroky, kterým byly údajně vystaveny, pokud byly prokázány, v kombinaci se zranitelností stěžovatelek – vyplývající z takových prvků, jako je jejich pohlaví, postižení a umístění do ústavů – jsou dostatečně závažné, aby spadaly do působnosti čl. 3 Úmluvy.

Soud navíc poznamenává, že na obvinění z nekonsensuální antikoncepce nelze nahlížet odděleně od obvinění z nedobrovolných potratů, protože by mohla vyvolat problémy týkající se systémového odpírání reprodukčních práv institucionalizovaným ženám s mentálním postižením. Vzhledem k závažnosti takových obvinění a zranitelnosti stěžovatelek by měly být stížnosti týkající se nekonsensuální antikoncepce rovněž přezkoumány podle čl. 3 Úmluvy.

Soud tedy přezkoumá, zda v projednávaném případě žalovaný stát dodržel své povinnosti podle tohoto ustanovení.

Obecné principy

Povinnost Vysokých smluvních stran podle čl. 1 Úmluvy zajistit každému v rámci jejich jurisdikce práva a svobody definované v Úmluvě, přijatá společně s čl. 3, vyžaduje, aby státy přijaly opatření určená k zajištění toho, aby jednotlivci v jejich jurisdikci nebyli vystaveni špatnému zacházení, včetně špatného zacházení ze strany soukromých osob (viz rozsudek ze dne 15. 5. 2012, I. G. proti Moldavsku, č. 53519/07, bod 40.). Tato opatření by měla poskytovat účinnou ochranu zejména dětí a dalších zranitelných osob a zahrnovat přiměřené kroky k zabránění špatnému zacházení, o kterém úřady věděly nebo měly vědět (viz rozsudek ze dne 4. 12. 2013, M. C. proti Bulharsku, č. 39272/98, bod 150.). Soud také poukázal na to, že v případě duševně nemocných pacientů je třeba vzít v úvahu jejich zvláštní zranitelnost [viz rozsudek ze dne 3. 4. 2001, Keenan proti Spojenému království, č. 27229/95, bod 111., rozsudek ze dne 11. 7. 2006, Rivière proti Francii, č. 33834/03, bod 63., a rozsudek velkého senátu ze dne 17. 7. 2014 Centre for Legal Resources (jménem Valentina Câmpeana) proti Rumunsku, č. 47848/08, bod 131.].

Přezkoumání judikatury Soudu ukazuje, že čl. 3 byl nejčastěji uplatňován v kontextech, ve kterých riziko vystavení zakázané formě zacházení vycházelo z úmyslně spáchaných činů státních činitelů nebo orgánů veřejné moci. Lze jej obecně popsat jako uložení primárně negativní povinnosti státům zdržet se způsobování vážné újmy osobám v jejich jurisdikci (viz rozsudek ze dne 13. 11. 2012, Hristozov a ostatní proti Bulharsku, č. 47039/11 a 358/12, bod 111.).

Soud však také usoudil, že státy mají pozitivní povinnosti podle čl. 3 Úmluvy, které zahrnují zaprvé povinnost zavést legislativní a regulační rámec ochrany; zadruhé, za určitých přesně definovaných okolností povinnost přijmout operativní opatření na ochranu konkrétních osob před rizikem zacházení v rozporu s tímto ustanovením; a za třetí povinnost provést účinné vyšetřování sporných tvrzení o takovém zacházení. Obecně řečeno, první dva aspekty těchto pozitivních závazků jsou klasifikovány jako „hmotněprávní“, zatímco třetí aspekt odpovídá pozitivní „procesní“ povinnosti státu (viz rozsudek velkého senátu ze dne 2. 2. 2021, X. a ostatní proti Bulharsku, č. 22457/16, body 178., 179; *mutatis mutandis* rozsudek velkého senátu ze dne 15. 6. 2021, Kurt proti Rakousku, č. 62903/15, bod 165.; a *mutatis mutandis* rozsudek ze dne 14. 12. 2021, Tunikova a ostatní proti Rusku, č. 55974/16 a 3 další, bod 78.).

Posouzení skutkového stavu v projednávané věci

Soud je vyzván, aby přezkoumal, zda stěžovatelky, které byly mentálně postižené, ale nebyly zbaveny způsobilosti k právnímu jednání, byly podrobeny invazivním lékařským zákrokům bez udělení informovaného souhlasu, a v souvislosti s tím posoudil přiměřenost právního rámce upravujícího chování lékařů při provádění uvedených lékařských zákroků, jakož i přiměřenost právního rámce upravujícího postup orgánů při prošetřování trestních oznámení stěžovatelek. Je rovněž vyzván, aby přezkoumal, zda příslušné orgány v trestním řízení týkajícím se údajných lékařských zákroků bez souhlasu provedly důkladné, účinné a rychlé vyšetřování a zda poskytly dostatečnou ochranu právu stěžovatelek na respektování jejich osobní integrity, ve světle jejich zranitelnosti jakožto žen s mentálním postižením vystavených sexuálnímu zneužívání v institucionálním kontextu.

Je nesporné, že těhotenství první a druhé stěžovatelky bylo ukončeno, ale účastníci řízení se prou o to, zda byla ukončení těhotenství provedena s jejich souhlasem. Účastníci řízení jsou rovněž ve sporu ohledně ukončení těhotenství u třetí stěžovatelky a antikoncepčních opatření vůči všem třem stěžovatelkám. Soud přezkoumá faktické aspekty každé stížnosti.

Vzhledem k subsidiární povaze svého úkolu a uznáváje, že musí být opatrný při přebírání role soudu prvního stupně v utváření skutkových závěrů, není-li to vzhledem k okolnostem konkrétního případu nevyhnutelné, považuje Soud za vhodné nejprve přezkoumat, zda byly stížnosti stěžovatelek na špatné zacházení ze strany vnitrostátních úřadů náležitě prošetřeny (viz rozsudek ze dne 21. 1. 2021, Shmorgunov a Ostatní proti Ukrajině, č. 15367/14 a 13 dalších, bod 326.).

Povinnost vést efektivní vyšetřování

Soud odkazuje na obecné zásady shrnuté v rozsudku X. a Ostatní proti Bulharsku (citováno výše, body 184. až 190.).

Vnitrostátní vyšetřování při několika příležitostech dospělo k závěru, že před rokem 2006 vnitrostátní právo nevyžadovalo souhlas s uvedenými lékařskými zákroky, ale přesto první a druhá stěžovatelka s potraty souhlasily. Rozhodnutí lékařské komise o ukončení těhotenství byla v každém případě zákonná z důvodu přítomnosti zdravotních komplikací, jako je mentální postižení stěžovatelek. Šetření dospělo k závěru, že vzhledem k neexistenci příslušných lékařských záznamů byla tvrzení týkající se ukončení těhotenství třetí stěžovatelky a antikoncepčních opatření u všech tří stěžovatelek nepodložená a žádná další šetření nebyla provedena.

Vnitrostátní vyšetřování se zaměřilo na to, zda skutkové okolnosti odhalily znaky trestných činů nedovoleného ukončení těhotenství, nedovolené sterilizace nebo lékařské nedbalosti, a dospělo k závěru, že v případech stěžovatelek tomu tak není. V důsledku toho státní zástupce čtyřikrát odmítl zahájit trestní vyšetřování stížností stěžovatelek.

Vláda argumentovala, že v průběhu vyšetřování proběhlo důkladné prověření věci a že dospěla k závěru, že těhotenství první a druhé stěžovatelky bylo ukončeno zákonným způsobem a že zbytek stížností byl nepodložený.

Soud poznamenává, že vnitrostátní orgány bezodkladně zahájily vyšetřování tvrzení stěžovatelek, přičemž provedly výslechy stěžovatelek a některých zdravotnických pracovníků

z azylového domu a porodnice v Bălți. Předběžné šetření částečně potvrdilo tvrzení stěžovatelek. Z tohoto důvodu se Soud domnívá, že moldavské úřady čelily „sporným“ otázkám ve smyslu judikatury Soudu ohledně neschválených lékařských zákroků u osob s mentálním postižením a měly povinnost podle čl. 3 Úmluvy, aby neprodleně přijaly nezbytná opatření k posouzení věrohodnosti nároků, objasnění okolností případu a určení odpovědných osob (viz výše citovaný rozsudek X. a ostatní proti Bulharsku, bod 201.). Nezdá se však, že by bylo skutečně zahájeno trestní vyšetřování, které by umožnilo shromažďování důkazů (viz rozsudek ze dne 18. 12. 2012, Gasanov proti Moldavské republice, č. 39441/09, bod 53., a rozsudek ze dne 15. 3. 2016, Ciorap proti Moldavské republice, č. 7232/07, bod 62.).

Vyšetřování se v podstatě opíralo o obsah lékařské dokumentace první a druhé stěžovatelky a nesnažilo se ověřit její přesnost. Nepokoušelo se zjistit, zda a za jakých okolností první a druhá stěžovatelka souhlasily, jak se tvrdilo, s uvedenými lékařskými zákroky, přestože svědecké výpovědi byly rozporuplné. Nebylo potvrzeno, že podpis na formuláři patří druhé stěžovatelce, a nenašla se žádná stopa o obdržení souhlasu od první stěžovatelky. Navíc navzdory konkrétním pokynům vyšetřujícího soudce šetření nikdy nehodnotilo, do jaké míry byly stěžovatelky schopny vyjádřit platný souhlas s ohledem na jejich mentální postižení.

Vyšetřování se rovněž nepokusilo objasnit nad rámec lékařských záznamů, zda údajné lékařské zákroky nezanechaly stopy na tělech stěžovatelek. Neuskutečnil se žádný pokus o výslech ostatních obyvatel azylového domu ohledně údajného potratu třetí stěžovatelky nebo o dalších obyvatelkách, které otěhotněly, navzdory přítomnosti důkazů podporujících její tvrzení. Nebyla provedena žádná další lékařská vyšetření, která by prokázala, zda bylo v děložní stěně první stěžovatelky zapuštěno antikoncepční zařízení, navzdory jí předloženým důkazům, a pokud ano, zda to vedlo k její trvalé neschopnosti mít dítě. Nedošlo k žádnému pokusu o prošetření tvrzení druhé a třetí stěžovatelky týkajícího se antikoncepčních prostředků, které jim byly implantovány, jako jsou lékařské prohlídky nebo šetření ohledně tvrzení druhé stěžovatelky, že jí byl takový prostředek vyjmut v roce 2014.

Vyšetřování se zaměřilo na to, zda byly odhaleny znaky různých trestných činů, z nichž se žádný netýkal nedobrovolných lékařských zákroků.

Výše uvedené úvahy jsou dostatečné k tomu, aby Soud mohl dospět k závěru, že úřady neprovedly účinné vyšetřování obvinění stěžovatelek ze špatného zacházení, přestože byl případ po odvolání stěžovatelek čtyřikrát znovu otevřen. Vyšetřování nezohlednilo zranitelnost stěžovatelek ani aspekty pohlaví a postižení ve vztahu k jejich stížnostem týkajícím se institucionalizovaného lékařského násilí vůči nim.

Podle názoru Soudu všechny výše uvedené úvahy naznačují, že vnitrostátní orgány neprovedly dostatečné vyšetřování, nepřijaly všechna přiměřená opatření k objasnění skutečností projednávané věci a neprovedly úplnou a pečlivou analýzu důkazů. Zjištěná opomenutí se zdají být dostatečně závažná, aby bylo možné mít za to, že provedené vyšetřování nebylo efektivní z hlediska čl. 3 Úmluvy.

Po výše uvedeném závěru, že vyšetřování obvinění stěžovatelek bylo neúčinné, má Soud za to, že již nebyly povinny se odvolávat proti rozhodnutí státního zástupce, kterým odmítl zahájit trestní stíhání, za účelem vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků (viz *mutatis mutandis*, rozsudek ze dne 11. 2. 2020, Vovk a Bogdanov proti Rusku, č. 15613/10, bod 75). Pokud jde o občanskoprávní opravné prostředky navrhované vládou, Soud opakuje svou stálou judikaturu, v níž uvádí, že odškodnění přiznané v občanskoprávním řízení nelze považovat za dostatečné

pro splnění pozitivních závazků státu podle čl. 3 Úmluvy, jako takový občanskoprávní opravný prostředek je zaměřen spíše na přiznání náhrady škody než na identifikaci a potrestání odpovědných osob (viz např. rozsudek ze dne 13. 6. 2017, Kosteckas proti Litvě, č. 960/13, bod 46.).

V souladu s tím Soud zamítá námitku vlády o nevyčerpání vnitrostátních opravných prostředků (viz body 63., 66. výše) a konstatuje, že došlo k porušení procesní části čl. 3 ve vztahu ke všem stěžovatelkám, pokud jde o jejich obvinění z nucených potratů a nucené antikoncepce.

Z výsledků vyšetřování Soud rozlišuje dva prvky, které je třeba dále analyzovat a které odpovídají hmotným závazkům státu podle čl. 3 Úmluvy. První prvek se týká strukturální otázky týkající se právního rámce a jeho implementace s ohledem na ochranu žen s mentálním postižením před vynucenými lékařskými zásahy, jako jsou potraty a antikoncepce. Druhý prvek se týká osobní situace každé stěžovatelky a zejména toho, jakému zacházení byly vystaveny, jeho důsledků a toho, jak byly příslušné zákony uplatňovány v praxi.

Povinnost zavést vhodný legislativní a regulační rámec

Soud v minulosti rozhodl, že státy mají pozitivní povinnost zajistit účinné právní záruky na ochranu žen před nedobrovolnou sterilizací, se zvláštním důrazem na ochranu reprodukčního zdraví žen romského původu, které ochranu před sterilizací vyžadovaly zejména z důvodu historie nesouhlasné sterilizace páchané na této zranitelné etnické menšině (viz výše citované rozsudky V. C. proti Slovensku, body 154. a 155., a I. G. a Ostatní proti Slovensku, body 143. až 146.). Tato povinnost nabývá zvláštního významu v souvislosti s veřejnou službou s povinností chránit zdraví a blaho lidí, zejména tam, kde jsou zvláště zranitelní a jsou pod výlučnou kontrolou úřadů. Za určitých okolností může vyžadovat přijetí zvláštních opatření a záruk (viz *mutatis mutandis* výše uvedený rozsudek X. a Ostatní proti Bulharsku, bod 180.).

Ve světle těchto zásad Soud konstatuje, že státy mají zvýšenou povinnost chránit osoby s mentálním postižením, které byly stejně jako stěžovatelky v projednávané věci svěřeny do péče veřejné instituce, která je odpovědná za zajištění jejich bezpečí a blahobytu, a které nemají rodinu, nebyly omezeny ve svéprávnosti a nemají žádného právního zástupce, a proto jsou ve zvláště zranitelné situaci (viz *mutatis mutandis*, rozsudek velkého senátu ze dne 31. 1. 2019, Rooman proti Belgii, č. 18052 /11, bod 246.). To platí tím spíše, pokud jde o ochranu jejich reprodukčních práv. Soud nyní bude zkoumat, zda existovaly dostatečné právní záruky pro účinnou ochranu žen s mentálním postižením před nucenými potraty a antikoncepčními opatřeními.

Soud na úvod poznamenává, že strany jsou ve sporu ohledně toho, zda vnitrostátní právo vyžadovalo souhlas stěžovatelek k dotčeným lékařským zákrokům, a pokud ano, zda byl předpokládán, a pokud ne, zda stěžovatelky poskytly svobodný a informovaný souhlas.

Zdá se, že vnitrostátní orgány došly zejména k závěru, že před rokem 2006 vnitrostátní právo nevyžadovalo souhlas pro uvedené lékařské zákroky, zatímco vláda ve svých podáních tvrdila, že vnitrostátní právo vyžaduje ústní souhlas, nikoli předchozí písemný souhlas.

Stěžovatelky zpochybnilly existenci právních předpisů v žalovaném státě zaměřených na ochranu osob s mentálním postižením, jako jsou ony samotné, před nucenými lékařskými zásahy a vedoucích k potrestání odpovědných osob. Tvrdily zejména, že vnitrostátní právo a praxe nevyžadují jejich souhlas s takovými zásahy, a v důsledku toho neexistuje žádná

trestněprávní legislativa, která by trestala pachatele nucených potratů a antikoncepčních opatření, a že právě z tohoto důvodu došlo k porušení jejich práv.

Soud poznamenává, že text moldavského zákona zavedl systém „předpokládaného souhlasu“ pro všechny lékařské zákroky, které „nepředstavovaly významné riziko pro pacienta nebo kde nebylo pravděpodobné, že by narušily jeho intimitu“ a že předpokládaný souhlas měl lékař písemně potvrdit ve zdravotnické dokumentaci pacienta. Minimálně od července 2007 zákon vyžadoval písemný souhlas s rozsáhlým výčtem lékařských zákroků. Existují výslovná zákonná ustanovení týkající se svobody rozhodovat o mateřství a reprodukci a zákazu omezování práv pouze z důvodu duševního zdraví. Ministerská vyhláška z roku 1994 povolovala ukončení těhotenství v případech zdravotních kontraindikací, jako je mentální postižení jakéhokoli stupně závažnosti. Tento předpis neobsahoval žádný odkaz na souhlas pacienta, na rozdíl od jeho aktualizované verze z roku 2020, ale zdá se, že z něj vyplývá, že u osob s poruchami duševního zdraví by relevantní dokumenty byly předávány mezi zdravotnickými zařízeními (azylový dům a lékařská komise pro ukončení těhotenství) přímo, bez účasti pacientky.

Ani vnitrostátní úřady, ani vláda netvrdily, že dotčené zásahy byly provedeny za účelem záchrany životů stěžovatelek, a proto bylo výjimečně umožněno jejich provedení bez jejich předchozího souhlasu. Soud proto souhlasí s vládou, že podle vnitrostátního práva byl pro uvedené zákroky vyžadován souhlas stěžovatelek a že musel být buď písemně potvrzen lékařem ve zdravotnické dokumentaci, nebo vyjádřen písemně pacientem. Soud považuje opačný závěr vnitrostátních orgánů a lékařských odborníků za zarážející.

Soud poznamenává, že i když Úmluva sama o sobě nepředepisuje konkrétní formu souhlasu, jakmile vnitrostátní právo stanoví určité specifické požadavky, je třeba je splnit (viz rozsudek ze dne 9. 6. 2015, G. H. proti Maďarsku, č. 54041/14). Soud však znovu zdůrazňuje, že zásada legality vyžaduje, aby státy nejen respektovaly a uplatňovaly předvídatelným a konzistentním způsobem zákony, které přijaly, ale také jako nezbytnou součást zajistily právní a praktické podmínky pro jejich provádění (viz *mutatis mutandis*, rozsudek velkého senátu ze dne 28. 9. 2005, Broniowski proti Polsku, č. 31443/96, body 147. a 184., a rozsudek ze dne 24. 6. 2014, Petrova proti Lotyšsku, č. 4605/05, bod 95.)

Soud zároveň bere na vědomí mezinárodní standardy týkající se informovaného souhlasu obecně a také pokud jde o osoby s duševními poruchami. Zejména Oviedská úmluva vyžaduje souhlas se všemi lékařskými zákroky, s několika výjimkami, které nezahrnují situaci stěžovatelek, a zajišťuje dostupnost informací poskytovaných pacientům a platnost odporu proti lékařskému zákroku, který není určen k tomu, aby léčil duševní poruchu, když je pacient schopen vyjádřit souhlas. Světová zdravotnická organizace se dále zasazuje o systémy podporované rozhodování, které mají zajistit, aby osoby se zdravotním postižením měly přístup k podpoře, kterou mohou potřebovat při uplatňování své způsobilosti k právnímu jednání a při přijímání vlastních rozhodnutí. Taková podpora by měla být bez střetu zájmů nebo nepatřičného vlivu, měla by zahrnovat poskytování snadno srozumitelných informací a neměla by se snažit převádět rozhodovací práva na třetí strany.

Soud již dříve rozhodl, že právní rámec navržený pro účely stanovení podmínek pro zákonný potrat by měl být „vytvořen koherentním způsobem, který umožňuje, aby různé legitimní zájmy byly zohledněny přiměřeně a v souladu se závazky vyplývajícími z Úmluvy“ (viz rozsudek velkého senátu ze dne 16. 12. 2010, A., B. a C. proti Irsku, č. 25579/05, bod 249.). Soud musí určit, zda s ohledem na konkrétní okolnosti případu, a zejména na povahu rozhodnutí, která mají být přijata, byl jednotlivec zapojen do rozhodovacího procesu, viděného jako celek, v míře

dostatečně k tomu, aby byla poskytnuta požadovaná ochrana jeho zájmům (viz *mutatis mutandis*, rozsudek ze dne 8. 7. 1987, W. proti Spojenému království, č. 9749/82, body 62. a 64.). Soud již rozhodl, že v souvislosti s přístupem k umělému přerušení těhotenství by měl příslušný postup zaručit těhotné ženě alespoň možnost být osobně vyslechnuta a měly by být vzaty v úvahu její názory. Příslušný orgán nebo osoba by také měly vydat písemné odůvodnění svého rozhodnutí (viz rozsudek ze dne 20. 3. 2007, Tysiąc proti Polsku, č. 5410/03, bod 117., a rozsudek ze dne 30. 10. 2012, P. a S. proti Polsku, č. 57375/08, bod 99.). Tyto principy jsou o to důležitější v kontextu osob s mentálním postižením, které jsou vyzývány k vyjádření souhlasu s potratem a antikoncepcí.

Soud poznamenává, že případ stěžovatelek není izolovaný a že vnitrostátní spis odkazuje na další potraty provedené na ženách ze stejného azylového domu. Tato praxe je zvláště znepokojivá, když podmínky, za kterých jsou osoby s mentálním postižením vyzvány k vyjádření svého souhlasu, jsou nejasné, a to do té míry, že se zdá, že sami odborníci pochybují, zda by takové osoby vůbec měly být požádány o souhlas (viz bod 117. výše).

Jak zjistily mezinárodní orgány, obecně v lidských společnostech a konkrétněji v Moldavské republice existují škodlivé stereotypy, podle kterých by osoby s mentálním postižením neměly plodit děti a které vedou k různému porušování lidských práv, pokud jde o osoby se zdravotním postižením, zejména ženy s mentálním postižením. Mezinárodní orgány rovněž zjistily nedostatky v moldavské legislativě a lékařských protokolech týkající se informovaného souhlasu v souvislosti s obdobnými intervencemi a požadovaly legislativní reformy, které by zabránily nekonsensuálním lékařským zákrokům u osob s mentálním postižením.

V této souvislosti a na pozadí obecného právního ustanovení o souhlasu se všemi lékařskými zákroky, které je na první pohled neutrální, Soud sleduje paternalistický tón nařízení ministerstva z roku 1994 o ukončení těhotenství ve vztahu k osobám s mentálním postižením (viz také V. C. proti Slovensku, citovaný výše, bod 114.). Na jedné straně předpis označil mentální postižení za kontraindikaci těhotenství bez dalšího hodnocení zdravotních rizik, což samo o sobě odporuje mezinárodním standardům a na druhé straně předpis zcela vyloučil dotčené ženy z předávání jejich lékařských dokumentů mezi zdravotnickými zařízeními, což odráží omezený rozsah, v jakém je žena s mentálním postižením zapojena do procesu rozhodování o vlastním těhotenství.

Vláda dále neprokázala existenci jakýchkoli zákonných ustanovení, záruk a mechanismů určených k podpoře osob, jako jsou stěžovatelky, které jsou mentálně postižené, ale nebyly zbaveny způsobilosti právně jednat, vyjádřit platný a plně informovaný souhlas s lékařskými zákroky, zejména pokud jde o potraty a antikoncepci. Zdá se, že i aktualizované vnitrostátní normy z roku 2020 přenášejí rozhodnutí na právního zástupce a nepočítají se situacemi, jako je situace stěžovatelek. V této souvislosti vláda neprokázala, že by existovala praxe poskytování informací osobám s mentálním postižením způsobem, který je jim dostupný.

Z výsledků vnitrostátního šetření naopak vyplývá, že vnitrostátní orgány se domnívaly, že před rokem 2006 nebyl souhlas v případech mentálního postižení vůbec vyžadován, i když byl ve skutečnosti vyžadován. Výpovědi zdravotnického personálu odrážejí paternalistický přístup ke stěžovatelkám, neboť zaměstnanci se domnívali, že je normální, že rozhodnutí o ukončení těhotenství učinil lékař v psychiatrické léčebně nebo lékařská komise bez souhlasu stěžovatelek.

Co se týče trestní legislativy, Soud poznamenává, že domácí vyšetřování dospělo k závěru, že tvrzení stěžovatelek neodhalily znaky takových trestných činů, jako je nezákonné ukončení těhotenství, nezákonná sterilizace nebo nedbalostní lékařská péče. Soud s tímto hodnocením souhlasí, nikoli však kvůli údajnému souhlasu stěžovatelek s lékařskými zákroky, ale proto, že trestní legislativa žalovaného státu byla nedostatečná, a proto nebyla schopna ochránit stěžovatelky před nedobrovolným potratem a antikoncepcí.

I když by se situace měla zlepšit s národní implementací Istanbulské úmluvy, která vyžaduje kriminalizaci nucených potratů, Soud konstatuje, že vnitrostátní trestní právo neposkytuje účinnou ochranu proti takovým invazivním lékařským zákrokům prováděným bez platného souhlasu pacienta.

Po zvážení výše uvedených prvků Soud shledal, že stávající moldavský právní rámec – který postrádá záruku získání platného, svobodného a předchozího souhlasu s lékařskými zákroky od mentálně postižených osob, adekvátní trestní legislativu, která by odrazovala od praxe lékařských zákroků bez souhlasu prováděných na osobách s mentálním postižením obecně a na ženách zvláště, a další mechanismy k zabránění takového zneužívání osob s mentálním postižením obecně a žen zvláště – nesplňuje požadavek vyplývající z pozitivní povinnosti státu stanovit a účinně uplatňovat systém poskytující ochranu ženám žijícím v psychiatrických ústavech před závažným porušením jejich integrity a je v rozporu s čl. 3 Úmluvy.

Povinnost chránit fyzickou integritu stěžovatelek

Stěžovatelky tvrdily, že byly bez svého souhlasu podrobené invazivním lékařským zákrokům v porodnici Bălți, která je veřejnou nemocnicí, poté, co tam byly poslány z azylového domu, kde byly umístěny do ústavní péče.

I když za činy a opomenutí zdravotnického personálu těchto veřejných nemocnic jednoznačně nese odpovědnost žalovaný stát, tak podle Úmluvy (viz rozsudek ze dne 9. 3. 2004, Glass proti Spojenému království, č. 61827/00, bod 71., a rozsudek G. B. a R. B. proti Moldavské republice, citovaný výše, bod 25.) různé role těchto nemocnic vyžadují, aby skutkové okolnosti údajného špatného zacházení byly zkoumány současně z hlediska negativních a pozitivních závazků státu podle čl. 3 Úmluvy.

Stížnosti ohledně ukončení těhotenství

Je nesporné, že těhotenství první a druhé stěžovatelky bylo ukončeno v porodnici v Bălți poté, co je tam poslali zástupci azylového domu. Ačkoli vláda tvrdila, že druhá stěžovatelka byla hospitalizována s „probíhajícím spontánním potratem [*în evoluție*]“, rozhodnutí lékařské komise a domácí vyšetřovací orgány se spoléhaly výhradně na její mentální postižení jako na lékařský důvod potratu a nikdy netvrdily, že k potratu došlo přirozeně bez vnějšího zásahu. Jak bylo uvedeno výše, souhlas stěžovatelek nebylo možné předpokládat a musel být potvrzen písemně buď ve zdravotnické dokumentaci, nebo na zvláštním formuláři (viz bod 117. výše).

Soudu nebyl předložen žádný důkaz vypovídající o souhlasu, pokud jde o první stěžovatelku.

Pokud jde o druhou stěžovatelku, je třeba poznamenat, že vnitrostátní orgány nebyly schopny dospět k závěru, že skutečně podepsala příslušný formulář souhlasu. I za předpokladu, že formulář podepsala bez jakýchkoli právních záruk, které by jí pomohly vyjádřit platný souhlas, a s ohledem na její zranitelnost kvůli svému mentálnímu postižení, přestože si zachovala plnou

způsobilost k právnímu jednání (jak je uvedeno výše v bodě 128.), Soud není přesvědčen, že jednoduché ručně psané písmeno „M“ by mohlo představovat platně vyjádřený souhlas s ukončením jejího těhotenství (viz též výše uvedený rozsudek V. C. proti Slovensku, bod 112.).

Ačkoli nic nenasvědčuje tomu, že by zdravotnický personál jedné z nemocnic jednal s úmyslem špatného zacházení s první a druhou stěžovatelkou, projevil se přesto hrubým nerespektováním jejich práva na autonomii a volbu jakožto pacientů. Soud proto dospěl k závěru, že došlo k porušení čl. 3 Úmluvy z důvodu potratů první a druhé stěžovatelky.

Pokud jde o třetí stěžovatelku, vnitrostátní orgány shledaly, že její tvrzení byla nepodložená, protože její lékařská dokumentace neobsahovala žádný záznam o těhotenství a nikdy nepřistoupily k hlubšímu vyšetřování, a to i přes svědecké výpovědi podporující tvrzení stěžovatelky. Sama třetí stěžovatelka není schopna samostatně předložit důkazy s ohledem na okolnosti, za kterých otěhotněla – znásilnění lékařem v azylovém domě, kde měla bydliště – a s ohledem na její další pobyt v azylovém domě a nedostatek příbuzných.

Soud poznamenává, že potíže s prokázáním toho, zda byla nějaká tvrzení třetí stěžovatelky ze špatného zacházení pravdivá, pramení z toho, že úřady nevyšetřily její obvinění účinně (viz rozsudek ze dne 6. 10. 2009, Petru Roșca proti Moldavsku, č. 2638/05, bod 42., a rozsudek ze dne 21. 9. 2010, Popa proti Moldavsku, č. 29772/05, bod 39.). Soud v této souvislosti opakuje, že ve všech případech, kdy není schopen zjistit přesné okolnosti případu z důvodů objektivně přičitatelných státním orgánům, je na žalované vládě, aby uspokojivým a přesvědčivým způsobem vysvětlila proběhlé události a předložila solidní důkazy schopné vyvrátit stěžovatelova tvrzení (viz rozsudek ze dne 26. 2. 2008, Mansuroğlu proti Turecku, č. 43443/98, bod 80., s dalšími odkazy). I když Soud musí být opatrný při přebírání role soudu prvního stupně při prokazování skutkového děje, pokud tomu vzhledem k okolnostem konkrétního případu nelze předejít, je připraven vzít v úvahu kvalitu vnitrostátního řízení a případné nedostatky v rozhodovacím procesu (viz rozsudek Bouyid, cit. výše v bodě 85.).

Soud znovu opakuje, že pokud předmětné události proběhnou zcela nebo z velké části za výlučného vědomí vnitrostátních orgánů, jako je tomu v případě osob pod jejich kontrolou ve vazbě, tak vznikají silné skutkové domněnky, pokud jde o zranění, ke kterému došlo během takového zadržení. Důkazní břemeno je pak na vládě, aby poskytla uspokojivé a přesvědčivé vysvětlení předložením důkazů prokazujících skutečnosti, které zpochybňují popis událostí uvedený obětí. Pokud takové vysvětlení chybí, může Soud vyvodit závěry, které mohou být pro vládu nepříznivé. To je odůvodněno tím, že osoby ve vazbě jsou ve zranitelném postavení a úřady jsou povinny je chránit (tamtéž, bod 83.).

Jak Soud uvedl výše, stěžovatelky se nacházely ve zvláště zranitelné situaci a byly svěřeny do výhradní péče orgánů veřejné moci. Vedení azylového domu v Bălți mělo trvalou povinnost zajistit bezpečnost, zdraví a pohodu obyvatel, o které se starali, včetně třetí stěžovatelky. Za těchto okolností, s ohledem na jejich kontrolu nad třetí stěžovatelkou jak v době událostí, tak v současné době z důvodu jejího trvalého pobytu ve stejném psychiatrickém ústavu, je důkazní břemeno na vládě, aby poskytla uspokojivé a přesvědčivé vysvětlení jejich obvinění.

Soud na základě dokumentů předložených vládou poznamenává, že vnitrostátní orgány omezily své šetření na lékařskou dokumentaci stěžovatelky a prokázaly, že nikdy nebyla těhotná. Výpovědi svědků však na jedné straně odhalily, že potraty u žen v azylovém domě byly běžnou praxí, a na druhé straně, že třetí stěžovatelka byla v určitém okamžiku těhotná.

I když tedy zdravotní dokumentace třetí stěžovatelky od roku 2000 neobsahovala žádné informace o těhotenství a souvisejícím potratu, tak prokázané znásilnění obyvatel azylového domu (včetně třetí stěžovatelky), prokázané nucené potraty u první a druhé stěžovatelky a nedostatky v právním rámci určeném k ochraně kterékoli ženy v situaci třetí stěžovatelky před takovým špatným zacházením umožňují Soudu dospět k závěru, že existují důkazy ve prospěch její verze událostí, a tudíž by se důkazní břemeno mělo přesunout na vládu. Vláda však přesvědčivě neprokázala, proč výše uvedené důkazy nemohly sloužit k potvrzení tvrzení stěžovatelky. Neposkytla uspokojivé a přesvědčivé vysvětlení toho, v čem se situace třetí stěžovatelky lišila od situace první a druhé stěžovatelky a proč šetření, které skončilo zamítnutím jejího trestního oznámení, bylo neprůkazné, což vedlo k tomu, že Soud nemohl z výsledků vyšetřování čerpat žádné podklady (viz rozsudek velkého senátu ze dne 13. 12. 2012, El-Masri proti Bývalé jugoslávské republice Makedonii, č. 39630/09, body 165. až 167.).

Ve světle výše uvedeného má Soud za to, že může vyvodit závěry na podporu verze událostí třetí stěžovatelky z toho, že vnitrostátní orgány neprovedly smysluplné vyšetřování a nevyvrátily tvrzení třetí stěžovatelky nebo neposkytly přijatelné vysvětlení. Soud považuje tvrzení třetí stěžovatelky za dostatečně přesvědčivá a prokázaná. Soud proto shledává, že i u třetí stěžovatelky došlo k porušení čl. 3 Úmluvy v jeho hmotněprávní části.

Stížnosti týkající se antikoncepčních opatření a neschopnosti počít děti

Vláda uvedla, že tvrzení stěžovatelek o implantaci nitroděložních tělísek do jejich těla krátce po jejich potratech byla nepodložená, protože domácí vyšetřování dospělo k závěru, že neexistují žádné lékařské záznamy, které by podporovaly tvrzení stěžovatelek. Všechny tři stěžovatelky tvrdily opak; první stěžovatelka rovněž tvrdila, že po nesouhlasných lékařských zákrocích již nebyla schopna mít dítě.

První stěžovatelka, která od roku 2013 nepobývá v azylovém domě, předložila lékařskou zprávu naznačující možnost zabudování nitroděložního tělíska do jejího těla. Nebylo provedeno žádné další vyšetřování, které by tuto možnost vyloučilo nebo potvrdilo, a to nezávisle ani stěžovatelkou, ani vnitrostátními orgány při vyšetřování trestných činů.

Soud konstatuje, že shrnutí ultrazvukového vyšetření předložené první stěžovatelkou – jehož pravost nebyla zpochybněna – naznačovalo přítomnost cizího tělesa v její cervikální dutině v dubnu 2014. Skutečnost, že následně nebylo možné extrahovat předpokládané nitroděložní tělísko, se nedistancuje od prvotních nálezů z ultrazvuku, a mohlo by být možným důsledkem toho, že tělísko bylo zapuštěno.

Soud rovněž poznamenává, že vláda netvrdila, že první stěžovatelka nevykazovala žádné takové známky při opuštění azylového domu rok před provedením ultrazvukového vyšetření a domácí vyšetřování, když mu byla poskytnuta příležitost, se tímto nezabývalo.

Jak bylo uvedeno výše, potíže s určením toho, zda byla obvinění první stěžovatelky ze špatného zacházení opodstatněná, pramení z toho, že úřady účinně nevyšetřily její obvinění, což již vedlo ke zjištění porušení procesní části čl. 3 Úmluvy (viz odstavec 109. výše).

Ve světle výše uvedeného a výše popsané praxe, která se snažila zabránit ženám v azylovém domě mít děti, Soud považuje za dostatečně prokázané, že cizí těleso popsané v lékařské zprávě poskytnuté první stěžovatelkou bylo implantováno do jejího těla jako antikoncepční opatření, zatímco byla pod dohledem v azylovém domě. Rovněž poznamenává, že vláda nepředložila

žádný důkaz, který by mohl zpochybnit tvrzení první stěžovatelky. Soud proto považuje tuto skutečnost za prokázanou a dochází k závěru, že ve vztahu k první stěžovatelce došlo k porušení hmotněprávní části čl. 3 Úmluvy.

S ohledem na toto zjištění má Soud za to, že není nutné samostatně zkoumat stížnost první stěžovatelky týkající se její neschopnosti počít děti.

Druhá a třetí stěžovatelka jsou dodnes rezidentkami azylového domu. Druhá stěžovatelka uvedla, že v roce 2014 bylo z jejího těla extrahováno nitroděložní tělísko, ale neposkytla Soudu žádné důkazy nebo podrobnosti na podporu tohoto tvrzení, například zda extrakci provedl gynekolog v azylovém domě nebo mimo něj. Třetí stěžovatelka nepředložila žádné důkazy ani podrobnosti na podporu svého tvrzení, že do jejího těla bylo implantováno nitroděložní tělísko.

Vzhledem k neexistenci *prima facie* důkazů, které by mohly přenést důkazní břemeno na žalovanou vládu, a vzhledem k výše uvedenému závěru, že v tomto případě nebylo provedeno žádné účinné vyšetřování, nemůže Soud učinit závěr, zda druhá a třetí stěžovatelka byly podrobeny nucené antikoncepci. Dospívá proto k závěru, že v jejich ohledu nedošlo k porušení hmotněprávní části čl. 3 Úmluvy.

(...)

VÝROK

Z těchto důvodů Soud:

Připojuje k právnímu posouzení předběžnou námitku vlády ohledně nevyčerpání vnitrostátních opravných prostředků a *zamítá ji*;

Prohlašuje stížnost za přijatelnou;

Rozhoduje, že došlo k porušení čl. 3 Úmluvy v jeho procesní části, pokud jde o nucené potraty a nucenou antikoncepci u všech tří stěžovatelek;

Rozhoduje, že došlo k porušení čl. 3 Úmluvy v jeho hmotněprávní části, pokud jde o nucené potraty u všech tří stěžovatelek, a o nucenou antikoncepci u první stěžovatelky;

Rozhoduje, že nedošlo k porušení čl. 3 Úmluvy v jeho hmotněprávní části, pokud jde o nucenou antikoncepci ve vztahu k druhé a třetí stěžovatelce;

Rozhoduje

že žalovaný stát má zaplatit stěžovatelkám, do tří měsíců ode dne nabytí právní moci rozsudku, v souladu s čl. 44 odst. 2 Úmluvy následující částky, které mají být převedeny na měnu žalovaného státu podle kurzu platného v den vypořádání:

(i) 30.000 EUR (třicet tisíc eur) plus případnou daň, která může být účtována, z titulu nemajetkové újmy první stěžovatelce;

(ii) 25.000 EUR (dvacet pět tisíc eur) plus případnou daň, která může být účtována, z titulu nemajetkové újmy druhé a třetí stěžovatelce;

(iii) 5.000 EUR (pět tisíc eur) plus případnou daň, která může být účtována stěžovatelkám, jako náhradu nákladů řízení společně všem stěžovatelkám, které mají být zaplacený na bankovní účet jejich právního zástupce;

že od uplynutí výše uvedené lhůty tři měsíců až do zaplacení bude stanovena částka navyšována o prostý úrok se sazbou rovnající se sazbě marginální zápůjční facility Evropské centrální banky platné v tomto období, zvýšené o tři procentní body;

Zamítá zbytek nároku stěžovatelek na spravedlivé zadostiučinění.

(Zpracoval Mgr. Josef Zelinka)

EVROPSKÝ SOUD PRO LIDSKÁ PRÁVA
VELKÝ SENÁT
14. 2. 2023
VĚC HALET PROTI LUCEMBURSKU
(rozsudek ve věci Halet proti Lucembursku,
stížnost č. 21884/18)

Ke kritériím pro posouzení osoby jako „oznamovatele“ po zpřístupnění vnitřních informací zaměstnavatele v kontextu práva na svobodu projevu (rozšiřování informací)

Dotčené články Úmluvy:
čl. 10

Odkazy na českou právní úpravu:
čl. 17 Listiny základních práv a svobod

Klíčová slova:

dobrá víra – nezbytný v demokratické společnosti/přiměřenost/rovnováha mezi dotčenými zájmy – ochrana utajovaných informací/zabránění úniku důvěrných informací – svoboda projevu/sdělovací prostředky – svoboda rozšiřovat informace

Autorský komentář:

Velký senát Soudu měl v předkládaném rozsudku příležitost hlouběji vyjasnit nesporně zajímavou a vysoce aktuální problematiku posuzování osob coby „oznamovatelů“, tedy v praxi zejména pracovníků, kteří upozorní na protiprávní či jinak nekalou praxi na pracovišti s vidinou nápravy a s nadějí, se vyhnou odvetě ze strany zaměstnavatele či jinému postihu.

Soud zde jednak shrnul svou dosavadní judikaturu, zejména pokud se jedná o kritéria, která je třeba posuzovat, aby mohla být v souladu s Úmluvou osobě ochrana coby oznamovatelů přiznána (především v kontextu rozsudku velkého senátu ze dne 12. 2. 2008, Guja proti Moldavsku, č. 14277/04), jednak tato kritéria v kontextu projednávané věci rozvinul. Mezi uvedená kritéria patří zejména existence alternativních kanálů (postupů) pro zpřístupnění informace, pravost informací, dobrá víra oznamovatele, veřejný zájem, způsobená újma a závažnost uložené sankce.

Pro praktické využití Soud každopádně zdůrazňuje, že při posuzování role oznamovatele je třeba vycházet ze specifických okolností konkrétního případu – např. v projednávané věci se jednalo o krádež nosičů a předání důvěrných dokumentů médiím zaměstnancem, který byl vázán nejen obecnou povinností loajality a diskrétnosti vůči zaměstnavateli, ale i speciální povinností mlčenlivosti v kontextu povahy činnosti zaměstnavatele, který se zabývá daňovým poradenstvím; i tak nicméně veřejný zájem na zveřejnění informací převážil a k porušení práva stěžovatele na svobodu projevu došlo.

Soud vnitrostátním soudům mimo jiné vytýkal, že se zabývaly relativně jednostranně újmou způsobenou zaměstnavateli, zatímco spíše opomenuly jak újmu způsobenou třetím osobám (klientům zaměstnavatele), tak veřejný zájem na zpřístupnění informací stěžovatelem.

Rozsudek může být každopádně zajímavý i pro českou vnitrostátní praxi, a to i v kontextu nově přijaté právní úpravy ochrany oznamovatelů, zejména v kontextu zákona č. 171/2023 Sb., o ochraně oznamovatelů, jenž mimo jiné implementuje směrnici Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/1937 ze dne 23. října 2019 o ochraně osob, které oznamují porušení práva Unie.

(JUDr. Robert Waltr)

SKUTKOVÝ STAV

Stěžovatel je lucemburským státním příslušníkem, který pracoval pro daňovou a poradenskou společnost Price-waterhouseCoopers (dále PwC) a který byl odsouzen k peněžitému trestu ve výši 1 000 EUR z důvodu zpřístupnění důvěrných informací o činnosti svého zaměstnavatele médiím. Společnost, která stěžovatele zaměstnávala, se zaměřuje mimo jiné na vypracovávání daňových příznání pro velké nadnárodní klienty či podávání žádostí o závazná posouzení (žádost o předběžný názor) vůči správci daně.

Pro kontext věci je významné, že již v letech 2012 až 2014 uniklo do médií množství dokumentů – vnesených jiným zaměstnancem společnosti – které poukazovaly na skutečnost, že v období let 2002 až 2012 byly mezi lucemburským správcem daně a nadnárodními klienty společnosti sjednány dohody, jež tyto klienty zvýhodňovaly, a ti posléze vykazovali zisky v Lucembursku a šetřili na daních. Tento postup nebyl v rozporu s právem, ale v rámci této optimalizace daní byla obcházena daňová povinnost uvedených klientů v jiných státech (v mediálním prostoru známo jako kauza „Lux leaks“).

V roce 2012 poskytl stěžovatel médiím 14 dalších daňových příznání a dvě závazná posouzení, která se týkala široce známých nadnárodních společností a jež se stala podkladem pro novou reportáž, jež byla v roce 2013 odvysílána v televizi. Stěžovatel byl v reakci na uvedené jednání propuštěn ze zaměstnání a v trestním řízení byl rovněž odsouzen k peněžitému trestu, když mu nebyl přiznán status „oznamovatele“ (zatímco jeho kolega, který důvěrné materiály vynesl dříve, byl právě z tohoto důvodu obvinění zproštěn). Před Soudem stěžovatel namítal zejména porušení svého práva na svobodu projevu (ve smyslu práva na rozšiřování informací) podle čl. 10 Úmluvy.

Soud rozhodl v senátním rozsudku ze dne 11. 5. 2021 pěti hlasy ku dvěma, že k tvrzenému porušení nedošlo, a věc přijal k přezkoumání velký senát. Ten nyní dospěl dvanácti hlasy ku pěti k opačnému závěru, tedy že k porušení čl. 10 Úmluvy došlo.

PRÁVNÍ POSOUZENÍ

TVRZENÉ PORUŠENÍ ČL. 10 ÚMLUVY

Stěžovatel namítal, že jeho odsouzení pro trestný čin představovalo nepřiměřený zásah do jeho práva na svobodu projevu ve smyslu čl. 10 úmluvy, který zní následovně:

„1. Každý má právo na svobodu projevu. Toto právo zahrnuje svobodu zastávat názory a přijímat a rozšiřovat informace nebo myšlenky bez zasahování státních orgánů a bez ohledu na hranice...

Výkon těchto svobod, protože zahrnuje i povinnosti a odpovědnost, může podléhat takovým formalitám, podmínkám, omezením nebo sankcím, které stanoví zákon a které jsou nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, územní celistvosti nebo veřejné bezpečnosti, ochrany pořádku a předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky, ochrany pověsti nebo práv jiných, zabránění úniku důvěrných informací nebo zachování autority a nestrannosti soudní moci.“

(...)

Posouzení Soudu

Stejně jako účastníci řízení, pro které byl tento bod nesporný, má i Soud za to, že odsouzení stěžovatele představovalo zásah do výkonu jeho práva na svobodu projevu tak, jak je chráněno čl. 10 Úmluvy. Dále připouští – s tím, že účastníci řízení tento bod nerozporovali – že tento zásah byl stanoven zákonem a že sledoval alespoň jeden z legitimních cílů uvedených v čl. 10 odst. 2 Úmluvy, a sice ochranu pověsti nebo práv jiných, zejména ochranu dobrého jména a práv PwC.

Zbývá vyřešit otázku, zda byl zásah „nezbytný v demokratické společnosti“.

Obecné zásady stanovené v judikatuře Soudu

Základní zásady týkající se možnosti zásahu do výkonu svobody projevu v demokratické společnosti jsou v judikatuře Soudu ustáleny a byly shrnuty mimo jiné v rozsudku ze dne 25. 8. 1998, Hertel proti Švýcarsku, č. 25181/94, bod 46; rozsudku ze dne 15. 2. 2005, Steel a Morris proti Spojenému království, č. 68416/01, bod 87; a rozsudku velkého senátu ze dne 12. 2. 2008, Guja proti Moldavsku, č. 14277/04, bod 87:

„Svoboda projevu představuje jeden ze základních základů demokratické společnosti a jednu ze základních podmínek pro její rozvoj a pro seberealizaci každého jednotlivce. Podle čl. 10 odst. 2 se vztahuje nejen na „informace“ nebo „myšlenky“, které jsou přijímány příznivě nebo považovány za neškodné či lhostejné, ale také na ty, jež urážejí, šokují nebo znepokojují. Takové jsou požadavky plurality a tolerance, bez nichž neexistuje „demokratická společnost“. Jak je v čl. 10 uvedeno, tato svoboda podléhá výjimkám, které ... však musí být vykládány úzce a potřeba jakýchkoliv omezení musí být určena přesvědčivě ...

Přídavné jméno „nezbytný“ ve smyslu čl. 10 odst. 2 implikuje existenci „naléhavé společenské potřeby“. Obecně platí, že „potřeba“ zásahu do výkonu svobody projevu musí být přesvědčivě prokázána. Je sice v první řadě na vnitrostátních orgánech, aby posoudily, zda existuje taková potřeba, která může tento zásah odůvodnit, a za tímto účelem požívají určitého prostoru pro uvážení. Prostor pro uvážení však jde ruku v ruce s evropským dohledem a zahrnuje jak právo, tak rozhodnutí, která jej uplatňují.

Při výkonu své kontrolní pravomoci musí Soud zkoumat zásah ve světle věci jako celku, včetně obsahu napadených prohlášení a kontextu, ve kterém byla učiněna. Zejména musí určit, zda byl dotčený zásah „přiměřený sledovaným legitimním cílům“ a zda důvody, které vnitrostátní orgány vedly k jeho odůvodnění, byly „relevantní a dostatečné“. Soud se přitom musí ujistit, že tyto orgány použily standardy, jež byly v souladu se zásadami zakotvenými v čl. 10, a že se navíc opíraly o přijatelné posouzení relevantních skutečností.“

a) Obecné zásady týkající se práva na svobodu projevu v rámci profesních vztahů

Při posuzování sporů týkajících se svobody projevu v rámci profesních vztahů Soud konstatoval, že ochrana podle čl. 10 úmluvy se vztahuje na pracoviště obecně (viz rozsudek ze dne 26. 2. 2009, Kudejšina proti Rusku, č. 29492/05, bod 85, s dalšími odkazy). Rovněž zdůraznil, že tento článek není závazný pouze ve vztazích mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem, pokud se tyto vztahy řídí veřejným právem, ale může se použít i tehdy, pokud se řídí právem soukromým (viz mimo jiné rozsudek velkého senátu ze dne 12. 9. 2011, Palomo Sánchez a ostatní proti Španělsku, č. 28955/06 a 3 další, bod 59). Skutečný a účinný výkon svobody projevu totiž nezávisí pouze na povinnosti státu nezasahovat, ale může vyžadovat i pozitivní ochranná opatření, a to i v oblasti vztahů mezi jednotlivci. V určitých případech má stát pozitivní povinnost chránit právo na svobodu projevu, a to i proti zásahům soukromých osob (tamtéž, bod 59).

Ochrana svobody projevu na pracovišti tak podléhá konzistentnímu a ustálenému přístupu v judikatuře Soudu, který postupně určil požadavek zvláštní ochrany, kterou by za určitých podmínek měli mít k dispozici státní zaměstnanci nebo zaměstnanci, kteří v rozporu s pravidly, která se na ně vztahují, sdělují důvěrné informace získané na jejich pracovišti. Byl tak vypracován soubor judikatury, který chrání „oznamovatele“, ačkoli Soud tuto terminologii výslovně nepoužil. Ve výše uvedeném rozsudku Guja Soud poprvé určil kritéria přezkumu pro posouzení, zda a do jaké míry se jednotlivec ... který vyzradil důvěrné informace získané na svém pracovišti, může dovolávat ochrany čl. 10 Úmluvy. Upřesnil také, za jakých okolností mohou sankce uložené v reakci na takové vyjádření zasahovat do práva na svobodu projevu a představovat porušení čl. 10 Úmluvy.

Kritéria určená Soudem (viz výše uvedený rozsudek Guja, body 72–78) jsou uvedena níže:

„... V tomto ohledu Soud konstatuje, že úředník se v rámci své práce může dozvědět o interních informacích, včetně informací tajných, jejichž vyjádření či zveřejnění odpovídá silnému veřejnému zájmu. Soud má tedy za to, že signalizace protiprávního či nesprávného jednání na pracovišti ze strany úředníka nebo zaměstnance ve veřejném sektoru by měla za určitých okolností požívat ochrany. Tato ochrana může být využita v případě, že dotyčný zaměstnanec nebo úředník je jedinou osobou nebo částí malé kategorie osob, která ví o tom, co se na pracovišti děje, a má tak nejlepší předpoklady jednat ve veřejném zájmu tím, že upozorní zaměstnavatele nebo i širokou veřejnost.

S ohledem na výše uvedenou povinnost diskrétnosti by mělo být zpřístupnění provedeno v první řadě nadřízenému nebo jinému příslušnému orgánu nebo subjektu dotyčné osoby. Pouze v případech, kdy je to zjevně neúčinné, by informace mohla být v krajním případě zpřístupněna veřejnosti ... Při posuzování přiměřenosti omezení svobody projevu musí tedy Soud přihlídnout k tomu, zda měl stěžovatel k dispozici i jiný účinný prostředek k nápravě protiprávního jednání, které měl v úmyslu odhalit.

Při určování přiměřenosti zásahu do svobody projevu úředníka v takovém případě musí Soud přihlídnout i k řadě dalších faktorů. V první řadě je třeba věnovat zvláštní pozornost veřejnému zájmu, který je spojen se sdělovanou informací. Soud opakuje, že podle čl. 10 odst. 2 Úmluvy existuje úzký prostor pro uvážení při omezení diskuse o otázkách veřejného zájmu ...

Druhým relevantním faktorem pro toto vyvažování je pravost [autentičnost] sdělovaných informací ... Svoboda projevu s sebou navíc nese povinnosti a odpovědnost a každá osoba,

kteřá se rozhodne zpřístupnit informace, musí v rozsahu, který jí umožňují okolnosti, pečlivě ověřit, zda jsou přesné a spolehlivé ...

Na druhé straně musí Soud zvážit případnou škodu, kterou orgán veřejné moci utrpěl v důsledku předmětného zpřístupnění, a posoudit, zda tato škoda převážila nad zájmem veřejnosti na zpřístupnění informací ... V této souvislosti může být relevantní předmět zpřístupnění a povaha dotčeného správního orgánu.

Motiv jednání oznamujícího zaměstnance je dalším určujícím faktorem při posuzování, zda by konkrétní zveřejnění mělo být chráněno, či nikoliv. Například jednání motivované osobní záští, osobním rozhořčením či očekáváním osobního prospěchu, včetně prospěchu majetkového, by zvláště silnou úroveň ochrany neospravedlňovalo ... Je důležité prokázat, že při zveřejňování jednal jednotlivec v dobré víře a v přesvědčení, že informace jsou pravdivé, že je ve veřejném zájmu je zveřejnit a že žádné jiné, diskrétnější prostředky nápravy protiprávního jednání mu nebyly k dispozici.

Nakonec je v kontextu přezkumu proporcionality zásahu ve vztahu k legitimnímu cíli třeba pečlivě zkoumat sankci, jež byla stěžovateli uložena, a její důsledky ...“

Šest kritérií, stanovených v rozsudku ve věci Guja, je následujících:

- zda byly či nebyly k dispozici alternativní kanály pro zpřístupnění informací;
- veřejný zájem na zpřístupnění informací;
- pravost zpřístupněných informací;
- újma způsobená zaměstnavateli;
- zda oznamovatel jednal v dobré víře; a
- přísnost sankce.

V následných věcech, které byly Soudu předloženy a které se týkaly zpřístupnění důvěrných informací zaměstnanci veřejného sektoru, Soud založil své posouzení na tomto souboru kritérií (viz zejména rozsudek ze dne 8. 1. 2013, Bucur a Toma proti Rumunsku, č. 40238/02 a rozsudek ze dne 16. 2. 2021, Gawlik proti Lichtenštejnsku, č. 23922/19). Tato kritéria byla rovněž použita na spor, který vznikl v rámci soukromoprávních pracovněprávních vztahů, kdy zaměstnavatelem byla státní společnost poskytující služby v oblasti ústavní péče (viz rozsudek ze dne 21. 7. 2011, Heinisch proti Německu, č. 28274/08, body 71–92).

Režim ochrany svobody projevu oznamovatelů se spíše uplatní v případě, že dotyčný zaměstnanec či státní úředník je jedinou osobou či součástí úzké kategorie osob, která ví o tom, co se na pracovišti děje, a má tak nejlepší předpoklady jednat ve veřejném zájmu tím, že upozorní zaměstnavatele či širokou veřejnost (viz výše citované rozsudky ve věci Guja, bod 72, a Heinisch, bod 63). Zaměstnanci nicméně mají vůči svému zaměstnavateli povinnost loajality, zdrženlivosti a diskrétnosti (viz například výše citovaný rozsudek ve věci Heinisch, bod 64), což znamená, že při hledání spravedlivé rovnováhy je třeba zohlednit omezení práva na svobodu projevu a vzájemná práva a povinnosti, které jsou vlastní pracovním smlouvám

a profesnímu prostředí (viz mimo jiné výše citované rozsudky Palomo Sánchez a ostatní, bod 74, a rozsudek ze dne 13. 1. 2015, Rubins proti Lotyšsku, č. 79040/12, bod 78).

Vzájemná důvěra a dobrá víra, které by měly převládat v rámci pracovního vztahu, samozřejmě neznamená absolutní povinnost loajality vůči zaměstnavateli ani povinnost diskretnosti do té míry, aby pracovník zcela podléhal zájmům zaměstnavatele. Povinnost loajality, zdrženlivosti a diskretnosti nicméně představuje základní rys tohoto zvláštního režimu ochrany (viz výše citovaný rozsudek ve věci Heinisch, bod 64). V případě, že nevystane otázka loajality, zdrženlivosti a diskretnosti, Soud se věcí nemusí zabývat z hlediska otázky, která byla ústředním tématem judikatury ohledně oznamování. V takových situacích tedy není povinen ověřovat, zda existovaly alternativní cesty či jiné účinné prostředky, kterými by stěžovatelé mohli napravit namítané pochybení (jako je sdělení nadřízenému či jinému příslušnému orgánu), jež stěžovatelé zamýšleli odhalit (viz rozsudek velkého senátu ze dne 27. 6. 2017, Medžlis Islamske Zajednice Brčko a ostatní proti Bosně a Hercegovině, č. 17224/11, bod 80).

Navíc Soud již rozhodl, že zpřístupnění informací provedené státním úředníkem, který neměl privilegovaný či výlučný přístup k informacím nebo o nich neměl přímou znalost, který se nezdál být vázán mlčenlivostí či diskretností, pokud šlo o jeho pracovní zařazení, a u něhož se nezdálo, že by následkem dotčeného zpřístupnění utrpěl nějaké následky v rámci své práce, nemůže být považováno za oznamování (viz rozsudek ze dne 9. 12. 2021, Wojczuk proti Polsku, č. 52969/13, body 85–88).

V souladu s doporučením Výboru ministrů (2014)⁷ o ochraně oznamovatelů (zásada 3 a důvodová zpráva k tomuto doporučení, bod 31 ...) má Soud za to, že rozhodující je faktický pracovní vztah oznamovatele, a nikoli jeho zvláštní právní postavení (například coby zaměstnance). Ochrana, které požívají oznamovatelé podle čl. 10 úmluvy, je založena na potřebě zohlednit charakteristiky specifické pro existenci pracovního vztahu: na jedné straně povinnost loajality, zdrženlivosti a diskretnosti, která je vlastní podřízenému vztahu, který s sebou nese, a případně i povinnost dodržovat zákonnou povinnost mlčenlivosti, na straně druhé postavení hospodářské zranitelnosti vůči osobě, veřejné instituci nebo podniku, na nichž jsou závislí v zaměstnání, a nebezpečí odvetných opatření ze strany posledně jmenovaných.

b) Kritéria Guja a postup jejich uplatňování

Soud, který klade důraz na stabilitu a předvídatelnost své judikatury z hlediska právní jistoty, od rozsudku ve věci Guja důsledně uplatňuje kritéria, která mu umožňují posoudit, zda a případně v jakém rozsahu se jednotlivec, který sdělí důvěrné informace získané v rámci pracovního poměru, může dovolávat ochrany čl. 10 Úmluvy. Soud si je nicméně plně vědom vývoje, k němuž od přijetí rozsudku ve věci Guja v roce 2008 došlo, ať již z hlediska místa, které nyní zaujímají oznamovatelé v demokratických společnostech, a podstatné úlohy, kterou mohou hrát tím, že vynášejí na světlo informace ve veřejném zájmu, či z hlediska vývoje evropského a mezinárodního právního rámce ochrany oznamovatelů ... V důsledku toho Soud považuje za vhodné využít příležitosti, kterou poskytuje postoupení projednávané věci velkému senátu, k potvrzení a upevnění zásad stanovených v jeho judikatuře, pokud jde o ochranu oznamovatelů, a to upřesněním kritérií pro jejich provádění s ohledem na současný evropský a mezinárodní kontext.

i) kanály použité ke zveřejnění

První kritérium se týká kanálu či kanálů využitých k uplatnění oznámení. Od rozsudku ve věci Guja měl Soud mnohokrát příležitost zdůraznit, že by měly být upřednostněny interní kanály pro oznámení. Zpřístupnění by mělo být v první řadě, pokud možno, poskytnuto nadřízenému či jinému příslušnému orgánu dotyčné osoby. „Pouze v případech, kdy je to zjevně neproveditelné, by informace mohla být v krajním případě zpřístupněna veřejnosti“ (viz výše uvedený rozsudek ve věci Guja, bod 73). Interní „hierarchický“ kanál je v zásadě nejlepším prostředkem pro sladění povinnosti loajality zaměstnanců s veřejným zájmem, jemuž by mělo zpřístupnění sloužit. Soud tak dospěl k názoru, že se nejedná o situaci spojenou s oznámením, pokud stěžovatel neoznámil věc svým nadřízeným, přestože o existenci vnitřních orgánů pro zpřístupnění věděl, a neposkytl v tomto bodě přesvědčivé vysvětlení [viz rozsudek ze dne 12. 10. 2010, Bathellier proti Francii, č. 49001/07, a rozsudek ze dne 22. 11. 2011, Stanciulescu proti Rumunsku (č. 2), č. 14621/06].

Toto přednostní pořadí mezi vnitřními a vnějšími kanály pro oznámení však není v judikatuře Soudu absolutní. Uvedené vnitřní zpravodajské mechanismy musí existovat a musí řádně fungovat (viz výše citovaný rozsudek ve věci Heinisch, bod 73). Soud připustil, že určité okolnosti mohou odůvodnit přímé použití „vnějšího kanálu pro oznámení“. Jedná se zejména o případy, kdy je vnitřní kanál nespolehlivý nebo neúčinný (viz výše citovaný rozsudek ve věci Guja, body 82–83, a ve věci Heinisch, bod 74), kdy je pravděpodobné, že oznamovatel bude vystaven odvetným opatřením, nebo kdy se informace, které chce sdělit, týkají samotné podstaty činnosti dotyčného zaměstnavatele.

Soud rovněž konstatuje, že v rozsudku ve věci Gawlik (citovaný výše, bod 82) ponechal otevřenou otázku, zda byl stěžovatel povinen v první fázi využít všech vnitřních kanálů pro podání oznámení, či nikoliv, přičemž v tomto ohledu odkázal na hlavní zásady v příloze doporučení (2014)⁷ ..., které nestanoví pořadí priorit mezi jednotlivými kanály pro oznamování a zveřejňování informací. Soud v této souvislosti odkazuje na znění doporučení, podle něhož „individuální okolnosti každého případu stanoví nejvhodnější kanál“ ... a připomíná, že kritérium týkající se kanálu pro oznamování musí být posuzováno s ohledem na okolnosti každého případu.

ii) Pravost zveřejněných informací

Pravost sdělené informace je základním rysem při posuzování nezbytnosti zásahu do svobody projevu oznamovatele. Výkon svobody projevu s sebou nese „povinnosti a odpovědnost“ a „každý, kdo se rozhodne zveřejnit informaci, musí pečlivě ověřit, v rozsahu povoleném okolnostmi, zda je pravdivá a spolehlivá“ (viz výše citovaný rozsudek ve věci Guja, bod 75).

Od oznamovatele však nelze vyžadovat, aby v okamžiku oznámení prokázal pravost sdělené informace. V této souvislosti Soud odkazuje na zásadu stanovenou v důvodové zprávě k doporučení (2014)⁷ ..., podle níž „pokud se jednotlivec může důvodně domnívat, že existuje problém, který by mohl být závažný, je jen zřídka schopen znát úplný obraz. Je tedy nevyhnutelné ... že následné prošetření zprávy či zveřejnění může ukázat, že se oznamovatel zmýlil“ (viz důvodová zpráva, příloha, bod 85). Stejně tak uznává, jak uvedl zvláštní zpravodaj OSN, že „oznamovatelé, kteří na základě odůvodněného přesvědčení oznámí informace, které se ukáží jako nesprávné, by měli přesto být chráněni před odvetou“ ... Za takových okolností se jeví jako žádoucí, aby dotčená osoba neztratila výhodu ochrany přiznané oznamovatelům, s výhradou dodržení ostatních požadavků pro uplatnění nároku na takovou ochranu.

Pokud oznamovatel pečlivě podnikl kroky k tomu, aby pokud možno ověřil pravost sdělovaných informací, nelze mu odmítnout ochranu poskytovanou čl. 10 Úmluvy pouze z toho důvodu, že se následně ukázalo, že informace jsou nepřesné. Pokud Soud posuzuje pravdivost informace, často souběžně s kritériem dobré víry (viz bod 129 níže), odkazuje na zásadu uvedenou v usnesení 1729 (2010) Parlamentního shromáždění Rady Evropy ... a sice že „každý oznamovatel se považuje za osobu jednající v dobré víře, pokud měl dostatečné důvody se domnívat, že zveřejněná informace byla pravdivá, i když se později ukáže, že tak tomu nebylo, a za předpokladu, že nesleduje žádné protiprávní či neetické cíle“ (viz výše citované rozsudky ve věci Bucur a Toma, bod 107, a ve věci Gawlik, bod 76).

V této souvislosti Soud opakuje, že již připustil, že za určitých okolností se na informace zveřejněné oznamovateli může vztahovat právo na svobodu projevu, a to i v případě, že se následně prokázalo, že se jedná o informace nesprávné, či nemohlo být prokázáno, že jsou správné (viz výše citovaný rozsudek ve věci Gawlik, body 75–76, s uvedenými odkazy). Aby to však bylo možno aplikovat, musí oznamovatel pečlivě ověřit, zda jsou informace přesné a spolehlivé (srov. výše citovaný rozsudek ve věci Gawlik, body 78 a 85). Oznamovatelé, kteří si přejí, aby jim byla poskytnuta ochrana podle čl. 10 Úmluvy, jsou tedy povinni chovat se odpovědně a snažit se v co největším možném rozsahu ověřit, zda informace, které chtějí zveřejnit, jsou pravé, ještě předtím, než je zveřejní.

iii) Dobrá víra

Soud opakuje, že „motiv pro jednání oznamujícího zaměstnance je určujícím faktorem při rozhodování o tom, zda má být určité zveřejnění chráněno, či nikoliv“ (viz výše citovaný rozsudek ve věci Guja, bod 77). Při posuzování dobré víry stěžovatele Soud v každé věci, která je mu předložena, ověřuje, zda nebyl motivován touhou po osobním prospěchu, zda nevykazoval osobní rozhořčení vůči svému zaměstnavateli či zda neexistoval jiný postranní motiv pro předmětné jednání (viz výše citovaný rozsudek ve věci Guja, body 77 a 93, jakož i výše citovaný rozsudek ve věci Bucur a Toma, bod 117). Při svém závěru může přihlídnout k obsahu oznámení a na podporu svého uznání dobré víry ze strany oznamovatele konstatovat, že nedošlo „k žádnému bezdůvodnému osobnímu útoku“ (viz rozsudek ze dne 21. 10. 2014, Matúz proti Maďarsku, č. 73571/10, bod 46). Adresáti oznámení jsou rovněž prvkem při posuzování dobré víry. Soud tak zohlednil skutečnost, že dotyčná osoba „neměla možnost se okamžitě obrátit na sdělovací prostředky nebo se uchýlit k šíření letáků s cílem získat maximální pozornost veřejnosti“ (viz výše citovaný rozsudek ve věci Heinisch, bod 86, a rozsudek ze dne 30. 9. 2010, Balenović proti Chorvatsku, č. 28369/07); nebo že se nejprve pokusila napravit vytýkanou situaci v rámci samotné společnosti (viz výše citovaný rozsudek ve věci Matúz, bod 47).

Kritérium dobré víry nesouvisí s kritériem pravosti zpřístupněné informace. V této souvislosti Soud podotýká, že ve výše citovaném rozsudku ve věci Gawlik (bod 83) uvedl, že „nemá důvody pochybovat o tom, že stěžovatel při zveřejnění jednal v domnění, že informace je pravdivá a že je ve veřejném zájmu ji zpřístupnit“.

Soud naopak rovněž rozhodl, že nelze mít za to, že by stěžovatel, jehož tvrzení byla založena na pouhých fámách a který neměl žádné důkazy na jejich podporu, jednal v „dobré víře“ (viz rozsudek ze dne 21. 6. 2016, Soares proti Portugalsku, č. 79972/12, bod 46).

iv) Veřejný zájem na zpřístupněných informacích

Úvodem je třeba poznamenat, že obecně řečeno, podle čl. 10 odst. 2 Úmluvy existuje jen malý prostor pro uvážení při omezení diskuse o otázkách veřejného zájmu (viz zejména rozsudek velkého senátu ze dne 8. 7. 1999, Sürek proti Turecku (č. 1), č. 26682/95, bod 61, a rozsudek velkého senátu ze dne 10. 12. 2007, Stoll proti Švýcarsku, č. 69698/01, bod 106).

V souladu s judikaturou Soudu se v obecném kontextu věcí týkajících se práva na svobodu projevu a informování veřejný zájem týká záležitostí, jež se dotýkají veřejnosti do té míry, že se o ně může oprávněně zajímat, jež na sebe upoutávají její pozornost nebo se jí dotýkají ve značné míře, zejména pokud se týkají blahobytu občanů nebo života společnosti. Tak je tomu i v případě záležitostí, jež mohou vyvolat značnou polemiku, které se týkají důležité sociální otázky nebo jež se týkají problému, o němž by veřejnost měla zájem být informována (viz rozsudek velkého senátu ze dne 10. 11. 2015, Couderc a Hachette Filipacchi Associés proti Francii, č. 40454/07, body 97–103). V určitých případech může být zájem, který může mít veřejnost na určité informaci, natolik silný, že převáží i nad zákonem uloženou povinností mlčenlivosti (viz rozsudek velkého senátu ze dne 21. 1. 1999, Fressoz a Roire proti Francii, č. 29183/95). Bylo tedy zjištěno, že cílem umožnění přístupu veřejnosti k úředním dokumentům, včetně daňových údajů, je zajistit dostupnost informací za účelem umožnění diskuse o otázkách veřejného zájmu (viz rozsudek velkého senátu ze dne 27. 6. 2017, Satakunnan Markkinapörssi Oy a Satamedia Oy proti Finsku, č. 931/13, bod 172). Veřejný zájem však nelze redukovat na „žízeň“ veřejnosti po informacích o soukromém životě druhých nebo na touhu čtenáře po senzacích či dokonce voyeurství (viz výše citovaný rozsudek ve věci Couderc a Hachette Filipacchi Associés, bod 101).

Ve specifickém kontextu případů týkajících se ochrany oznamovatelů, ve kterých se jedná o zpřístupnění důvěrných informací získaných na pracovišti zaměstnancem v rozporu s použitelnými pravidly, se Soud zaměřuje na zjištění, zda je zpřístupněná informace ve „veřejném zájmu“ (viz výše citovaný rozsudek ve věci Guja, bod 74). V této souvislosti Soud opakuje, že pojem „veřejný zájem“ je třeba posuzovat s ohledem jak na obsah zpřístupněné informace, tak na zásadu jejího zpřístupnění. Za současného stavu jeho judikatury je okruh informací veřejného zájmu, které mohou spadat do oblasti oznamování, definován široce.

Zaprvé Soud již uznal, že otázky spadající do rámce politické diskuse v demokratické společnosti, jako je dělba moci, nevhodné chování vysoce postaveného politika a postoj vlády k policejní brutalitě, jsou otázkami veřejného zájmu (viz výše citovaný rozsudek ve věci Guja, bod 88). Stejně tak uznal veřejný zájem na informacích týkajících se odposlechu telefonních hovorů ve společnosti, která byla zvyklá na politiku přísného sledování tajnými službami, které se týkalo vysoce postavených úředníků a dotýkalo se demokratických základů státu (viz výše citovaný rozsudek ve věci Bucur a Toma, bod 101), a na podezřeních týkajících se spáchání závažných trestných činů, a sice eutanazie několika pacientů, které vzbuzovaly pochybnosti o lékařské péči prováděné ve veřejné nemocnici a o tom, zda odpovídá nejaktuálnější praxi (viz výše citovaný rozsudek ve věci Gawlik, bod 73). V těchto případech se dotčené informace týkaly činů zahrnujících „zneužití pravomoci“, „nevhodné chování“ a „protiprávní jednání či pochybení“.

Zadruhé Soud již uznal veřejný zájem spojený s informacemi týkajícími se „nedostatků“ při poskytování ústavní péče o seniory státem vlastněnou společností (viz výše citovaný rozsudek ve věci Heinisch, bod 71, kde se informace týkaly pochybení zaměstnanců) nebo s informacemi o „pochybném“ a „diskutabilním“ jednání nebo praktikách ozbrojených sil (viz rozsudek ze dne

19. 1. 2016, Görmüş a ostatní proti Turecku, č. 49085/07, body 63 a 76, kde se informace týkaly systému klasifikace zástupců sdělovacích prostředků podle toho, zda byli ozbrojeným silám nakloněni či nikoliv).

Soud zdůrazňuje, že v případech, které se týkají situací, kdy se zaměstnanci domáhají zvláštní ochrany, na kterou mohou mít oznamovatelé nárok po zveřejnění informací, ke kterým získali přístup na pracovišti, bez ohledu na skutečnost, že měli povinnost zachovávat mlčenlivost, nemůže být veřejný zájem, který může sloužit jako odůvodnění tohoto zveřejnění, posuzován nezávisle na povinnosti zachovávat mlčenlivost, která byla porušena. Rovněž opakuje, že podle čl. 10 odst. 2 Úmluvy je zabránění zveřejnění důvěrně získaných informací jedním z důvodů výslovně stanovených pro umožnění omezení výkonu svobody projevu. V této souvislosti je třeba poznamenat, že mnohé důvěrné informace jsou chráněny zákonem právě za účelem ochrany zájmů výslovně vyjmenovaných v tomto článku. Tak je tomu v případě národní bezpečnosti, územní celistvosti nebo veřejné bezpečnosti, předcházení nepokojům nebo zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky, zachování autority a nestrannosti soudní moci nebo ochrany dobrého jména nebo práv jiných. Existence a obsah takových povinností obvykle odrážejí rozsah a význam práva nebo zájmu chráněného zákonnou povinností mlčenlivosti. Z toho vyplývá, že posouzení veřejného zájmu na zpřístupnění informací, na které se vztahuje povinnost mlčenlivosti, musí nutně zohledňovat zájmy, které má tato povinnost chránit. Tak je tomu zejména v případě, kdy se zpřístupnění vztahuje na informace týkající se nejen činnosti zaměstnavatele, ale i činnosti třetích osob.

Jak tedy vyplývá z judikatury Soudu, okruh informací veřejného zájmu, jež mohou odůvodnit oznamování, na které se vztahuje čl. 10, zahrnuje oznámení protiprávních činů, praktik nebo jednání na pracovišti či činů, praktik nebo jednání, které jsou sice legální, ale zavrženíhodné (viz odkazy na judikaturu citované v bodech 133–135 výše).

Podle názoru Soudu by se toto mohlo případně vztahovat i na určité informace, které se týkají fungování orgánů veřejné moci v demokratické společnosti a vyvolávají veřejnou diskusi, což vede ke sporům, jež mohou vyvolat oprávněný zájem veřejnosti na tom, aby se s těmito informacemi seznámila za účelem získání informovaného názoru na to, zda odhalují či neodhalují poškození veřejného zájmu.

V této souvislosti Soud opakuje, že v demokratickém systému musí jednání nebo opomenutí vlády podléhat důkladné kontrole nejen zákonodárných a soudních orgánů, ale také veřejného mínění (viz rozsudek velkého senátu ze dne 8. 7. 1999, Sürek a Özdemir proti Turecku, č. 23927/94 a 24277/94, bod 60).

Soud totiž považuje za užitečné poznamenat, že váha veřejného zájmu na zpřístupněných informacích se bude lišit v závislosti na předmětných situacích. V této souvislosti má Soud za to, že v rámci oznamování se veřejný zájem na zpřístupnění důvěrných informací sníží v závislosti na tom, zda se zpřístupněné informace týkají protiprávních činů nebo praktik, zavrženíhodných činů, praktik nebo jednání, nebo záležitostí, jež vyvolává diskusi rozvíjející polemiku o tom, zda došlo k poškození veřejného zájmu či nikoli (viz body 137–138 výše).

Podle názoru Soudu jsou informace týkající se protiprávních činů nebo praktik nesporně spojeny se zvláště silným veřejným zájmem (viz například výše citovaný rozsudek ve věci Gawlik, bod 73, pokud jde o značný veřejný zájem na informacích, jejichž zpřístupnění mělo zabránit opakování případných trestných činů). Zvláště důležité mohou být také informace týkající se činů, praktik nebo jednání, které sice nejsou samy o sobě protiprávní, ale přesto jsou

zavrženíhodné či kontroverzní (viz například výše citovaný rozsudek ve věci Heinisch, bod 71, pokud jde o zásadní význam informací týkajících se nedostatků v péči poskytované zranitelným osobám, jejichž zpřístupnění mělo zabránit špatnému zacházení ve zdravotnictví).

Za těchto podmínek, ačkoliv se informace, jež mohou být považovány za informace ve veřejném zájmu, v zásadě týkají orgánů veřejné moci nebo veřejnoprávních subjektů, nelze vyloučit, že se v určitých případech mohou týkat i jednání soukromých subjektů, jako jsou společnosti, které se rovněž nevyhnutelně a vědomě vystavují důkladnému přezkumu svých jednání (viz výše citovaný rozsudek ve věci Steel a Morris, bod 94), zejména pokud jde o obchodní praktiky, odpovědnost ředitelů společností (viz rozsudek ze dne 30. 6. 2020, Petro Carbo Chem S.E. proti Rumunsku, č. 21768/12, bod 43), nedodržování daňových povinností (viz rozsudek ze dne 7. 12. 2010, Público Comunicação Social, S.A. a ostatní proti Portugalsku, č. 39324/07, bod 47) nebo širší hospodářský prospěch (viz výše citované rozsudky ve věci Steel a Morris, bod 94, a ve věci Heinisch, bod 89).

Soud navíc zdůrazňuje, že veřejný zájem na informování nelze posuzovat pouze ve vnitrostátním měřítku. Některé druhy informací mohou být předmětem veřejného zájmu na nadnárodní – evropské či mezinárodní – úrovni nebo i pro jiné státy a jejich občany.

Závěrem lze konstatovat, že ačkoliv není pochyb o tom, že předmětem zájmu veřejnosti může být široká škála subjektů, tato skutečnost sama o sobě nemůže postačovat k odůvodnění zveřejnění důvěrných informací o těchto subjektech. Otázka, zda zveřejnění provedené v rozporu s povinností mlčenlivosti slouží veřejnému zájmu, aby mohla být získána zvláštní ochrana, na kterou mohou mít oznamovatelé nárok podle čl. 10 Úmluvy, vyžaduje posouzení, jež (spíše než abstraktně) zohlední okolnosti každého případu a kontext, do něhož spadá (viz v jiné oblasti, a to v právu na přístup k informacím, rozsudek velkého senátu ze dne 8. 11. 2016, Magyar Helsinki Bizottság proti Maďarsku, č. 18030/11, bod 162).

v) Způsobená újma

Podle dosavadní judikatury Soudu představuje újma způsobená zaměstnavateli zájem, který je třeba poměřovat s veřejným zájmem na zpřístupnění informací. Soud tak v rozsudku ve věci Guja (citovaný výše, bod 76) uvedl, že musí posoudit „případnou škodu, kterou orgán veřejné moci utrpěl v důsledku dotčeného zpřístupnění, a posoudit, zda tato škoda převažuje nad zájmem veřejnosti na zpřístupnění informace“. V této souvislosti již Soud připustil, že zpřístupnění by mohlo způsobit újmu orgánu státního zastupitelství tím, že by narušilo důvěru veřejnosti v nezávislost tohoto orgánu (tamtéž, bod 90), nebo že by zpravodajským službám mohla vzniknout škoda z důvodu ztráty důvěry veřejnosti v jejich dodržování zásady legality (viz výše citovaný rozsudek ve věci Bucur a Toma, bod 115).

Soud rovněž uznal, že zpřístupnění informací může být na újmu profesní pověsti a obchodním zájmům společnosti vlastněné státem (viz výše citovaný rozsudek ve věci Heinisch, bod 88), obchodním zájmům a dobré pověsti nemocnice, jakož i důvěře veřejnosti v poskytování lékařské péče (viz výše citovaný rozsudek ve věci Gawlik, bod 79) a osobní a profesní pověsti zaměstnance této nemocnice (tamtéž).

Soud opakuje, že kritérium újmy zaměstnavatele bylo původně vytvořeno s ohledem na orgány veřejné moci nebo státní společnosti: dotčená škoda, stejně jako zájem na zpřístupnění informací, měla tehdy veřejnou povahu. Poukazuje však na to, že zpřístupnění informací získaných v rámci pracovního poměru může rovněž ovlivnit soukromé zájmy, například tím,

že dopadne na soukromou společnost nebo zaměstnavatele z důvodu jeho činnosti a způsobí mu, a v určitých případech třetím osobám, finanční újmu či újmu na pověsti. Soud nicméně považuje za užitečné dodat, že nevyklučuje, že by takové zpřístupnění mohlo mít i jiné nepříznivé důsledky tím, že se současně dotkne veřejných zájmů, jako je zejména širší hospodářský zájem (viz výše citovaný rozsudek ve věci Steel a Morris, bod 94), ochrana majetku, ochrana důvěrné informace, jako např. v případě důvěrnosti v daňové oblasti či v případě profesního tajemství (viz výše citovaný rozsudek ve věci Fressoz a Roire, bod 53, a *mutatis mutandis* výše citovaný rozsudek ve věci Stoll, bod 115), nebo důvěra občanů ve férovost a spravedlivost státních daňových politik.

Za těchto okolností má Soud za to, že je nezbytné doladit podmínky vyvažování mezi dotčenými protichůdnými zájmy: nad rámec samotné újmy způsobené zaměstnavateli je třeba při posuzování přiměřenosti zásahu do práva na svobodu projevu oznamovatelů, kteří jsou chráněni čl. 10 Úmluvy, zohlednit všechny škodlivé účinky, posuzováno jako celek.

vi) Závažnost sankce

Soud úvodem konstatuje, že sankce proti oznamovatelům mohou mít různou podobu, ať už profesní, disciplinární nebo trestní. V tomto ohledu již měl příležitost uznat, že odvolání nebo výpověď stěžovatele bez výpovědní lhůty představuje nejpřísnější možnou sankci v rámci pracovního práva (viz výše citovaný rozsudek ve věci Gawlik, bod 84, s uvedenými odkazy na judikaturu). Zdůraznil rovněž, že sankce tohoto typu měla nejen negativní dopad na kariéru stěžovatele, ale mohla mít i odrazující účinek na ostatní zaměstnance a mohla je odradit od toho, aby hlásili jakékoli protiprávní jednání, a tento účinek byl zesílen s ohledem na širokou medializaci, kterou mohly některé případy vyvolat (viz výše citované rozsudky ve věci Guja, bod 95, a ve věci Heinisch, bod 91). Rovněž zdůraznil, že tento odrazující účinek poškozuje společnost jako celek (viz výše citovaný rozsudek ve věci Heinisch, bod 91).

Tento poznatek platí i pro ukládání trestních sankcí. Soud v obecném kontextu věcí týkajících se čl. 10 Úmluvy často zdůrazňoval, že ukládání trestní sankce je jednou z nejzávažnějších forem zásahu do práva na svobodu projevu (viz mimo jiné rozsudek ze dne 23. 6. 2022, Rouillan proti Francii, č. 28000/19, bod 74; rozsudek ze dne 2. 9. 2021, Z. B. proti Francii, č. 46883/15, bod 67, a rozsudek ze dne 2. 7. 2016, Reichman proti Francii, č. 50147/11, bod 73) a že vnitrostátní orgány musí projevit zdrženlivost, pokud se k trestnímu řízení uchýlí.

Odsouzení osoby může být v některých případech důležitější než nižší povaha uložené sankce (viz například výše citovaný rozsudek ve věci Stoll, bod 154, a rozsudek velkého senátu ze dne 29. 3. 2016, Bédat proti Švýcarsku, č. 56925/08, bod 81). Soud samozřejmě nevyklučuje, že vnitrostátní orgány mohou využít trestního řízení, aniž by z toho vyplývající zásah byl sám o sobě považován za odporující čl. 10 Úmluvy (viz mimo jiné výše citovaný rozsudek ve věci Bédat, bod 81).

Ve zvláštním kontextu oznamování již měl Soud příležitost rozhodnout, že využití trestního řízení k potrestání zpřístupnění důvěrných informací je neslučitelné s výkonem svobody projevu s ohledem na dopady na osobu, která zpřístupnění provádí – zejména pokud jde o její profesní kariéru – a na odrazující účinek na jiné osoby (viz, pokud jde o odsouzení za trestný čin a uložení podmíněného trestu odnětí svobody, výše citovaný rozsudek ve věci Bucur a Toma, bod 119, a rozsudek ze dne 19. 2. 2009, Marchenko proti Ukrajině, č. 4063/04, bod 53). Je však třeba mít na paměti, že v mnoha případech, v závislosti na obsahu zpřístupnění a na povaze povinnosti mlčenlivosti nebo důvěrnosti, kterou toto zpřístupnění porušuje, může

jednání osoby, která se domáhá ochrany poskytované oznamovatelům, oprávněně představovat trestný čin.

Navíc ani znění čl. 10 Úmluvy, ani judikatura Soudu nevyklučují, že jeden a tentýž čin může případně vést ke kombinaci sankcí či k vícero následkům, ať už profesním, disciplinárním, občanskoprávním nebo trestním. Soud tak již připustil, že za určitých okolností nelze mít za to, že kumulativní účinek odsouzení za trestný čin nebo souhrnná výše peněžitých trestů mají na výkon svobody projevu odrazující účinek (viz výše citovaný rozsudek ve věci Wojczuk, bod 105).

Z judikatury Soudu nicméně vyplývá, že povaha a přísnost uložených sankcí jsou faktory, které je třeba zohlednit při posuzování přiměřenosti zásahu do práva na svobodu projevu (viz mimo jiné výše citované rozsudky ve věci Stoll, bod 153, a ve věci Bédar, bod 79). Totéž platí pro kumulativní účinek různých sankcí uložených stěžovateli (viz rozsudek ze dne 18. 9. 2012, Lewandowska-Malec proti Polsku, č. 39660/07, bod 70).

Uplatnění těchto zásad v projednávané věci

a) Úvodní poznámky

Projednávaná věc se týká zpřístupnění důvěrných dokumentů chráněných profesním tajemstvím stěžovatelem v době, kdy byl zaměstnán soukromou společností, které zahrnovaly čtrnáct daňových přiznání od nadnárodních společností a dva průvodní dopisy, které získal na svém pracovišti ... Vyznačuje se zejména následujícími znaky: jednak skutečností, že zaměstnavatel stěžovatele byl soukromým subjektem, a jednak skutečností, že zákonná povinnost zachovávat profesní tajemství existovala nad rámec povinnosti loajality, kterou se obvykle řídí pracovní vztahy mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem; a konečně skutečností, že třetí osoba již před spornými sděleními odhalila informace týkající se činnosti téhož zaměstnavatele. Navzdory svému konkrétnímu kontextu nastoluje věc podobné otázky, jako jsou ty, které již byly Soudem zkoumány (viz zejména body 113–117 a 121–151 výše). Za těchto podmínek má velký senát za to, že je v projednávané věci třeba použít obecná kritéria a zásady, jak byly potvrzeny a objasněny výše (viz body 111–154 výše).

Ačkoliv stěžovatel vyzval Soud, aby definoval pojem „oznamovatel“ (viz body 75 a 76 výše), Soud opakuje, že tento pojem nebyl do dnešního dne právně jednoznačně definován (viz část týkající se mezinárodního a evropského práva ...) a že se vždy zdržel abstraktní a obecné definice. V projednávané věci Soud hodlá tento přístup zachovat. Jak bylo uvedeno v bodě 144 výše, otázka, zda se na jednotlivce, který tvrdí, že je oznamovatelem, vztahuje ochrana poskytovaná čl. 10 Úmluvy, vyžaduje posouzení, které zohlední okolnosti každého případu a kontext, do něhož zapadá.

Zaprvé je tedy třeba ověřit, zda a v jakém rozsahu odsouzení stěžovatele za okolností projednávané věci představovalo nepřiměřený zásah do výkonu jeho práva na svobodu projevu zaručeného čl. 10 Úmluvy.

Zadruhé, pokud jde o specifickou otázku ochrany oznamovatelů, Soud zamýšlí provést svůj přezkum v souladu s postupem, který obvykle používá. V projednávané věci se tedy omezí na svůj obvyklý přístup založený na individuální metodě, spočívající v posouzení konkrétních okolností každé věci, jež mu byla předložena, a to s ohledem na obecné zásady stanovené v jeho judikatuře. V projednávané věci Soud uplatní kritéria přezkumu, která vymezil na základě čl.

10 Úmluvy, a kritéria Guja tak, jak byla právě upřesněna (viz body 113–154 výše). Pro zohlednění specifických rysů projednávané věci bude nutné provést určitá dodatečná upřesnění. V tomto ohledu tedy Soud musí, jak to vyžaduje zásada subsidiarity, posoudit zaprvé způsob, jakým vnitrostátní soudy provedly ochranu přiznanou oznamovatelům podle čl. 10 Úmluvy, zadruhé rozhodnout o jeho slučitelnosti se zásadami a kritérii vymezenými judikaturou Soudu a případně je sám v projednávané věci použít.

b) Posouzení skutkového stavu odvolacím soudem

i) Podpůrný přezkum prováděný Soudem

Soud opakuje, že je především na vnitrostátních orgánech, zejména na soudech, aby vykládaly a uplatňovaly vnitrostátní právo způsobem, který dává Úmluvě plný účinek. Jeho úlohou je v konečném důsledku určit, zda způsob, jakým je toto právo vykládáno a uplatňováno, vyvolává důsledky, které jsou v souladu se zásadami Úmluvy (viz rozsudek velkého senátu ze dne 1. 12. 2020, Guðmundur Andri Ástráðsson proti Islandu, č. 26374/18, bod 250, s uvedenými odkazy na judikaturu).

Soud rovněž připomíná, že ve své judikatuře postupně rozvinul kontrolní mechanismy, jež mají být plně v souladu se zásadou subsidiarity. V tomto ohledu je jeho úkolem ověřit, zda vnitrostátní soudy uplatňovaly zásady Úmluvy tak, jak jsou vykládány s ohledem na její judikaturu, a to uspokojivým způsobem, aby s ní byla jejich rozhodnutí v souladu (viz mimo jiné rozsudek velkého senátu ze dne 8. 7. 2003, Hatton a ostatní proti Spojenému království, č. 36022/97).

(...)

α) Zda existovaly jiné kanály, které by zpřístupnění umožnily

Soud má za to, že praktiky daňové optimalizace ve prospěch velkých nadnárodních společností a daňová přiznání ... vypracovaná zaměstnavatelem stěžovatele pro lucemburskou daňovou správu na účet jejich klientů byly v Lucembursku legální. Nebylo na nich tedy ve smyslu zákona nic protiprávního, co by odůvodňovalo, aby se stěžovatel pokusil nahlásit problém v rámci své hierarchie za účelem ukončení činností, které ve skutečnosti představovaly běžnou činnost jeho zaměstnavatele.

Soud má za to, že v takové situaci může být účinným prostředkem k upozornění pouze přímé využití vnějšího kanálu pro oznámení ... Za takových okolností, kdy se jedná o jednání nebo praktiky týkající se běžných činností zaměstnavatele, které nejsou samy o sobě protiprávní, předpokládá účinné respektování práva na sdělování informací veřejného zájmu, že přímé využití vnějšího kanálu, případně včetně sdělovacích prostředků, by mělo být považováno za přijatelné. To také v projednávané věci připustil odvolací soud, když konstatoval, že stěžovatel nemohl „jednat jinak a že informování veřejnosti prostřednictvím sdělovacích prostředků bylo za této situace jedinou realistickou možností k získání pozornosti ... Soud zdůrazňuje, že takové zjištění je v souladu s jeho judikaturou.

β) Pravost zveřejněných informací

Stěžovatel předal novináři E. P. čtrnáct daňových přiznání a dva průvodní dopisy, „jejichž správnost a pravost“ byly odvolacím soudem potvrzeny a nejsou nijak zpochybňovány ...

Vzhledem k tomu, že tak bylo splněno i kritérium pravosti sdělené informace, není namístě, aby se Soud v tomto bodě odchýlil od zjištění odvolacího soudu.

γ) Dobrá víra stěžovatele

Z rozsudku odvolacího soudu plyne, že stěžovatel nejednal „za účelem zisku nebo s cílem poškodit svého zaměstnavatele“ ... a uznal, že kritérium dobré víry bylo splněno ... Soud neshledává žádný důvod odchýlit se od tohoto posouzení a konstatuje, že stěžovatel požadavek dobré víry v okamžiku poskytnutí dotčených informací splnil.

δ) Vyvažování veřejného zájmu na zveřejněných informacích a škodlivých účinků zveřejnění

Úvodem považuje Soud za užitečné upřesnit, že s ohledem na obecné zásady uvedené v jeho judikatuře (viz body 111–119 výše) nemůže být spor v projednávané věci posuzován z hlediska střetu práv, jak tvrdí vláda ... Posouzení okolností projednávané věci tedy bude provedeno pouze na základě čl. 10 Úmluvy, jehož první odstavec zaručuje právo na svobodu projevu, které zahrnuje právo na rozšiřování informací, a druhý odstavec vyjmenovává důvody, na základě kterých mohou státy toto právo omezit, včetně ochrany dobrého jména nebo práv druhých a nutnosti zabránit zpřístupnění informací získaných důvěrně.

Z toho vyplývá, že velký senát se ztotožňuje s konstatováním senátu (bod 95 senátního rozsudku), k jehož potvrzení jej stěžovatel vyzývá a podle kterého „projednávaná věc vyžaduje přezkum spravedlivé rovnováhy, jež musí být mezi těmito protichůdnými zájmy dosažena“.

Soud dále konstatuje, že jeho úloha je v zásadě omezena na ověření, zda vnitrostátní soudy při rozhodování o tom, zda by stěžovatel mohl požívat zvýšené ochrany, na kterou mají oznamovatelé právo podle čl. 10 Úmluvy, našly spravedlivou rovnováhu mezi veřejným zájmem na zpřístupněných dokumentech na jedné straně a celkovými škodlivými účinky vyplývajícími z jejich zpřístupnění na straně druhé. V tomto ohledu opakuje, že příslušné vnitrostátní orgány musí svá rozhodnutí dostatečně podrobně odůvodnit, aby umožnily Soudu vykonávat kontrolní funkci, která mu byla svěřena. Pokud je odůvodnění nedostatečné a nedošlo by ke skutečnému vyvážení dotčených zájmů, bylo by to v rozporu s požadavky čl. 10 Úmluvy (viz rozsudek ze dne 18. 2. 2020, Makdoudi proti Belgii, č. 12848/15, body 94–98; a rozsudek ze dne 7. 2. 2017, Lashmankin a ostatní proti Rusku, bod 454).

Soud nicméně opakuje, že zatímco potvrdil a upevnil zásady uvedené ve své judikatuře týkající se ochrany oznamovatelů, v projednávané věci upřesnil podmínky vyvažování, které má být mezi dotčenými protichůdnými zájmy provedeno (viz body 120 a 131–148 výše). Pokud Soud v rámci svého přezkumu konstatuje, že vyvažování provedené vnitrostátními soudy takto definované požadavky nespĺňovalo, bude pak příslušet samotnému Soudu, aby provedl vyvažování mezi jednotlivými zájmy dotčenými v projednávané věci.

S ohledem na výše uvedené Soud postupně přezkoumá kontext, ve kterém k vytýkanému zpřístupnění došlo, veřejný zájem, kterému sloužilo, a škodlivé účinky, které z něj plynuly.

– Kontext napadeného zpřístupnění

Soud upřesňuje, že kontext zpřístupnění může hrát zásadní roli při posuzování váhy veřejného zájmu spojeného se zpřístupněním informace, je-li porovnána se škodlivými účinky, které

s sebou přináší, a že by mělo být možné posoudit tuto váhu s ohledem na skutkové okolnosti, které zpřístupnění provázejí.

V projednávané věci je třeba uvést, že stěžovatel předal šestnáct dotčených dokumentů novináři E. P. několik měsíců poté, co byl odvyslán první pořad ... zpochybňující praxi lucemburské daňové správy; mezi dvěma televizními programy, které se postupně opíraly o dokumenty zpřístupněné A. D., jemuž byl přiznán status oznamovatele, a [o dokumenty zpřístupněné] stěžovatelem navíc uplynul rok ...

Při posuzování kontextu, ve kterém k předání došlo, měl odvolací soud za to, že dotčená daňová přiznání byla sice pro E. P. užitečná, jelikož potvrzovala výsledky šetření novinářů, ale na druhou stranu neposkytovala „žádné dosud neznámé zásadní informace, které by mohly znovu vyvolat debatu o daňových únicích nebo k ní přispět“. Dospěl k závěru, že tato daňová přiznání „nepřispěla k veřejné debatě o lucemburské praxi ... ani nevyvolala debatu o daňových únicích a neposkytla podstatné, nové a dříve neznámé informace“, přičemž konstatoval, že stěžovatel způsobil svému zaměstnavateli škodu, která „převážila nad obecným zájmem“ plynoucím ze sdělení předmětných informací ...

Stěžovatel zpochybnil zejména požadavek, podle kterého musí být sdělené informace „podstatné, nové a dříve neznámé“ ... Soud bere rovněž na vědomí vyjádření vedlejších účastníků řízení, kteří tvrdili, že takový požadavek, který má relativní a nepředvídatelnou povahu, by byl zdrojem právní nejistoty pro oznamovatele (viz body 98 a 104 výše).

V této souvislosti Soud znovu potvrzuje, že veřejná diskuse může mít průběžný charakter a může čerpat z dodatečných informací ... Podle názoru Soudu proto pouhá skutečnost, že veřejná debata o daňových praktikách v Lucembursku v době, kdy stěžovatel napadené informace zveřejnil, již probíhala, nemohla sama o sobě vyloučit, že tyto informace mohly být rovněž ve veřejném zájmu, a to s ohledem na tuto debatu, která vyvolala polemiku ohledně praktik v oblasti daně z příjmu právnických osob v Evropě a zejména ve Francii (viz body 186–191 níže), a oprávněný zájem veřejnosti na tom, aby se s nimi seznámila.

– Veřejný zájem zveřejněných informací

Soud úvodem odkazuje na obecné zásady týkající se kritéria veřejného zájmu (viz body 133 až 144 výše) ... V projednávané věci Soud uznal, že odhalení učiněná stěžovatelem a A. D. byla ve veřejném zájmu ... Pokud jde o otázku, zda se informace sdělené stěžovatelem týkaly oblasti veřejného zájmu, Soud nevidí důvod odchýlit se od závěrů odvolacího soudu, které jsou v souladu s jeho judikaturou, pokud jde o kritérium veřejného zájmu, podle nichž by praktiky, na které stěžovatel upozorňuje, mohly být považovány za alarmující či skandální.

Soud bere na vědomí argumenty předložené stěžovatelem, jenž odvolacímu soudu vytýká, že v projednávané věci omezil rozsah veřejného zájmu na napadeném zpřístupnění, a v důsledku toho jeho váhu ve vztahu k významu způsobené škody ... Bere rovněž na vědomí argumenty vlády, která zpochybnila, že by odvolací soud provedl restriktivní výklad pojmu „veřejný zájem“ ... Aniž by popřela, že informace zpřístupněné stěžovatelem přispěly k debatě o daňových praktikách některých společností, argumentovala tím, že je třeba vzít v úvahu, tak jak to učinil odvolací soud, „omezenou relevanci“ zpřístupněných dokumentů pro tuto debatu.

V tomto ohledu Soud zdůrazňuje, že účelem oznamování je nejen odhalit a upozornit na informace obecného zájmu, ale také dosáhnout změny situace, které se tyto informace týkají,

a to případně zajištěním nápravných opatření ze strany příslušných orgánů veřejné moci nebo dotčených soukromých osob, jako jsou společnosti. Nicméně ... je někdy nezbytné, aby bylo na stejné téma upozorněno opakovaně, než jsou záležitosti účinně projednány orgány veřejné moci nebo za účelem mobilizace společnosti jako celku a umožnění jí zvýšené ostražitosti. Podle Soudu tedy skutečnost, že diskuse o praktikách vyhýbání se daňovým povinnostem a praktikách daňové optimalizace v Lucembursku v okamžiku zpřístupnění sporných dokumentů již probíhala, nemůže stačit ke snížení jejich relevance.

I za předpokladu, že by v projednávané věci, jak rozhodl odvolací soud, dotčená daňová přiznání nemohla poskytnout informace o praxi lucemburských daňových orgánů ... nic to nemění na tom, že tato daňová přiznání obsahovala relevantní informace ...

Za těchto okolností má Soud za to, že vytýkané informace mohly být nejen považovány za „alarmující nebo skandální“, jak rozhodl odvolací soud, ale také poskytly nový pohled, jehož význam by neměl být umenšován, pokud se jedná o diskuzi o „vyhýbání se daňovým povinnostem, osvobození od daně a daňových únicích“ ... a to zpřístupněním informací o výši zisků vykázaných dotčenými nadnárodními společnostmi, politických rozhodnutích učiněných v Lucembursku, pokud jde o zdanění právnických osob, a jejich dopadech na daňovou férovost a spravedlnost, ať již na evropské úrovni ... tak zejména ve Francii.

Soud dále konstatuje, že odvolací soud zohlednil skutečnost, že stěžovatel nevybral daňová přiznání ke zveřejnění za účelem doplnění ... které již měl novinář k dispozici, ale pouze z toho důvodu, že dotčené nadnárodní společnosti byly široce známé ... Na rozdíl od odvolacího soudu má však Soud za to, že rozsah, v němž byly dotčené nadnárodní společnosti široce známé, nepostrádal relevanci a význam v rámci debaty, která začala po odvysílání prvního pořadu ... Ačkoli složité právní a finanční struktury, na nichž jsou založeny praktiky daňové optimalizace, jsou pro neodborníky a obecněji pro širokou veřejnost obtížně pochopitelné, obsah daňových přiznání, která, jak uvedl odvolací soud, poskytují informace o finanční situaci a majetku společnosti ... je naopak mnohem snáze uchopitelný.

Vzhledem k tomu, že se tato daňová přiznání týkala rovněž nadnárodních společností známých široké veřejnosti, byla vysoce ilustrativní, pokud jde o daňovou praxi platnou v Lucembursku a o praxi společností, které měly z těchto praktik prospěch. Každý daňový poplatník je schopen porozumět takovému dokumentu, jako je daňové přiznání. Dokumenty zpřístupněné stěžovatelem tak přispěly k transparentnosti daňových praktik nadnárodních společností, které chtěly mít prospěch z lokalit, kde je daňový systém nejvýhodnější, a mohly v tomto smyslu pomoci veřejnosti vytvořit si informovaný názor na předmět, který je velmi technicky složitý, jako je zdanění právnických osob, ale který se týká důležitých hospodářských a sociálních otázek.

Soud má rovněž za to, že váha veřejného zájmu, který je spojen s napadeným zpřístupněním, nemůže být posuzována nezávisle na místě, jež v současnosti zaujímají globální nadnárodní společnosti, a to jak z hospodářského, tak ze sociálního hlediska. Rovněž je třeba vzít v úvahu úlohu daňových příjmů pro hospodářství a rozpočty států a značné výzvy, které pro vlády představují daňové strategie, jako je přesouvání zisku, které mohou některé nadnárodní společnosti využívat. Soud z toho vyvozuje, že informace týkající se daňových praktik nadnárodních společností, jako jsou společnosti, jejichž daňová přiznání stěžovatel zveřejnil, nepochybně přispěly k probíhající debatě o daňových únicích, transparentnosti, férovosti a daňové spravedlivosti, kterou vyvolala původní zveřejnění ze strany A. D. Není pochyb o tom, že se jedná o informace, u nichž je zpřístupnění zajímavé pro veřejné mínění,

v samotném Lucembursku, jehož daňová politika byla přímo dotčena, v Evropě, jakož i v dalších státech, jejichž daňové příjmy mohly být odhalenými praktikami dotčeny.

– Škodlivé účinky

V odpovědi na argument stěžovatele, který jej vyzývá, aby upustil od kritéria újmy způsobené zaměstnavateli ... Soud znovu potvrzuje, že toto kritérium si zachovává svou relevanci v rámci přezkumu proporcionality opatření, jež sankcionuje zpřístupnění informací veřejného zájmu ze strany oznamovatele. Naopak je třeba jej rozšířit, a to s ohledem na veškeré škodlivé účinky plynoucí z napadeného zpřístupnění (viz bod 148 výše).

V tomto ohledu Soud nejprve uvádí, že odvolací soud měl za to, že zaměstnavatel stěžovatele (PwC) byl „spojen s praktikou daňových úniků, ne-li s daňovou optimalizací ... která byla označena za nepřijatelnou“, „se stal obětí trestných činů“ a „nutně utrpěl škodu“ ... Podle názoru Soudu nelze škodu, kterou utrpěl zaměstnavatel stěžovatele, posuzovat pouze s ohledem na možný finanční dopad napadeného zpřístupnění. Stejně jako senát (viz bod 100 senátního rozsudku) i velký senát připouští, že PwC utrpěla určitou újmu na pověsti, zejména u svých klientů, jelikož napadené zpřístupnění mohlo vyvolat otázky ohledně její schopnosti zajistit důvěrnost finančních údajů, jež jí byly svěřeny, a daňových činností vykonávaných jejich jménem. Soud nicméně rovněž konstatuje, že dlouhodobější škoda zřejmě nebyla prokázána ...

Zadruhé má Soud za to, že je třeba zkoumat, zda byly napadeným zpřístupněním dotčeny další zájmy ... Skutečnost, že se zpřístupnění týkalo dokumentů, které měl v držení zaměstnavatel soukromého sektoru, nutně nevylučuje, že jím mohly být dotčeny jiné zájmy než zájmy tohoto zaměstnavatele, včetně veřejných zájmů, a tudíž posouzení Soudu musí zahrnovat všechny škodlivé účinky plynoucí z napadeného zpřístupnění (viz body 147 až 148 výše).

V tomto ohledu vláda mimo jiné tvrdila, že dotčené zpřístupnění poškodilo zájmy těch, kteří pověřili zaměstnavatele stěžovatele optimalizací své daňové situace, jakož i veřejný zájem na zachování profesního tajemství ... Pokud jde o klienty PwC, Soud s ohledem na mediální a politické dopady, které následovaly po zpřístupnění dotčených daňových příznání, uznává, že jejich zpřístupnění mohlo přinejmenším do určité míry poškodit soukromé zájmy a dobrou pověst nadnárodních společností, jejichž jména byla zpřístupněna široké veřejnosti.

Pokud jde o veřejný zájem údajně poškozený zpřístupněním, Soud zdůrazňuje, že v projednávaném případě se ze strany stěžovatele nejedná jen o samotné zpřístupnění informací, ale rovněž o podvodné odebrání nosiče dat ... a že v tomto ohledu je třeba vzít v úvahu i veřejný zájem na předcházení a trestání krádeží. Soud mimoto zdůrazňuje, že stěžovatel nebyl vázán pouze povinnostmi loajality a diskretnosti, kterou má každý zaměstnanec vůči svému zaměstnavateli, ale také pravidlem profesního tajemství, které platí ve specifické oblasti činností vykonávaných PwC a ke kterému byl při výkonu své profesní činnosti právně vázán ... Zachování profesního tajemství je nesporně ve veřejném zájmu, jelikož jeho cílem je zajistit důvěryhodnost některých povolání podporou vztahu důvěry mezi odborníky a jejich klienty. Jedná se rovněž o zásadu veřejného pořádku, jejíž porušení může být trestně postižitelné.

V projednávané věci, aniž by bylo nutné posoudit rozsah profesního tajemství, kterému byl stěžovatel vystaven – což je posouzení, které přísluší především vnitrostátním soudům – Soud konstatuje, že odvolací soud rozhodl, že diskretnost zákonem regulovaných povolání je otázkou veřejného pořádku a jeho cílem je chránit všechny osoby, které by mohly přijít do styku

s odborníkem. Rovněž uvedl, že diskrétnost je obecně vzato nezbytná pro výkon činnosti vykonávané zaměstnavatelem stěžovatele ...

Odvolací soud však pouze na jednu stranu vah umístil škodu, kterou utrpěla samotná PwC, a zohlednil pouze skutečnost, že zaměstnavatel stěžovatele byl „spojen s praktikou daňových úniků, ne-li s daňovou optimalizací“, že byl „obětí trestných činů“ a „nutně utrpěl škodu“.

Podle názoru Soudu jsou sice kritéria posouzení použítá odvolacím soudem, pokud jde o škodu způsobenou PwC ... nepochybně relevantní. Odvolací soud se však omezil na jejich obecnou formulaci, aniž by poskytl vysvětlení, proč nakonec rozhodl, že taková škoda, jejíž povaha a rozsah navíc nebyly podrobně určeny, „převažuje nad obecným zájmem“ na zpřístupnění předmětných informací. Soud z toho vyvozuje, že odvolací soud nepřihradil na danou stranu vah všechny škodlivé účinky, které měly být zohledněny.

– Výsledek vyvažování

S ohledem na výše uvedené úvahy Soud konstatuje, že vyvažování provedené vnitrostátními soudy nespĺňovalo požadavky, jež v projednávané věci identifikoval (viz body 131–148 výše). Na jednu stranu podal odvolací soud příliš restriktivní výklad veřejného zájmu zpřístupněných informací ... Zároveň nezahrnul všechny škodlivé účinky plynoucí z dotčeného zpřístupnění, ale zaměřil se pouze na újmu, kterou utrpěla PwC. Odvolací soud tím, že konstatoval, že tato újma, jejíž rozsah neposuzoval s ohledem na obchodní činnost nebo pověst této společnosti, sama o sobě převažuje nad veřejným zájmem na zpřístupněné informaci, aniž by přihlédl k újmě způsobené rovněž soukromým zájmům zákazníků PwC, jakož i k veřejnému zájmu na předcházení a trestání krádeží a na dodržování profesního tajemství, dostatečně nezohlednil zvláštnosti projednávané věci, jak mu příslušelo.

Za těchto okolností přísluší samotnému Soudu, aby provedl vyvážení dotčených zájmů. V tomto ohledu opakuje, že uznal, že informace sdělené stěžovatelem nepopíratelně představovaly veřejný zájem (viz body 191–192 výše). Zároveň nemůže přehlédnout skutečnost, že napadené zpřístupnění bylo provedeno krádeží údajů a porušením profesního tajemství, kterým byl stěžovatel vázán. Za těchto podmínek konstatuje relativní váhu zpřístupněné informace s ohledem na její povahu a rozsah rizika spojeného s jejím sdělením. S ohledem na svá zjištění (viz body 191–192 výše), pokud jde o význam, jak na vnitrostátní, tak na evropské úrovni, veřejné diskuse o daňových praktikách nadnárodních společností, k níž informace zpřístupněné stěžovatelem zásadně přispěly, má Soud za to, že veřejný zájem na zpřístupnění těchto informací převažuje nad všemi škodlivými účinky.

Konečně, aby Soud dokončil svůj přezkum přiměřenosti či nepřiměřenosti vytykaného zásahu, musí nyní posoudit přísnost sankce uložené stěžovateli.

ε) přísnost sankce

Soud opakuje, že v rámci posuzování přiměřenosti, bez ohledu na to, zda uložená sankce byla či nebyla mírná, je rozhodující samotná skutečnost, že byl vydán rozsudek v neprospěch dotčené osoby (viz výše citovaný rozsudek ve věci Couderc a Hachette Filipacchi Associés, bod 151). S ohledem na základní úlohu oznamovatelů s sebou jakékoli nepřiměřené omezení svobody projevu ve skutečnosti nese riziko, že bude oznamovatelům bránit nebo omezovat jakékoli budoucí zpřístupňování informací, jejichž zveřejnění je ve veřejném zájmu, tím, že je bude odrazovat od oznámení protiprávního či sporného jednání (tamtéž a *mutatis mutandis* výše

citovaný rozsudek ve věci Görmüş, bod 74). Právo veřejnosti na informace ve veřejném zájmu zaručené čl. 10 Úmluvy tak může být ohroženo.

V projednávané věci byl stěžovatel poté, co byl svým zaměstnavatelem propuštěn, každopádně poté, co mu byla dána výpověď, rovněž stíhán a na konci trestního řízení, jež vzbudilo značnou pozornost sdělovacích prostředků, odsouzen k pokutě ve výši 1 000 EUR. S ohledem na povahu uložených sankcí a závažnost účinků jejich kumulace, zejména na jejich odrazující účinek na svobodu projevu stěžovatele či jakéhokoliv jiného oznamovatele, což je aspekt, který se nezdál být odvolacím soudem nijak zohledněn, a zejména s ohledem na závěr, ke kterému dospěl po zvážení dotčených zájmů, má Soud za to, že odsouzení stěžovatele v trestním řízení nelze s ohledem na sledovaný legitimní cíl považovat za přiměřené.

(c) Závěr

Soud po zvážení všech dotčených zájmů a s přihlédnutím k povaze, závažnosti a odrazujícímu účinku odsouzení stěžovatele v trestním řízení dospěl k závěru, že zásah do jeho práva na svobodu projevu, zejména do jeho svobody sdělovat informace, nebyl „nezbytný v demokratické společnosti“.

Došlo tak k porušení čl. 10 úmluvy.

VÝROK

Z UVEDENÝCH DŮVODŮ SOUD

Rozhoduje, dvanácti hlasy proti pěti, že došlo k porušení čl. 10 Úmluvy;

(...)

(Zpracoval Mgr. Bc. Jan Bena)

**EVROPSKÝ SOUD PRO LIDSKÁ PRÁVA
PRVNÍ SEKCE**

8. 9. 2022

**VĚC J. I. PROTI CHORVATSKU
(rozsudek ve věci J. I. proti Chorvatsku,
stížnost č. 35898/16)**

Neúčinné vyšetřování vyhrožování smrtí oběti znásilnění a domácího násilí ze strany pachatele, jejího otce

Dotčený článek Úmluvy:
čl. 3

Odkazy na českou právní úpravu:
čl. 7 Listiny základních práv a svobod

Klíčová slova
domácí násilí – nelidské zacházení – účinné vyšetřování – zranitelné osoby

Autorský komentář:

Ve věci se Soud zabýval stížností romské ženy na pochybení vnitrostátních orgánů při vyšetřování údajného vyhrožování ze strany otce, jenž byl v minulosti odsouzen za její znásilnění a za domácí násilí.

Soud opět připomněl zásadní požadavek na přihlídnutí ke zvláštnostem domácího násilí v souvisejících řízeních. Rovněž zdůraznil zvýšenou zranitelnost oběti, a to jak s přihlídnutím k jejímu pohlaví a její etnické příslušnosti, tak s ohledem na to, že byla zneužívána již v minulosti a v raném věku. Soud se proto pozastavil nad selháním policie, která chybně a v rozporu s národním právem vyhodnotila závažnost tvrzení stěžovatelky a neposkytla jí náležitou ochranu. Odpovídajícím způsobem pak Soud stěžovatelce přiznal na své poměry relativně vysoké spravedlivé zadostiučinění.

Pro poměry českého práva je dané rozhodnutí významné svým důrazem na pozitivní závazky státu ve vztahu k ochraně zvláště zranitelných obětí před jejich sekundární viktimizací ze strany pachatelů trestné činnosti. Pochybení policie v tomto směru by bylo třeba hodnotit jako nesprávný úřední postup.

SKUTKOVÝ STAV

Stěžovatelčin otec, B. S., byl v květnu 2009 odsouzen za několikanásobné znásilnění a incest k osmi letům trestu odnětí svobody. Rovněž byl shledán vinným z domácího násilí v rámci přestupkového řízení. Stěžovatelka, příslušnice romského etnika, podstoupila psychoterapii a posléze změnila své jméno, účes a vzhled.

Otci stěžovatelky byla v průběhu výkonu trestu udělena odměna v podobě vycházek mimo věznici. Stěžovatelka se o pohybu otce na veřejnosti dozvěděla od svých příbuzných, kteří jí rovněž sdělili, že ji hledá a vyhrožuje jí smrtí, neboť má být zodpovědná za jeho uvěznění.

Následně stěžovatelka kontaktovala tísňovou linku, přičemž tvrdila, že má strach pohybovat se po městě, neboť B. S. měl údajně utéct z věznice a prostřednictvím příbuzných jí vyhrožovat. Policejní orgán bezprostředně kontaktoval věznici, která uvedla, že B. S. neutekl, ale bylo mu povoleno dočasně opustit věznici a vrátil se téhož dne. Současně v dané souvislosti nebyly hlášeny žádné mimořádné události. Stěžovatelka byla o těchto skutečnostech informována. Rovněž jí bylo řečeno, ať se obrátí na nejbližší policejní stanici v případě, že by se jí otec pokusil osobně kontaktovat. Stěžovatelka též tvrdila, že se ptala policie, zda musí vyhrůžky nahlásit. Mělo jí však být řečeno, že to nemá smysl, neboť se ve skutečnosti nic nestalo.

Následně se stěžovatelka přestěhovala do jiné části města a přestala docházet do centra sociální péče se sídlem v místě, kde se B. S. zdržoval. Později zahlédla otce na autobusovém nádraží, načež utekla do blízké pekárny a opět kontaktovala policii. Uvedla, že se bojí vyjít z místa, ve kterém se nacházela. Policisté si pak promluvili s B. S., který tvrdil, že ji neviděl, nevyhrožoval jí a že si to vymyslela, aby mu znemožnila vycházky. Policisté obě osoby vyprovodili a zajistili, aby mezi nimi nedošlo ke kontaktu. Podle tvrzení stěžovatelky byl přístup policie k ní jako k osobě romského původu odmítavý.

Stěžovatelka záhy podala stížnost vůči povolení B. S. k opuštění věznice. Vězeňská služba odpověděla, že B. S. nebyl v průběhu pohybu mimo věznici podezřelý z žádného trestného činu a nemá informaci o tom, že na něj stěžovatelka podala trestní oznámení. Povolení k vycházkám však bylo B. S. nakonec pozastaveno. Stěžovatelka se obrátila též na policejní inspekci ministerstva vnitra a požádala o postoupení své stížnosti státnímu zastupitelství. Podle interního šetření policie nedošlo v práci policie k žádnému pochybení. Stěžovatelka taktéž podala ústavní stížnost, nebyla však úspěšná, neboť podle Ústavního soudu rozhodnutí o interním šetření policie není rozhodnutím, které by podléhalo ústavnímu přezkumu. B. S. byl později podmíněně propuštěn, vyhoštěn a k bližší neurčeném datu zemřel mimo území Chorvatska.

PŘÁVNÍ POSOUZENÍ

NAMÍTANÉ PORUŠENÍ ČL. 3 ÚMLUVY

Stěžovatelka namítala, že ji vnitrostátní orgány neochránily před zastrašováním a opakovanou viktimizací a že účinně nereagovaly na vyhrožování jejím usmrcením (...) ze strany B. S. Odvolávala se na čl. 3 a 8 Úmluvy.

Vzhledem k tomu, že Soud určuje právní kvalifikaci skutku (viz rozsudek velkého senátu ze dne 20. 3. 2018, Radomilja a další proti Chorvatsku, č. 37685/10 a 22768/12, bod 114), je toho názoru, že stěžovatelkou namítaná porušení by měla být posouzena podle čl. 3 Úmluvy, který zní následovně:

„Nikdo nesmí být mučen nebo podrobován nelidskému či ponižujícímu zacházení anebo trestu.“

K věci samé

(...)

Posouzení Soudu

(a) Obecné zásady

Soud již dříve rozhodl, že vnitrostátní orgány mají pozitivní závazky – v některých případech podle čl. 2 nebo 3 Úmluvy a v jiných případech podle čl. 8 samostatně nebo ve spojení s čl. 3 – (a) vytvářet a v praxi uplatňovat přiměřený právní rámec poskytující ochranu před násilím ze strany soukromých osob; (b) přijmout přiměřená opatření k odvrácení skutečného a bezprostředního rizika opakovaného násilí, o kterém orgány věděly nebo měly vědět a (c) vést účinné vyšetřování násilných činů [viz rozsudek velkého senátu ze dne 2. 2. 2021, X. a další proti Bulharsku, č. 22457/16, bod 178; rozsudek velkého senátu ze dne 15. 6. 2021, Kurt proti Rakousku, č. 62903/15, bod 164 a rozsudek ze dne 14. 9. 2021, Volodina proti Rusku (č. 2), č. 40419/19, bod 49 a tam citovaná judikatura].

Soud připomíná, že povinnost vést účinné vyšetřování všech případů domácího násilí je základním prvkem povinností státu plynoucích z čl. 3 Úmluvy (rozsudek ze dne 14. 12. 2021, Tunikova a další proti Rusku, č. 55974/16 a 3 další, bod 114). Aby bylo takové vyšetřování účinné, musí být včasné a důkladné; tyto požadavky se vztahují na řízení jako celek, včetně fáze soudního řízení (viz rozsudek ze dne 15. 1. 2015, M. A. proti Slovinsku, č. 3400/07, bod 48 a rozsudek ze dne 13. 6. 2017, Kosteckas proti Litvě, č. 960/13, bod 41). Vnitrostátní orgány musí podniknout veškeré přiměřené kroky k zajištění důkazů týkajících se předmětného incidentu, včetně forenzních důkazů. Při řešení případů domácího násilí je třeba postupovat se zvláštní pečlivostí a v průběhu vnitrostátního řízení musí být zohledněna jeho specifická povaha. Povinnost státu provést vyšetřování nebude splněna, pokud je ochrana poskytovaná vnitrostátním právem pouze teoretická. Uvedená ochrana musí především účinně fungovat i v praxi, a to vyžaduje rychlé vyšetření případu bez zbytečných průtahů (viz rozsudek ze dne 9. 6. 2009, Opuz proti Turecku, č. 33401/02, body 145–151 a 168; rozsudek ze dne 28. 1. 2014, T. M. a C. M. proti Moldavské republice, č. 26608/11, bod 46; rozsudek ze dne 2. 3. 2017, Talpis proti Itálii, č. 41237/14, body 106 a 129). Zásada účinnosti vyžaduje, aby vnitrostátní soudní orgány v žádném případě nenechaly bez trestu způsobené fyzické nebo psychické utrpení. Uvedené je zásadní pro udržení důvěry veřejnosti v právní stát a pro jeho podporu, jakož i pro zamezení jakémukoli dojmu, že vnitrostátní orgány násilné trestné činy tolerují nebo se na nich podílí (viz rozsudek ze dne 17. 10. 2006, Okkali proti Turecku, č. 52067/99, bod 65).

(b) Použití obecných zásad na projednávanou věc

Zda byla stěžovatelka vystavena zacházení v rozporu s čl. 3

Má-li špatné zacházení spadat do působnosti čl. 3, musí dosáhnout minimální úrovně závažnosti. Posouzení, zda bylo tohoto minima dosaženo, závisí na mnoha faktorech, včetně povahy a kontextu dotčeného zacházení, jeho trvání a jeho fyzických a duševních následků, jakož i na pohlaví oběti a vztahu mezi obětí a původcem zacházení. I v případě, že nedojde ke skutečnému ublížení na zdraví nebo k intenzivnímu fyzickému či duševnímu utrpení, může být zacházení charakterizováno jako ponižující a spadat pod zákaz stanovený v čl. 3, pokud ponižuje nebo pokořuje jednotlivce, vyjadřuje nedostatek úcty k jeho lidské důstojnosti či ji snižuje nebo vyvolává pocity strachu, úzkosti či méněcennosti a je schopné zlomit morální

a fyzickou odolnost jednotlivce. Rovněž je třeba zdůraznit, že i když není oběť ponižována v očích ostatních, může postačovat, že se cítí být poníženu ve svých vlastních (viz rozsudek velkého senátu ze dne 28. 9. 2015, Bouyid proti Belgii, č. 23380/09, body 86–87).

Soud úvodem poznamenal, že stěžovatelka v projednávané věci je vysoce traumatizovaná mladá žena romského původu, která se ve velmi raném věku stala obětí hrůzného sexuálního zneužívání ze strany blízkého člena rodiny. Po odsouzení B. S. si změnila jméno, účes a bydliště, podstoupila rozsáhlou terapii a začala vést nový život.

Stížnosti, které stěžovatelka předkládá Soudu, se týkají údajného selhání úřadů, jež ji neochránily před zastrašováním a opakovanou viktimizací ze strany B. S. v návaznosti na jeho údajné výhrůžky smrtí (viz bod 48 výše), a neschopnosti tyto údajné hrozby účinně vyšetřit.

Soud již uznal, že vyhrožování je formou psychického násilí a že zranitelná oběť může pociťovat strach bez ohledu na objektivní povahu takového zastrašujícího jednání (viz rozsudek ze dne 9. 7. 2019, Volodina proti Rusku, č. 41261/17, bod 98; Tunikova a další proti Rusku, cit. výše, bod 119). Výbor OSN pro odstranění diskriminace žen rovněž uvedl, že k tomu, aby bylo rodově podmíněné násilí za takové považováno, nemusí zahrnovat „přímé a bezprostřední ohrožení života nebo zdraví oběti“ (viz Volodina proti Rusku, cit. výše, bod 56). V projednávané věci stěžovatelka tvrdila, že se obávala dalšího zneužívání a msty ze strany B. S. v návaznosti na výhrůžky usmrcením, které jí byly nepřímou sděleny (...).

Vzhledem k jejímu předchozímu fyzickému utrpení a nadměrnému psychickému traumatu Soud nepochybuje o tom, že strach stěžovatelky byl skutečný a intenzivní (...). Ve spojení s úzkostí a pocitem bezmoci, které stěžovatelka za těchto okolností prožívala, představuje podle názoru Soudu výše uvedené nelidské zacházení ve smyslu čl. 3 Úmluvy (srov. rozsudek ze dne 16. 7. 2013, Mudric proti Moldavské republice, č. 74839/10, bod 45; rozsudek ze dne 28. 5. 2013, Eremia proti Moldavské republice, č. 3564/11, bod 54 a Volodina proti Rusku, cit. výše, bod 75).

Zda vnitrostátní orgány splnily své povinnosti podle čl. 3

Soud je v tomto případě vyzván, aby prozkoumal přiměřenost ochrany fyzické a psychické integrity stěžovatelky v návaznosti na údajné nebezpečné vyhrožování ze strany B. S. v průběhu jeho pohybu mimo věznici.

V dané souvislosti Soud poznamenává, že stěžovatelka se třikrát obrátila na policii a informovala ji o nebezpečném vyhrožování ze strany B. S. Vzhledem k okolnostem dané věci a s přihlédnutím k tomu, že zákaz špatného zacházení podle čl. 3 Úmluvy se vztahuje na všechny formy domácího násilí, včetně vyhrožování smrtí, a že každý takový čin zakládá povinnost provést vyšetřování, vyvstal úřadům závazek prošetřit tvrzení o vyhrožování usmrcením stěžovatelky (viz Volodina proti Rusku, cit. výše, bod 98 a Tunikova a další proti Rusku, cit. výše, bod 119). V žádném z těchto případů však policie nezahájila řádné trestní vyšetřování, navzdory její povinnosti tak učinit plynoucí z vnitrostátního práva (...).

Dne 11. 8. 2015 stěžovatelka poprvé zavolala na tísňovou linku a uvedla, že má strach, jelikož si myslí, že B. S. utekl z vězení a prostřednictvím některých příbuzných jí vyhrožuje. Byla ubezpečena, že B. S. neuprchnul, a bylo jí řečeno, že se nic nedá dělat, dokud se neobjeví u jejích dveří (...). Z materiálů obsažených ve spisu Soud nemůže dospět k závěru, zda stěžovatelka během tohoto rozhovoru jasně uvedla, že jí B. S. vyhrožoval usmrcením.

Podruhé se policejní orgán o situaci dozvěděl dne 3. 9. 2015, kdy na základě telefonátu stěžovatelky zasahoval na autobusovém nádraží. Dva policisté mužského pohlaví po příjezdu na místo našli stěžovatelku, mladou romskou ženu, mimořádně rozrušenou, třesoucí se a plačící (...). Dozvěděli se také, že se stala obětí (...) sexuálních trestných činů ze strany blízkého rodinného příslušníka. Při této příležitosti, jak je jasně zaznamenáno v policejním protokolu o zásahu sepsaném dne 13. 10. 2015, stěžovatelka policistům sdělila, že jí B. S. prostřednictvím jejích příbuzných vyhrožoval zabitím (...).

Soud podotýká, že podle chorvatského práva není pro trestní oznámení vyžadována žádná zvláštní forma. Může být podáno ústně nebo písemně (...). Podle příslušných právních předpisů je policie povinna provést trestní šetření vždy, když se dozví o podezření, že mohl být spáchán trestný čin, pro který se trestní stíhání vede z moci úřední (...). Jelikož nebezpečné vyhrožování ze strany rodinného příslušníka je trestným činem, který se stíhá z moci úřední (...), měla policie nejpozději v tomto okamžiku začít prošetřovat tvrzení stěžovatelky a v neposlední řadě vyslechnout příbuzné, které stěžovatelka označila.

Policie měla dále informovat příslušné státní zastupitelství o výsledcích svého trestního šetření v dané věci [viz (...) rozsudek ze dne 24. 7. 2014, Remetin proti Chorvatsku (č. 2), č. 7446/12, body 105 a 115]. I kdyby vnitrostátní orgány nakonec dospěly k závěru, že tvrzení stěžovatelky se týkala trestného činu stíhatelného soukromoprávní cestou, nebo že namítané skutky nenaplnily znaky trestného činu, měla ji o tom policie řádně informovat (...), což však nikdy nečinila.

Konečně se stěžovatelka napotřetí obrátila na policejní orgán prostřednictvím dopisu, který sepsal její právník a v němž si stěžovala na to, že policie nereagovala na její obavy, a žádala, aby přijala odpovídající opatření na ochranu její fyzické integrity. Stěžovatelka i zde výslovně požádala, aby byla její stížnost na údajné nebezpečné vyhrožování ze strany B. S. postoupena příslušnému státnímu zastupitelství (...). Nicméně k uvedenému nikdy nedošlo a místo toho byl její dopis vnímán jako pouhá stížnost na práci policie, což vyústilo ve vnitřní šetření na Ministerstvu vnitra. Ani v tomto momentě nebyly shledány dostatečné důvody pro zahájení trestního šetření s cílem zjistit, zda její tvrzení o vyhrožování jejím usmrcením byla opodstatněná.

Stěžovatelka (...) tvrdila, že výše uvedené odmítavé chování policistů bylo zapříčiněno jejím romským etnickým původem. Předložené okolnosti ani žádné relevantní důkazy, jako například statistické údaje, však tvrzení o diskriminaci z důvodu romského původu stěžovatelky neprokazují. Soud nicméně konstatuje, že výše uvedené selhání policie, která nevnímala závažnost tvrzení stěžovatelky, bylo nejen hrubým porušením vnitrostátního práva (viz bod 93 výše), ale muselo stěžovatelku také vystavit neustálému strachu a způsobit, že po značnou dobu žila v nejistotě. V případě, jako je tento, kdy si orgány byly dobře vědomy zvláštní zranitelnosti stěžovatelky z důvodu jejího pohlaví, etnického původu a traumat z minulosti, se Soud domnívá, že měly na její trestní oznámení reagovat rychle a účinně, aby ji ochránily před naplněním této hrozby, jakož i před zavražďováním, odvetou a opakovanou viktimizací (...).

Lze shrnout, že ačkoli je pravda, že B. S. bylo povolení opustit věznici pozastaveno a že byl vyhoštěn z Chorvatska ihned po propuštění z vězení, Soud nemůže přehlédnout skutečnost, že před vyrozuměním vlády o předmětné stížnosti policie nikdy nezahájila ani trestní šetření, natož řádné vyšetřování stěžovatelčiných tvrzení o nebezpečném vyhrožování, což je trestný čin stíhaný z moci úřední podle vnitrostátního práva (viz ... bod 94 výše).

Navíc se podle názoru Soudu vnitrostátní orgány nikdy vážně nepokusily o komplexní posouzení případu stěžovatelky jako celku s přihlédnutím k domácímu násilí, kterému byla v minulosti vystavena, což je v případech tohoto typu vyžadováno (srov. Tunikova a další proti Rusku, cit. výše, bod 116).

Výše uvedené úvahy jsou dostatečné k tomu, aby Soud dospěl k závěru, že chorvatské orgány účinně nevyšetřily tvrzení zvláště zranitelné oběti znásilnění o vyhrožování jejím usmrcením, čímž porušily čl. 3 Úmluvy.

S ohledem na skutkové okolnosti věci, vyjádření stran a výše uvedené závěry (viz bod 100) Soud konstatuje, že posoudil hlavní právní otázku vznesenou v této stížnosti. Považuje tedy zbývající stížnost stěžovatelky podle čl. 3 týkající se dalšího selhání orgánů při ochraně stěžovatelky před opakovanou viktimizací a zastrahováním za přijatelnou, není však potřeba o ni vydávat samostatné rozhodnutí [viz rozsudek velkého senátu ze dne 17. 7. 2014, Centre for Legal Resources (jménem Valentina Câmpeana) proti Rumunsku, č. 47848/08, bod 156].

NAMÍTANÉ PORUŠENÍ ČL. 14 ÚMLUVY

Stěžovatelka rovněž namítala odmítavý postoj vnitrostátních orgánů k jejím tvrzením o vyhrožování ze strany B. S., který měly vnitrostátní orgány zaujmout v důsledku jejího romského původu, což je v rozporu s čl. 14 Úmluvy, jenž zní následovně:

„Užívání práv a svobod přiznaných touto Úmluvou musí být zajištěno bez diskriminace založené na jakémkoli důvodu, jako je pohlaví, rasa, barva pleti, jazyk, náboženství, politické nebo jiné smýšlení, národnostní nebo sociální původ, příslušnost k národnostní menšině, majetek, rod nebo jiné postavení.“

(...)

Posouzení Soudu

(...)

K věci samé

Soud poznamenává, že při posuzování stížností stěžovatelky podle čl. 3 Úmluvy již vzal v úvahu zvláštní zranitelnost stěžovatelky jako romské ženy a oběti závažných sexuálních trestných činů (viz body 86, 93 a 97 výše). S ohledem na uvedené tudíž v tomto případě nevyvstává žádná samostatná otázka podle čl. 14 Úmluvy (srov. rozsudek ze dne 17. 12. 2020, Mile Novaković proti Chorvatsku, č. 73544/14, body 75-76).

(...)

VÝROK

Z TĚCHTO DŮVODŮ SOUD

prohlašuje stížnost jednomyslně za přijatelnou;

rozhoduje šesti hlasy proti jednomu, že došlo k porušení čl. 3 Úmluvy v souvislosti s neprovedením účinného vyšetřování;

rozhoduje šesti hlasy proti jednomu, že není potřeba zkoumat stížnost podle čl. 3 Úmluvy, pokud jde o další namítané pochybení státu při ochraně stěžovatelky před zastrašováním a opakovanou viktimizací;

rozhoduje jednomyslně, že nevyvstává žádná samostatná otázka podle čl. 14 ve spojení s čl. 3 a 8 Úmluvy;

rozhoduje šesti hlasy proti jednomu, že žalovaný stát je povinen zaplatit stěžovatelce do tří měsíců ode dne, kdy rozsudek nabude právní moci v souladu s čl. 44 odst. 2 Úmluvy následující částky (...):

(i) 12 000 EUR (dvanáct tisíc euro) jako spravedlivé zadostučinění (...)

(ii) 4 500 EUR (čtyři tisíce pět set euro) jako náhradu nákladů řízení (...)

(...)

(Zpracovali JUDr. Pavel Simon a Mgr. Livia Ivánková)

EVROPSKÝ SOUD PRO LIDSKÁ PRÁVA
PÁTÁ SEKCE

3. 11. 2022

VĚC MAMALADZE PROTI GRUZII
(rozsudek ve věci Mamaladze proti Gruzii,
stížnost č. 9487/19)

K podmínkám trestního řízení vedeného proti obviněnému při vyloučení veřejnosti a k důsledkům prohlášení veřejných činitelů týkajících se probíhajícího trestního stíhání obviněného z hlediska principu presumpce nevinny

Dotčené články Úmluvy:

čl. 6 odst. 1 a 2

čl. 35

Odkazy na českou právní úpravu:

čl. 38 odst. 2; čl. 40 odst. 2 Listiny základních práv a svobod

§ 2 odst. 2, 10; § 199 až § 201 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

Klíčová slova:

presumpce nevinny – veřejné projednání – vyloučení tisku nebo veřejnosti

Autorský komentář:

V předkládaném rozsudku se Soud v návaznosti na svou předchozí judikaturu vyjádřil k otázce tvrzeného porušení práv podle čl. 6 Úmluvy ve věci stěžovatele, jehož trestní stíhání probíhalo ve stadiu soudního řízení při vyloučení veřejnosti.

Soud připomenul (bod 93.), že Úmluva, resp. výslovné znění čl. 6 odst. 1, sice nebrání tomu, aby celé trestní řízení bylo vůči obviněnému provedeno při vyloučení veřejnosti, avšak takový procesní postup musí být opodstatněn konkrétními skutečnostmi zakládajícími jeho důvodnost, která musí být v příslušném rozhodnutí soudu přesvědčivě odůvodněna. Sama skutečnost, že vnitrostátní úprava konkrétní důvod, pro který soud rozhodl o realizaci procesu při vyloučení veřejnosti, nestanoví, nemusí bránit odchýlení se od zásady veřejnosti, poskytovalo-li příslušné ustanovení soudům určitou míru uvážení (bod 96.). Zásadním naopak je (bod 98.), zda se soud dostatečně věnoval posouzení možnosti užití méně omezujících opatření. Zjištění absence takové argumentace v rozhodnutí soudu, která je vyžadována z hlediska požadavku striktní nezbytnosti stanoveného čl. 6 odst. 1, vedla – společně s dalšími zjištěními týkajícími se posuzované věci (uložení povinnosti mlčenlivosti stěžovateli v průběhu jeho trestního stíhání, nedůslednost státního zastupitelství při zjištění o porušování těžké povinnosti uložené hlavnímu svědkovi, prohlášení činěná státním zastupitelstvím spojená s veřejným šířením částí spisového materiálu) – Soud k závěru, že došlo k porušení čl. 6 odst. 1 Úmluvy ve vztahu ke konání trestního řízení před soudem s vyloučením veřejnosti. Na tomto závěru nic nezměnilo zjištění, že dohled nad trestním řízením vedeném vůči stěžovateli byl umožněn Úřadu veřejného ochránce práv, který se k němu kriticky vyjádřil.

Soud shledal rovněž důvodným tvrzení stěžovatele, že došlo k porušení čl. 6 odst. 2 Úmluvy, a to proto (body 111. až 113.), že se státní zastupitelství a veřejní představitelé státu při informování veřejnosti o probíhajícím trestním stíhání stěžovatele neomezili na diskrétní a obezřetná prohlášení, která by respektovala princip presumpce nevinny. Formulace v těchto prohlášeních užitá ve spojení s rozšiřováním materiálu týkajícího se trestního řízení proti stěžovateli a umožněním hlavnímu svědkovi vypovídajícímu proti stěžovateli tohoto veřejně obviňovat, zatímco stěžovatel byl vázán povinností mlčenlivosti, odůvodnily závěr Soudu, že došlo k porušení čl. 6 odst. 2 Úmluvy.

Z důvodů vyložených v bodech 76. až 81. Soud naopak neshledal porušení čl. 6 odst. 1 Úmluvy ve vztahu ke způsobu, jakým byly vůči stěžovateli získány a použity jej usvědčující důkazy.

SKUTKOVÝ STAV

Zahájení vyšetřování a zatčení stěžovatele

Stěžovatel byl v předmětné době arciknězem Gruzínské pravoslavné církve a ředitelem zdravotnické kliniky fungující pod pravomocí církve. Dříve byl ředitelem správy nemovitostí Patriarchátu Gruzínské pravoslavné církve (dále jen „Patriarchát“). Novinář I. M., stěžovatelův známý, kontaktoval dva právníky s tím, že ho stěžovatel požádal o kyanid draselný (známý také jako cyankáli) na cestu do Berlína, kam doprovází Patriarchu. Sdělil jim, že se obává, že existuje plán na zabití zaměstnance Patriarchátu. Jeden z právníků mu doporučil rozhovory se stěžovatelem nahrát a předložit je jako důkaz policii. Následně se I. M. se stejnými informacemi dostavil na nejvyšší státní zastupitelství (dále jen „NSZ“) a předložil jim pořizené audio a video nahrávky, textové zprávy a papír s napsím kyanid draselný (na němž byla později zjištěna DNA stěžovatele) atd.

Soudce vydal souhlas se skrytým nahráváním stěžovatele a I. M. pokračoval ve svých rozhovorech s ním, přičemž nově opatřené nahrávky byly předávány policii. Na nahrávkách byla zachycena mj. žádost stěžovatele o kyanid draselný, dotazy třetích stran na cenu, role I. M. v jeho získání, diskuse o fungování jedovaté látky, možnost jeho nahrazení kyanidem sodným atd. Z rozhovorů vyplynulo, že stěžovatel na získání látky spěchá, protože ji potřebuje vzít s sebou do Německa na cestu delegace s Patriarchou. Diskuse se týkala také Sh. T., osobní sekretářky Patriarchy, důvody stěžovatelovy nevraživosti vůči ní a stěžovatelovy budoucnosti zahrnující jeho uplatnění na její pozici. Ze stěžovatelem užitých ustálených rčení plynulo, že se tak stane po její smrti.

V den odletu delegace do Berlína stěžovatel odbavil své zavazadlo a chystal se nastoupit do letadla, když byl zadržen a odveden na NSZ. Jeho zavazadlo bylo zajištěno a zapečetěno za přítomnosti zaměstnanců letiště. K prohlídce zavazadla došlo na NSZ téhož dne za přítomnosti stěžovatele, jeho právníka a zaměstnance bezpečnostního oddělení letiště. Stěžovatel sám otevřel zámek zavazadla, vyndal čistič bot a dal jej bokem. Vyšetřovatel ho vyzval, aby jej otevřel, přičemž po otevření víčka z něj na zem vypadla malá krabička. Podle stěžovatelovy výpovědi se jí poté dotkli on a jeho právník. Vyšetřovatel i zaměstnanec letiště naopak uvedli, že se jí dotkl pouze vyšetřovatel, když ji ze země zvedl a položil na stůl. Nikdo z nich neměl rukavice. V krabičce byl bílý prášek následně identifikovaný jako kyanid sodný. Stěžovatel uvedl, že krabička není jeho. Analýza otisků prstů nebyla provedena. Téhož dne byla provedena domovní prohlídka stěžovatelova bytu, kde byla nalezena pistole a střelivo, o nichž stěžovatel tvrdil, že mu je I. M. svěřil do úschovy.

Obvinění stěžovatele a mediální pokrytí věci

Stěžovatel byl obviněn z přípravy vraždy Sh. T. a nelegálního nákupu a držení zbraně a střeliva. Zároveň byla jemu a jeho právníkům uložena povinnost zachovávat mlčenlivost. Návrh stěžovatele na opatření záznamů bezpečnostních kamer uvnitř i vně letiště v den jeho zadržení byl soudem zamítnut s tím, že nebyl podložen příslušnými dokumenty, a především nebylo zřejmé, kde byly nahrávky uloženy (neboť na letišti nebyly). Odvolací soud rozhodnutí potvrdil s tím, že žádost byla příliš obecná a je třeba dbát na právo na soukromí třetích osob.

NSZ po stěžovatelově obvinění učinilo prohlášení o dosavadním průběhu vyšetřování a obsahu vzneseného obvinění. Speciální vystoupení v médiích měl také nejvyšší státní zástupce a komentáře poskytl též premiér, místopředseda vlády a ministr spravedlnosti (citace viz bod 18. originálu rozhodnutí). Stěžovatel odeslal Patriarchátu dopis s obviněními z korupce v církvi, jehož přesný obsah nebyl znám, byl však předmětem spekulací. Stěžovatel žádal NSZ o zrušení povinnosti mlčenlivosti, aby se mohl vyjádřit k obviněním, která o něm v médiích zazněla. Veřejný ochránce práv prohlásil, že právo stěžovatele na presumpci nevinoty bylo porušeno a NSZ mělo lépe informovat veřejnost. Stěžovatel podal k NSZ stížnost na porušení presumpce nevinoty, neboť mu byla uložena povinnost mlčenlivosti, Patriarchátu byl poskytnut trestní spis a NSZ opakovaně informovalo veřejnost. I. M. a právníci stěžovatele se zúčastnili talk show, kde podali svou verzi události. I. M. následně opakovaně poskytoval rozhovory a vydával prohlášení, v nichž stěžovatele obviňoval. Stížnosti a žádosti stěžovatele byly zamítnuty. Státní zástupce aktivní ve stěžovatelově případě uspořádal tiskovou konferenci, kde podrobně popsal zjištění ve vyšetřování. NSZ uvedlo, že bylo prokázáno, že se stěžovatel za účelem zavraždění oběti pokoušel na internetu získat informace o kyanidu draselném. Na internetu zároveň publikovalo některé ze skrytě pořízených nahrávek a důkazy z trestního spisu. Stěžovatel proti uvedenému podal stížnost s odkazem na presumpci nevinoty, ta však byla NSZ zamítnuta. Naproti tomu NSZ zahájilo v době konání soudního řízení vyšetřování zaměřené na objasnění úniku informací a materiálů z neveřejného řízení proti stěžovateli, které byly rovněž (nikoli však ze strany NSZ) zveřejněny. Předvoláni byli stěžovatelovi právníci. O výsledku tohoto vyšetřování nejsou dostupné další informace.

Soudní řízení a vyloučení veřejnosti

Státní zástupci ve stěžovatelově případě podali žádost Městskému soudu v Tbilisi (dále „soud prvního stupně“ nebo „nalézací soud“) o vyloučení veřejnosti s odkazem na čl. 8 Úmluvy. Mezi důvody uvedli, že svědkům bylo vyhrožováno a musela být učiněna speciální ochranná opatření. Upozornili také na probíhající vyšetřování dalších osob potenciálně zapojených do případu. Stěžovatel a jeho právníci také porušili povinnost zachovávat mlčenlivost, přičemž spis obsahuje citlivé informace a neveřejná povaha jednání je jediným způsobem, jak je zachovat. Argumentovali také, že vyloučení veřejnosti pouze pro část řízení by nebylo dostačující pro splnění účelu opatření. Stěžovatel oponoval, že chce veřejné projednání a ohledně svého soukromého života nemá co skrývat. Namítl, že pokud je třeba chránit práva svědků, pak jeho práva je také třeba chránit, a to prostřednictvím veřejného slyšení. Zdůraznil, že hlavní svědek měl neomezenou možnost veřejně se vyjadřovat a NSZ o něm vydalo několik prohlášení a zveřejnilo tajné části spisu. Potřebuje proto, aby bylo řízení veřejné. Soudce státnímu zástupci ve veřejném jednání vyhověl a rozhodl o vyloučení veřejnosti.

Stěžovatel byl soudem prvního stupně shledán vinným ve znění obžaloby. V obsáhlém rozsudku soud podrobně rozepsal provedené důkazy a skutková zjištění. K námitkám stěžovatele, že kyanid nalezený v jeho zavazadle byl „podstrčen“, soud uvedl, že zaměstnanci letiště

vypověděli, že se zavazadlem nebylo po jeho odbavení stěžovatelem manipulováno. Zaměstnanec letiště jako nezaujatý svědek také potvrdil, že zámek na zavazadle i pečeť, kterou na něj dali vyšetřovatelé, byly před začátkem prohlídky neporušené. Zkoumání otisků policie považovala za nadbytečné, ale stěžovatel ho mohl nechat provést, což neučinil. Nemožnost zodpovězení otázky, kde stěžovatel kyamid získal, také nečiní řízení nespravedlivým.

Veřejný ochránce práv publikoval zprávu po sledování jednání soudu prvního stupně. Kritizoval rozhodnutí vyloučit z projednávání veřejnost, jakož i uložení povinnosti zachovávat mlčenlivost stěžovateli a veřejná prohlášení NSZ a dalších veřejných představitelů v kontextu práva na presumpci neviny. Připustil však rovnou příležitost stran vyslýchat svědky, podávat žádosti a návrhy. Státní zástupce ve stěžovatelově případě zprávu zkritizoval jako nekvalifikovanou a předpojatou. Soud prvního stupně se k ní taktéž vyjádřil negativně, když ji označil za překračující pravomoci a dezinformující veřejnost.

Stěžovatel proti odsuzujícímu rozsudku podal odvolání. Státní zástupci odvolací soud opět žádali o vyloučení veřejnosti z jednání s prakticky stejným odůvodněním. Doplnili však, že právníkovi stěžovatele bylo vyhrožováno smrtí a někdo mu poničil auto. Stěžovatel také zopakoval svoji argumentaci před soudem prvního stupně. Odvolací soud žádosti ve veřejném jednání vyhověl a rozhodl o projednání odvolání s vyloučením veřejnosti. Zástupce veřejného ochránce práv se jednání zúčastnil, nezdá se však, že by byla zveřejněna zpráva.

Odvolací soud napadené rozhodnutí potvrdil. Reagoval na několik námitek obviněného, přičemž odkazoval také na odůvodnění odsuzujícího rozsudku. K námitce obviněného stran porušení práva na presumpci neviny se výslovně nevyjádřil. Dovolání obviněného na podkladě právních vad bylo Nejvyšším soudem prohlášeno za nepřijatelné z důvodu zjevné neopodstatněnosti. Bez bližšího odůvodnění Nejvyšší soud uvedl, že čl. 6 Úmluvy, včetně práva na presumpci neviny a veřejné projednání, nebyl porušen.

PRÁVNÍ POSOUZENÍ

K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 6 ÚMLUVY

S odkazem na čl. 6 odst. 1 a 2 Úmluvy stěžovatel namítl, že jeho trestní proces byl nespravedlivý. Nemohl rozporovat okolnosti, za nichž byly získány důkazy použité proti němu, rozhodnutí o neveřejném projednání věci a tím vyloučení přístupu veřejnosti k jeho procesu nebylo ani nezbytné, ani přiměřené, a konečně prohlášení členů státního zastupitelství a jiných veřejných funkcionářů následující po jeho zatčení, šíření rozličných částí spisového materiálu, včetně skrytých nahrávek, v médiích a údajně jednostranná povinnost zachovávat mlčenlivost, kterou mu uložili v rámci trestního řízení, společně přispěly k tomu, že byl vykreslen jako vinný. Tím bylo porušeno jeho právo být považován za nevinného. Článek 6 zní v příslušné části následovně:

„1. Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, ... projednána ... soudem ..., který rozhodne ... o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění proti němu. Rozsudek musí být vyhlášen veřejně, avšak tisk a veřejnost mohou být vyloučeny buď po dobu celého nebo části procesu v zájmu mravnosti, veřejného pořádku nebo národní bezpečnosti v demokratické společnosti, nebo když to vyžadují zájmy nezletilých nebo ochrana soukromého života účastníků, anebo v rozsahu považovaném soudem za zcela nezbytný, pokud by, vzhledem ke zvláštním okolnostem, veřejnost řízení mohla být na újmu zájmům spravedlnosti.

Každý, kdo je obviněn z trestného činu, se považuje za nevinného, dokud jeho vina nebyla prokázána zákonným způsobem.“

K přijatelnosti

Podání stran

Vláda ve vztahu k otázce presumpce nevinny uvedla, že stěžovatel nevyčerpal všechny vnitrostátní opravné prostředky. Trestní řízení slouží zejména k účelu posouzení viny či nevinny obviněného a nemůže sloužit jako fórum pro rozsouzení nároků ve vztahu k čl. 6 odst. 2 Úmluvy. Naopak občanskoprávní řízení o pomluvě (viz rozsudek ze dne 10. 10. 2019, Batiashvili proti Gruzii, č. 8284/07, bod 49.) je považováno za vhodnější opravný prostředek. Vláda předložila příklady vnitrostátní judikatury vztahující se k občanskoprávním řízením o pomluvě, v nichž civilní soudy shledaly, že vyjádření obviňující osoby ze spáchání trestného činu, aniž by pro něj byly pravomocně odsouzeny, byly pomluvami. Vláda dodala, že účinnost občanskoprávního opravného prostředku již byla Soudem potvrzena ve věcech Tuskia a ostatní proti Gruzii (rozsudek ze dne 11. 10. 2018, č. 14237/07, bod 91.), Batiashvili (cit. výše, bod 82.) a Kadagishvili proti Gruzii (rozsudek ze dne 14. 5. 2020, č. 12391/06, bod 138.). Uvedla, že takové řízení nebylo nikdy zahájeno proti NSZ, a přestože byla zahájena proti tehdejšímu premiérovi, vicepremiérovi a ministru spravedlnosti, došlo nakonec k jejich zastavení v důsledku rozhodnutí samotného stěžovatele, který svoji stížnost vzal zpět.

Pokud by Soud s uvedenou argumentací nesouhlasil, nebo by byl občanskoprávní opravný prostředek považován za neúčinný, vláda argumentovala, že stěžovatel nedodržel šestiměsíční lhůtu, neboť ta musí být podle jejího mínění počítána od data, kdy k napadeným prohlášením došlo a kdy byl rozporovaný materiál uveřejněn v médiích.

Stěžovatel uvedl, že řádně podal stížnost z důvodu porušení jeho práva na presumpci nevinny v rámci trestního řízení vedeného proti němu. Neměl tudíž povinnost započít a vést samostatné občanskoprávní řízení ve stejné věci. Dodal, že občanskoprávní opravný prostředek by nebyl účinný, pokud šlo o uložení povinnosti zachování mlčenlivosti. Pravidla týkající se vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků a lhůty podle čl. 35 odst. 1 Úmluvy byla proto podle jeho mínění v jeho případě dodržena.

Posouzení Soudem

Soud zdůrazňuje, že účelem pravidla vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků v čl. 35 odst. 1 Úmluvy je poskytnout smluvním státům příležitost předejít tvrzeným porušením práva nebo je napravit předtím, než bude stížnost podána k Soudu. Avšak jediné opravné prostředky, které musí stěžovatel vyčerpat, jsou ty, které mají vztah k tvrzenému porušení a zároveň jsou dostupné a dostatečné. Existence takových opravných prostředků musí být dostatečně jistá nejen teoreticky, ale také prakticky, protože v opačném případě budou postrádat požadovanou dostupnost a účinnost; povinností odpovídajícího státu je, aby splnění těchto podmínek zajistil (viz rozsudek ze dne 24. 5. 2011, Konstas proti Řecku, č. 53466/07, bod 28.).

Kromě toho musí být uvedené pravidlo používáno s určitou mírou pružnosti a bez přehnaného formalismu. Není ani absolutní, ani uzpůsobené k automatickému aplikování. Pro účely přezkumu, zda bylo dodrženo, je nezbytné vzít v úvahu individuální okolnosti případu. To krom jiného znamená, že Soud musí brát realisticky v úvahu nejen existenci formálních opravných prostředků v právním systému dotčené smluvní strany, ale také obecné souvislosti, v nichž

fungují, stejně jako osobní okolnosti stěžovatele (viz rozsudek ze dne 16. 9. 1996, Akdivar a ostatní proti Turecku, č. 21893/93, bod 69.; rozsudek velkého senátu ze dne 27. 6. 2000, İlhan proti Turecku, č. 22277/93, bod 59.; viz také rozsudek ze dne 22. 4. 2010, Fatullayev proti Ázerbájdžánu, č. 40984/07, bod. 151).

Podle ustálené judikatury Soudu není vyžadováno použití jiného opravného prostředku, který má v podstatě stejný účel, pokud již byl opravný prostředek podán (viz rozsudek velkého senátu ze dne 19. 2. 2009, Kozacioğlu proti Turecku, č. 2334/03, bod 40., a rozsudek velkého senátu ze dne 25. 6. 2019, Nicolae Virgiliu Tănase proti Rumunsku, č. 41720/13, bod 177.).

V této souvislosti, pokud jde o občanskoprávní opravný prostředek, lze uvést, že rozsudky Soudu ve věcech vedených proti Gruzii, na něž odkazovala vláda (viz bod 56. výše), neurčovaly s konečnou platností účinnost předmětného opravného prostředku v praxi. Soud spíše zdůraznil absenci jakýchkoli námitek či opravných prostředků vznesených před vnitrostátními úřady, ať už svou povahou občanskoprávními či trestními, ve vztahu k tvrzenému porušení zásady presumpce nevinu v těchto konkrétních případech (viz Tuskia a ostatní, bod 91., Batiashvili, bod 82., a Kadagishvili, bod 138., vše citováno shora).

V projednávaném případě bere Soud v úvahu příklady vnitrostátní judikatury předložené vládou k prokázání účinnosti občanskoprávního opravného prostředku v souvislosti s právem na presumpci nevinu. Přestože se tyto příklady netýkaly stejné situace jako je ta stěžovatelova, prokázaly, že občanskoprávní řízení o pomluvě podle čl. 18 občanského zákoníku může být zahájeno ve vztahu k tvrzením týkajícím se porušení práva na presumpci nevinu. V tomto ohledu má Soud za to, že občanskoprávní opravný prostředek v zásadě může být, ať už samostatně nebo v kombinaci s trestněprávním opravným prostředkem, účinným způsobem řešení stížnosti týkající se údajně předsudečných prohlášení učiněných ve vztahu k probíhajícímu trestnímu řízení (viz např. rozsudek ze dne 27. 5. 2008, Marchiani proti Francii, č. 30392/03; rozsudek ze dne 15. 10. 2013, Gutsanovi proti Bulharsku, č. 34529/10, body 176.–178.; rozhodnutí výboru ze dne 22. 1. 2019 Ringwald proti Chorvatsku, č. 14590/15 a 25405/15, body 54.–58.; rozsudek ze dne 3. 9. 2019, Januškevičienė proti Litvě, č. 69717/14, body 58.–59.). V projednávaném případě stěžovatel netvrdil, že byl občanskoprávní opravný prostředek neúčinný. Skutečně započal občanskoprávní řízení pro pomluvu proti některým z veřejných funkcionářů, avšak později svoji žádost vzal zpět (viz bod 56. výše). Naopak trval na tom, že vyčerpal jiný opravný prostředek, který považoval za účinný – trestní řízení proti němu – což činilo pokračování v občanskoprávním řízení nadbytečným.

V této souvislosti Soud shledává, že stěžovatelova stížnost podle čl. 6 odst. 2 Úmluvy se skládá ze tří částí, týkajících se prohlášení veřejných funkcionářů následujícím po jeho zatčení, šíření rozličných částí spisového materiálu v médiích, včetně skrytých nahrávek, a konečně údajně jednostranné povinnosti mlčenlivosti, která mu byla uložena v rámci trestního řízení.

Pokud jde o vyjádření veřejných funkcionářů (viz body 16.–18. a 22.), za předpokladu, že by občanskoprávní opravný prostředek sám o sobě mohl, na základě kritérií založených judikaturou Soudu (viz bod 63. výše a tam citované odkazy), poskytnout stěžovateli odpovídající a dostatečnou nápravu, pak měl využít tohoto občanskoprávního řízení.

Soud však nemůže pominout skutečnost, že v projednávaném případě byla stížnost, kterou stěžovatel podal na vnitrostátní úrovni pro porušení práva na presumpci nevinu, primárně formulována jako úzce související s tvrzeným porušením zásady veřejnosti a fungováním povinnosti mlčenlivosti jako součástí trestního řízení proti němu. Podle stěžovatelova podání

zejména plné vyloučení veřejnosti ze soudního řízení ve spojení s vyjádřeními učiněným veřejnými funkcionáři a hlavním svědkem proti němu, spolu s šířením skrytého materiálu, přispěly k vytvoření veřejného mínění, že je vinen (viz body 35. a 49.).

Za těchto okolností, je-li presumpce nevinny vnímána jako procesní záruka v kontextu samotného trestního řízení soudního (viz rozsudek velkého senátu ze dne 12. 7. 2013, Allen proti Spojenému království, č. 25424/09, bod 93.), nebylo bezdůvodné, pokud stěžovatel sledoval nápravu tvrzeného porušení jako součást trestního řízení, aniž by využil jiného opravného prostředku (viz Batiashvili, cit. výše, bod 83.). V důsledku toho splnil také šestiměsíční lhůtu podle čl. 35 odst. 1 Úmluvy.

Soud dále poznamenává, že stížnost není zjevně neopodstatněná a není nepřijatelná ani z jiného důvodu uvedeného v čl. 35 Úmluvy. Musí být proto prohlášena za přijatelnou.

K věci samé

Spravedlivost trestního řízení proti stěžovateli

a) Podání stran

Stěžovatel uvedl, že trestní proces vedený proti němu byl nespravedlivý s ohledem na způsob, jímž byl hlavní důkaz získán, a s tím související skutečnost, že mu bylo znemožněno účinně napadnout využití tohoto důkazu proti němu. Především tvrdil, že jedovatá látka použitá jako důkaz toho, že „připravoval“ vraždu, byla do jeho zavazadla podstrčena. V této souvislosti poukázal na odmítnutí vnitrostátních soudů vyžádat záznamy z bezpečnostních kamer na letišti, kde bylo zavazadlo zajištěno. Uvedl dále, že na předmětném materiálu nebylo provedeno zkoumání otisků prstů. Tato opomenutí byla podle jeho mínění rozhodující, neboť pokud by nebyl kyanid v jeho zavazadle nalezen, neexistoval by žádný jiný důkaz, který by byl dostatečný pro podporu jeho odsouzení. V souvislosti s tím zdůraznil, že vyšetřování ve vztahu k otázkám, kdy, kde nebo jak si měl údajně obstarat tuto nedovolenou látku, bylo oddělené od trestního vyšetřování vedeného proti němu a toto nikdy nebylo objasněno.

Vláda uvedla, že stěžovatel měl možnost napadnout pravost dotčeného důkazu a postavit se proti jeho použití u soudu. Jeho námitky však byly vnitrostátními soudy zamítnuty, k čemuž poskytly dostatečné odůvodnění. Konkrétně návrh na obstarání záznamu z letištních bezpečnostních kamer byl neopodstatněný. Vnitrostátní soudy totiž vycházely ze svědeckých výpovědí zaměstnanců letiště, kteří se zúčastnili zajištění stěžovatelova zavazadla, aby bylo vyloučeno manipulování s důkazy. Pokud jde o stěžovatelovy námitky týkající se neprovedení analýzy otisků prstů či DNA na balíčku nalezeném v jeho zavazadle, vnitrostátní soudy uvedly, krom jiného, že se balíčku během prohlídky dotkli vyšetřovatelé i sám stěžovatel, což učinilo zkoumání otisků prstů i DNA bezpředmětným. Vláda dále uvedla, že stěžovatelem napadený důkaz nebyl jediným, ani rozhodujícím důkazem stojícím proti němu. Vnitrostátní soudy v tomto ohledu poskytly rozsáhlé odůvodnění založené na výpovědích několika svědků a jiných důkazech, jimiž prokázaly jeho nevráživost vůči zamýšlené oběti, motivy stojící za přípravou její vraždy a jeho naléhavé shánění jedu, na základě čehož tak mohly uzavřít, že plánoval její vraždu.

b) Posouzení soudem

i) Obecná východiska

Ačkoliv čl. 6 zaručuje právo na řádné projednání věci, nestanovuje žádná pravidla ohledně přípustnosti důkazů jako takových, což je primárně otázka, která má být upravena národním právem (viz rozsudek ze dne 12. 7. 1988, Schenk proti Švýcarsku, č. 10862/84, bod 46.; rozsudek velkého senátu ze dne 11. 7. 2006, Jalloh proti Německu, č. 54810/00, body 94.–96.; rozsudek velkého senátu ze dne 11. 7. 2017, Moreira Ferreira proti Portugalsku, č. 19867/12, bod 83.).

Rozlišovat je přitom nutné mezi přípustností důkazů (tedy otázkou, které důkazy mohou být předloženy příslušnému soudu ke zvážení) a právy obhajoby ve vztahu k důkazu, který již byl předložen soudu. Pak je také rozdíl mezi těmito právy obhajoby (tedy tím, zda byla ve vztahu k provedeným důkazům řádně zajištěna) a následným hodnocením tohoto důkazu soudem, když je řízení skončeno. Problémy ve smyslu čl. 6 mohou z hlediska práv obhajoby nastat, pokud jde o otázku, zda byl důkaz předložený ve prospěch či neprospěch obviněného proveden způsobem, který zajišťuje spravedlivý proces (viz rozsudek ze dne 27. 10. 2020, Ayetullah Ay proti Turecku, č. 29084/07 a 1191/08, bod 125., s dalšími odkazy).

Úlohou Soudu tudíž z principu není, aby rozhodl, zda konkrétní druhy důkazů – například důkaz získaný nezákonně ve smyslu vnitrostátního práva – má být přípustný, nebo dokonce, zda je stěžovatel vinen, či nikoli. Otázka, která musí být zodpovězena, je, zda řízení jako celek, včetně způsobu, jímž byly důkazy získány, bylo spravedlivé. To zahrnuje přezkum příslušné „nezákonnosti“ a pokud je shledáno porušení dalšího práva Úmluvy, také povahu tohoto porušení (viz rozsudek velkého senátu ze dne 10. 3. 2009, Bykov proti Rusku, č. 4378/02, bod 89.; rozsudek ze dne 28. 7. 2009, Lee Davies proti Belgii, č. 18704/05, bod 41.; rozsudek ze dne 3. 3. 2016, Prade proti Německu, č. 7215/10, bod 33.).

Při rozhodování, zda bylo řízení jako celek spravedlivé, je třeba vzít v úvahu, zda byla respektována práva obhajoby. Musí být zvláště prokázáno, zda byla stěžovateli poskytnuta příležitost napadnout pravost důkazu a oponovat jeho použití (viz rozsudek ze dne 17. 12. 2013, Szilagyí proti Rumunsku, č. 30164/04). Navíc je třeba zvážit kvalitu důkazu, včetně toho, zda z okolností, za nichž byl získán, nevystávají pochybnosti o jeho spolehlivosti či přesnosti (viz krom dalších zdrojů Bykov, cit. výše, bod 90.; rozsudek ze dne 25. 2. 2010, Lisica proti Chorvatsku, č. 20100/06, bod 49.; Ayetullah Ay, cit. výše, bod 126.). Ačkoliv nutně nemusí vzniknout žádný problém z hlediska spravedlivosti, pokud není získaný důkaz podpořen dalším materiálem, lze poznamenat, že když je důkaz velmi silný a neexistuje žádné riziko jeho nespolehlivosti, je potřeba pro podpůrné důkazy odpovídajícím způsobem menší (viz Lee Davies, cit. výše, bod 42.; Bykov, cit. výše, bod 90.; rozsudek ze dne 25. 10. 2016, Bašić proti Chorvatsku, č. 22251/13, bod 48.). V této souvislosti lze taktéž připomenout, že důkazní břemeno je na státním zastupitelství a jakákoli pochybnost by měla svědčit ve prospěch obviněného (viz Ayetullah Ay, cit. výše, bod 126.).

Při rozhodování, zda bylo řízení jako celek spravedlivé, lze vzít v úvahu váhu veřejného zájmu na vyšetření konkrétního trestného činu a uložení trestu za něj a poměřovat ji proti zájmu stěžovatele, aby byly důkazy vůči němu získány zákonným způsobem (viz Jalloh, bod 97., a Prade, bod 35., obojí citováno shora).

ii) Použití obecných východisek na projednávanou věc

Co se týče okolností projednávaného případu, stěžovatel namítl, že přípuštění a použití důkazu, který považoval za klíčový důkaz proti sobě, učinilo trestní proces nespravedlivým. Konkrétně argumentoval, že jedovatá látka byla do jeho zavazadla podstrčena a že mu nebylo umožněno napadnout okolnosti, za nichž byla získána.

Pokud jde o kvalitu tohoto důkazu, Soud poznamenává, že trestní vyšetřování stěžovatele bylo zahájeno na základě usvědčujících důkazů předložených svědkem I. M., přičemž následující skryté vyšetřovací prostředky použité proti stěžovateli, které nařídil soud (viz body 5.–9.), sloužily jako podklad pro rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení stěžovatele zatknout a zajistit jeho zavazadlo (viz body 10.–11. a rozsudek ze dne 18. 3. 2021, *Tortladze v. Georgia*, č. 42371/08, bod 72.). Ačkoli tedy zajištění stěžovatelova zavazadla nebylo provedeno na základě předchozího příkazu soudce, předcházely mu skryté vyšetřovací prostředky nařízené soudcem, které podle nalézacího soudu prokazovaly nutnost realizovat zajištění stěžovatelova zavazadla za naléhavých okolností (viz bod 40.). Tento postup tudíž nebyl nezákonný (srov. například rozsudek ze dne 14. 3. 2019, *Kobiashvili proti Gruzii*, č. 36416/06, body 61. a 65.). Mimoto I. M. byl před vnitrostátními soudy vyslýchán za účasti stěžovatele i obhájců, které si sám zvolil. Nadto okolnosti týkající se zajištění a následné prohlídky stěžovatelova zavazadla byly potvrzeny zaměstnancem bezpečnostního oddělení letiště, který byl vyslýchán ve veřejném jednání (pozn. v originále „in open court“ – zde se jedná buď o chybu, neboť celé soudní řízení probíhalo s vyloučením veřejnosti, nebo „veřejnost“ odkazuje pouze na přítomnost obviněného a jeho obhájců a tím kontradiktorní způsob provedení tohoto důkazu) a podroben křížovému výslechu obhajoby. Vnitrostátními soudy byl považován za nezaujatého svědka (viz body 11. a 40.).

Krom toho, pokud jde o možnosti stěžovatele napadnout pravost důkazu a napadnout jeho použití, Soud shledává, že se neodvolal proti rozhodnutím, jež příslušná vyšetřovací opatření označila za zákonná (viz bod 40.). Každopádně měl během trestního řízení vedeného proti němu možnost napadnout zákonnost a pravost látky získané v důsledku rozporovaného opatření o zajištění a prohledání. S jeho námitkami ohledně okolností zajištění a následného prohledání jeho zavazadla a spolehlivosti v důsledku toho získaného důkazu se vypořádaly vnitrostátní soudy jejich odmítnutím v odůvodnění svých rozhodnutí v průběhu trestního řízení (viz body 39.–40. a 51. a *Tortladze*, cit. výše, bod 73.).

S ohledem na výše uvedené souvislosti Soud, navzdory hodnocení veřejného ochránce práv (viz bod 45.), nepovažuje odůvodnění vnitrostátních soudů ve vztahu k žádosti stěžovatele o vyžádání záznamů z bezpečnostních kamer na letišti (viz bod 15.) za svévolné či zjevně neopodstatněné. Vnitrostátní soudy se taktéž vypořádaly s námitkou stěžovatele, že trestním vyšetřováním nebylo možno zjistit, kdy a kde mohl získat látku, která byla nalezena v jeho zavazadle. Za okolností projednávaného případu totiž tuto otázku považovaly soudy za irelevantní (viz bod 40.). Pokud jde o neprovedení znaleckého zkoumání otisků prstů a DNA na materiálu nalezeném v jeho zavazadle, Soud skutečně považuje za problematické, že prohlídka zajištěného stěžovatelova zavazadla byla provedena způsobem, pro který jakékoli další znalecké zkoumání nalezených důkazů postrádalo smysl. Totéž bylo ostatně částečně uznáno i vnitrostátními soudy (viz body 11. a 51.). V této souvislosti má Soud za to, že příslušné úřední osoby provádějící prohlídku měly přijmout vhodná opatření, aby zabránily možné kontaminaci důkazů (viz také *Tortladze*, cit. výše, bod 73.). Toto selhání nicméně za okolností projednávaného případu (viz body 77.–78. výše) nezpochybnilo spolehlivost dotčeného důkazu.

Soud navíc přikládá zvláštní váhu skutečnosti, že látka nalezená ve stěžovatelově zavazadle nebyla jediným důkazem, na němž bylo založeno stěžovatelovo odsouzení (viz body 9., 37.–41. a 51.; viz také Bykov, body 96. a 98., a Tortladze, bod 74., obojí cit. shora). Při shledání stěžovatelovy viny vnitrostátní soudy spoléhaly zejména na usvědčující důkaz podaný svědkem I. M., výpovědi dalších svědků, audio a video nahrávky a počítačová data, u nichž několik odborníků potvrdilo jejich pravost, a další důkazy. S ohledem na tyto skutečnosti ve spojení se zjevnými nesrovnalostmi ve stěžovatelově verzi událostí (viz body 29. a 39.) náleželo do kompetence vnitrostátních soudů rozhodnutí, zda celkově vzato existuje dostatečně silný důkazní podklad prokazující, že stěžovatel byl vinen „přípravou vraždy“.

Za těchto okolností Soud shledává, že řízení ve stěžovatelově případě, posuzované jako celek, nebylo v rozporu s požadavky na spravedlivý proces.

Nedošlo tudíž v tomto ohledu k porušení čl. 6 odst. 1 Úmluvy.

Tvrzené porušení zásady veřejnosti

a) Podání stran

i) Stěžovatel

Stěžovatel trval na tom, že ve věci nebyly žádné důvody ospravedlňující plné vyloučení veřejnosti z trestního řízení před soudem. Především si nepřál chránit svůj soukromý život před veřejností a ostatní osobní informace obsažené ve spisovém materiálu nebyly takové povahy, aby opodstatňovaly plné uzavření soudního řízení. V každém případě žádné podrobnosti soukromého života jakýchkoli osob nebyly probírány při hlavních líčeních a nebyly obsaženy ani v rozsudcích.

Co se týče ochrany svědků, stěžovatel uvedl, že hlavní svědci v jeho případě poskytovali rozhovory novinářům, a jejich identity, ani jejich postoje ve vztahu k případu tudíž nebyly tajemstvím. Pokud jde o údajné ohrožení vyšetřování vedeného proti němu kvůli možným spolupachatelům a paralelně vedeného samostatného vyšetřování týkající se opatření kyanidu, stěžovatel má za to, že tato řízení nemohou opodstatnit uzavření řízení v projednávané věci. Každopádně ani samo NSZ se podle stěžovatele nevyhýbalo zveřejnění řady tajných nahrávek pro média a veřejnost. Taktéž nebránilo ani svědku I. M. v jeho televizních vystoupeních a veřejných prohlášeních týkajících se vícero aspektů probíhajícího trestního řízení.

Stěžovatel dále uvedl, že ochrana mravnosti a ochrana reputace církevních představitelů nebyly důvody pro vyloučení veřejnosti z projednávání podle vnitrostátního práva. Mimoto v důsledku přístupu vnitrostátních úřadů fakticky vzniklo zvláštní zacházení s církevními představiteli jako samostatnou skupinou, která má zaručené použití práva způsobem, který je pro ni příznivý, což je v rozporu s požadavkem otevřenosti podle čl. 6 odst. 1 Úmluvy a zásadou právního státu.

Pokud jde o argument, že určitým svědkům ve stěžovatelově případě bylo vyhrožováno, stěžovatel oponoval, že odůvodnění bylo obecné. Muselo zřejmě směřovat na I. M., který se po telefonu dostal do konfliktu s jedním z přátel stěžovatele ohledně jeho vystoupení a výroků v televizi. Zopakoval k tomu, že zmiňovaný svědek byl všeobecně známý, a vezmeme-li v úvahu, že sám na veřejnosti mluvil neomezeně prakticky o všech aspektech případu, nepředstavovalo by jeho svědectví o tomtéž v hlavním líčení žádné další nebezpečí. Dále stěžovatel uvedl, že státní zástupci před odvolacím soudem argumentovali, že jeden z jeho

obhájců dostal výhrůžky, ale ti samí právníci podali žádost o konání řízení s přístupem veřejnosti.

Stěžovatel uvedl, že vnitrostátním soudům se nepodařilo zdůvodnit, proč by nebylo možné použít méně omezující opatření, jako například vyloučení veřejnosti pouze pro část řízení. Uvedl také, že pro něj bylo důležité „vyvrátit“ verzi událostí předkládanou orgány činnými v trestním řízení ve světle vyjádření veřejných funkcionářů týkajících se jeho případu, rozšiřování určitých materiálů z trestního spisu a údajného porušení jeho práva být považován za nevinného. Omezení jeho práv podle čl. 6 Úmluvy nemohla být podle jeho vyjádření vyvážena dohledem veřejného ochránce práv na soudním řízením, neboť ten byl sám výrazně kritizován ze strany úřadů, pokud jde o jeho kvalifikaci.

ii) Vláda

Vláda uvedla, že rozhodnutí vnitrostátních soudů projednat věc neveřejně, tedy s vyloučením veřejnosti, mělo právní základ, bylo řádně odůvodněno a nemělo do značné míry vliv na stěžovatelova práva podle čl. 6 Úmluvy. Především argumentovala, že spisový materiál a podání učiněná v rámci vnitrostátního řízení ukazovala stěžovatele a ostatní církevní představitele „ve světle, které bylo pro církevní představitele kategoricky nepřijatelné“. Prováděné důkazy by mohly také odhalit osobní údaje stěžovatele nebo jiných osob a informace týkající se soukromého života jiných osob, včetně takových s potenciálem kompromitovat konkrétní církevní představitele. S ohledem na zájem veřejnosti vyvolaný stěžovatelovým případem by šíření takových informací bylo způsobitelné „změnit veřejné mínění ve vztahu k mravním normám dodržovaným církevními představiteli a zdiskreditovat církev a Patriarchát jako instituce“. Podle podání vlády by pojem „mravnost“ měl být vykládán ve světle příslušné judikatury Soudu s ohledem na reality konkrétní společnosti, což učinily vnitrostátní soudy.

Kromě toho úřady věřily, že vyloučení veřejnosti ospravedlnil také zájem spravedlnosti, konkrétně prevence možného rizika odhalení informací a podezření o dalších osobách potenciálně zapojených jako možní spolupachatelé stěžovatele. Podle mínění vlády byl tento argument rozhodujícím faktorem pro uložení povinnosti zachovávat mlčenlivost stěžovateli, oběti a všem svědkům. Krom toho státní zastupitelství mělo za to, že ochrana svědků ve stěžovatelově případě vyžadovala vyloučení veřejnosti.

Pokud jde o existenci opatření, která by byla ve srovnání s úplným vyloučením veřejnosti z projednávání méně omezující, Vláda uvedla, že vyloučení veřejnosti pouze pro část řízení by nebylo účinné. Krom jiného sdělila, že oddělení výsledků svědků od přehrávání skrytých nahrávek a provádění materiálu získaného ze stěžovatelových elektronických zařízení před soudem by bylo nemožné, neboť většina svědků byla s těmito důkazy konfrontována. Toto omezení bylo vyváženo, podle vyjádření vlády, skutečností, že stěžovatel a jeho právníci měli neomezený přístup k řízení a relevantním důkazům a že se jednání zúčastnil veřejný ochránce práv a prováděl nad ním dohled. Dodala, že určitým svědkům bylo vyhrožováno a potřebovali proto ochranu. Konečně, závazné části rozsudků byly ve stěžovatelově případě vyhlášeny veřejně.

b) Posouzení soudem

i) Obecná východiska

Veřejná povaha řízení před soudními orgány, na niž odkazuje čl. 6 odst. 1, ochraňuje účastníky řízení před výkonem spravedlnosti v tajnosti bez kontroly veřejnosti. Jedná se také o jeden ze způsobů, prostřednictvím něhož může být udržována důvěra v soudy – nadřízené i podřízené. Veřejnost činí výkon spravedlnosti viditelným a přispívá tím k dosažení účelu čl. 6 odst. 1, konkrétně spravedlivého procesu ve smyslu Úmluvy, jehož garance je jedním ze základních principů demokratické společnosti (viz rozsudek ze dne 22. 2. 1984, Sutter proti Švýcarsku, č. 8209/78, bod 26.; rozsudek ze dne 14. 11. 2000, Riepan proti Rakousku, č. 35115/97, bod 27.).

Přestože se všechny členské státy Rady Evropy hlásí k zásadě veřejnosti, jejich právní systémy a soudní praxe vykazují určité rozdíly, pokud jde o rozsah a způsob její implementace, a to jak ve vztahu ke konání jednání, tak k „vyhlašování“ rozsudků. Formální stránka této otázky má však druhořadý význam ve srovnání se základním účelem veřejnosti vyžadovaným čl. 6 odst. 1. Přední místo, jež v demokratické společnosti zaujímá právo na spravedlivý proces, vyžaduje, aby Soud pro účely přezkumu, který musí v této oblasti provést, zhodnotil skutečné fungování předmětného postupu (viz Sutter, cit. výše, bod 27.).

Článek 6 odst. 1 však nezakazuje soudům, aby se rozhodly, ve světle zvláštních okolností jimi projednávaného případu, odchýlit od této zásady. V souladu se doslovným zněním tohoto ustanovení „...tisk a veřejnost mohou být vyloučeny buď po dobu celého nebo části procesu v zájmu mravnosti, veřejného pořádku nebo národní bezpečnosti v demokratické společnosti, nebo když to vyžadují zájmy nezletilých nebo ochrana soukromého života účastníků anebo, v rozsahu považovaném soudem za zcela nezbytný, pokud by, vzhledem ke zvláštním okolnostem, veřejnost řízení mohla být na újmu zájmům spravedlnosti,“ musí být vyloučení veřejnosti, ať už pro celé jednání či jeho část, přísně vyžadováno okolnostmi případu (viz rozsudek ze dne 26. 9. 1995, Diennet proti Francii, č. 18160/91, bod 34.; rozsudek velkého senátu ze dne 12. 4. 2006, Martinie proti Francii, č. 58675/00, bod 40.; rozsudek ze dne 1. 3. 2011, Welke a Białek proti Polsku, č. 15924/05, bod 74.).

ii) Použití obecných východisek na projednávanou věc

Na úvod Soud poznamenává, že již od raných stadií trestního řízení vedeného proti němu byla stěžovateli, oběti a svědkům uložena povinnost zachovávat mlčenlivost. Následně vnitrostátní soudy rozhodly na základě žádosti státního zástupce v tomto smyslu, že trestní řízení bude vedeno s vyloučením veřejnosti. Soudní rozhodnutí týkající se plného vyloučení veřejnosti ze soudního jednání byla založena na následujících důvodech: údajná přítomnost informací týkajících se soukromých životů několika osob ve spisovém materiálu a ochrana jejich práv podle čl. 8 Úmluvy, ochrana náboženských a mravních zásad zavedených ve společnosti, ochrana svědků a prevence rizika ohrožení probíhajícího trestního vyšetřování různých otázek týkajících se incidentu (viz body 36., 42. a 50.).

V projednávaném případě je významné, že vnitrostátní soudy projednaly vyloučení veřejnosti v rámci veřejného jednání a stěžovatel měl možnost se soudního jednání plně účastnit, a to včetně řízení, které vedlo k vydání rozhodnutí o vyloučení veřejnosti (viz body 35., 36., 42. a 50.; dále rozsudek ze dne 16. 1. 2020, Yam proti Spojenému království, č. 31295/11, body 59. a 61.).

Soud bere na vědomí stěžovatelův argument, že nikoli všechny důvody, na nichž vnitrostátní soudy založily svoje rozhodnutí o vyloučení veřejnosti, byly výslovně stanoveny vnitrostátním právem. Zejména ochrana náboženských a mravních zásad ve společnosti a ochrana zájmů spravedlnosti nebyly uvedeny v čl. 182 trestního řádu mezi možnými důvody pro vyloučení veřejnosti z projednávání (viz bod 54.). Ustanovení však soudům poskytovalo určitou míru uvážení při zvažování, zda veřejnost vyloučit „pro zachování pořádku“ (viz bod 54.). Soud každopádně připomíná, že čl. 6 odst. 1 vnitrostátním soudům nebrání v tom, aby se ve světle zvláštních okolností jimi rozhodovaného případu odchýlily od zásady veřejnosti (viz Welke a Bialek, cit. výše, bod 74.). Předmětné ustanovení skutečně výslovně uvádí, že veřejnost může být vyloučena po dobu celého nebo části procesu v zájmu mravnosti, nebo pokud by vzhledem ke zvláštním okolnostem veřejnost řízení mohla být na újmu zájmům spravedlnosti. Nelze tudíž uzavřít, že by příslušná rozhodnutí vnitrostátních soudů zcela postrádala zákonný podklad.

V této spojitosti Soud nemůže přijmout zjevný náznak v odůvodněních vnitrostátních soudů a souvisejících podáních vlády, že by „náboženské a mravní zásady zavedené ve společnosti“ (viz bod 42.) mohly převážet při poměrování jednotlivých práv chráněných podle Úmluvy a gruzínské ústavy. Příslušná rozhodnutí o vyloučení veřejnosti však nebyla založena výhradně na těchto důvodech a odkazovala na ochranu práv různých osob podle čl. 8 Úmluvy, ochranu svědků a prevenci rizika ohrožení probíhajícího trestního vyšetřování různých otázek týkajících se incidentu (viz body 36., 42. a 50.).

Aniž by se Soud pouštěl do podrobného zkoumání každého z těchto důvodů, a to dokonce za předpokladu, že by tyto důvody společně mohly v projednávaném případě opodstatnit odchýlení od zásady veřejnosti podle čl. 6 odst. 1 Úmluvy, posoudí Soud, zda se vnitrostátní soudy náležitě věnovaly možnosti použití méně omezujících opatření. V tomto směru odvolací soud odůvodnil, že s ohledem na specifickou povahu odvolacího řízení by bylo nemožné vyloučit veřejnost pouze z jeho části (viz bod 50.). Naopak nalézací soud vůbec nevysvětlil, proč nebylo možné vyloučit veřejnost pouze z části řízení místo toho, aby byl celý stěžovatelův proces neveřejný (viz body 36. a 42.). K uvedenému však Soud opakuje, že pokud vnitrostátní soudy dospějí k příslušným rozhodnutím, musí přitom vyhovět požadavku jeho striktní nezbytnosti (viz bod 93. výše; srov. například rozsudek ze dne 4. 12. 2008, Belashev proti Rusku, č. 28617/03, bod 83.; Yam, cit. výše, bod 54.).

Přestože otázka týkající se údajného porušení stěžovatelova práva na veřejné projednání věci v souvislosti s vyloučením veřejnosti a médií nemusí mít nutně vztah s existencí jakékoli skutečné újmy na stěžovatelově výkonu jeho ostatních procesních práv (viz rozsudek ze dne 11. 5. 2021, Kilin proti Rusku, č. 10271/12, bod 111.), Soud shledává přístup nalézacího soudu (viz předcházející bod) problematickým. A to nejen proto, že stěžovatel ve svých žádostech uplatněných během řízení vznášel námitky proti povinnosti zachovávat mlčenlivost, která mu byla uložena, a porušení jeho práva být považován za nevinného přímo v souvislosti s konáním trestního řízení s vyloučením veřejnosti, a dále žádal, aby bylo řízení otevřeno veřejnosti alespoň z části (viz bod 35.). Především tato povinnost mlčenlivosti stěžovateli bránila veřejně komentovat případ vedený proti němu. Státní zastupitelství naopak učinilo několik prohlášení týkajících se případu a veřejně šířilo části spisového materiálu (viz body 16.–17., 22. a 27.). Hlavní svědek navíc volně poskytoval rozhovory médiím a vznášel obviňující tvrzení týkající se stěžovatele (viz body 24.–25. a 28.). Soud dále bere v úvahu nespornou existenci zvýšeného zájmu veřejnosti ve vztahu k případu vedenému proti stěžovateli. Stěžovatelův argument týkající se možnosti pouze částečného vyloučení veřejnosti z projednávání věci tudíž vyžadoval výslovnou a odůvodněnou reakci. Krátké vysvětlení nalézacího soudu, že obhajoba veřejně komentovala soudní řízení navzdory povinnosti zachovávat mlčenlivost a že soud nebude

ovlivněn výroky učiněnými mimo soudní síň (viz bod 43.), nevyřešilo dostatečně jádro stěžovatelova argumentu týkajícího se možnosti použití méně omezujících opatření a dopadu plného vyloučení veřejnosti z řízení na jeho práva podle čl. 6 odst. 2 Úmluvy za specifických okolností vztahujících se k jeho případu.

Soud se nyní bude věnovat otázce, zda bylo, jak naznačila vláda, vyloučení veřejnosti z projednávání dostatečně vyváжено skutečností, že Úřad veřejného ochránce práv měl umožněn dohled nad řízením. V této souvislosti Soud považuje za důležité poznamenat, že veřejný ochránce práv ve své zprávě sám kritizoval rozhodnutí vyloučit veřejnost i skutečnost, že nebyla využita možnost vyloučit ji pouze pro část řízení (viz bod 45.). Mimoto Soud nemůže přehlédnout, že se zjištění veřejného ochránce práv setkala s kritikou NSZ a nalézacího soudu, který uvedl, že jeho zpráva týkající se stěžovatelova procesu (viz bod 45.) byla zaměřena na „dezinformování“ veřejnosti (viz body 46.–47.). To nemohlo přispět ke zmírnění škodlivého vlivu, který za těchto okolností mohlo mít rozhodnutí konat řízení s vyloučením veřejnosti na důvěru veřejnosti v řádný výkon spravedlnosti.

Konečně odvolací řízení bylo také konáno neveřejně. Pokud jde o Nejvyšší soud, jeho rozhodnutí bylo přijato na základě písemného řízení. Z toho vyplývá, že opravná řízení nenapravila pochybení Městského soudu v Tbilisi pokusit se omezit opatření na to, co je zcela nezbytné k dosažení sledovaných cílů.

S ohledem na uvedené úvahy Soud uzavírá, že došlo k porušení čl. 6 odst. 1 Úmluvy.

Stěžovatelovo právo na presumpci nevinu

a) Podání stran

Stěžovatel uvedl, že jednání a výroky vnitrostátních úřadů a jejich představitelů porušily jeho právo být považován za nevinného, dokud nebude prokázána jeho vina. Především za situace, kdy mu byla uložena povinnost zachovávat mlčenlivost a z trestního řízení samotného byla navzdory jeho žádostem zcela vyloučena veřejnost, měli rozliční veřejní funkcionáři a státní zástupci naprostou volnost nejen činit veřejná prohlášení týkající se vývoje trestního řízení, ale taktéž v médiích rozšiřovat vybrané části trestního spisu, včetně tajných nahrávek naznačujících jeho zapojení do trestné činnosti, z níž byl obviněn. Obdobně také hlavní svědek obžaloby volně poskytoval rozhovory, v nichž ho obviňoval, zatímco sám stěžovatel musel dodržovat povinnost mlčenlivosti. Tyto okolnosti podle stěžovatelova podání přispěly k tomu, že byl vyličen jako vinný.

Vláda uvedla, že k porušení práva stěžovatele na presumpci nevinu z důvodu výroků učiněných veřejnými funkcionáři po jeho zatčení, šíření určitých částí spisu v médiích a/nebo uložení povinnosti mlčenlivosti nedošlo. Výroky pouze popisovaly, aniž by zacházely do podrobností, údajný trestný čin s cílem informovat veřejnost ohledně postupu ve stěžovatelově případě. Stěžovatele nikdy neobvinily ze spáchání jakéhokoli trestného činu. Vláda v této souvislosti uvedla, že stěžovatel a jeho právníci, navzdory uložené povinnosti zachovávat mlčenlivost, učinili určitá prohlášení do médií, v nichž vyjadřovali stěžovatelovu nevinu a poskytovali informace týkající se trestního řízení. Pokud jde o rozšiřování určitých materiálů státním zastupitelstvím, vláda poznamenala, že jejich účelem bylo informování veřejnosti s ohledem na skutečnost, že stěžovatelův případ vyvolat zvýšený zájem veřejnosti. Na druhou stranu, stěžovatel taktéž rozeslal dne 13. 2. 2017 dopis s obviněními z korupce v církvi (viz bod 19.). Sám stěžovatel tímto přispěl k přitáhnutí veřejné pozornosti k jeho případu.

b) Posouzení soudem

i) Obecná východiska

Soud připomíná, že presumpce nevinny zakotvená v čl. 6 odst. 2 je jedním z prvků spravedlivého procesu, který je vyžadován prvním odstavcem. Presumpce nevinny bude porušena, pokud soudní rozhodnutí nebo výrok veřejného představitele týkající se osoby obviněné z trestného činu odráží názor, že je vinná předtím, než byla její vina prokázána zákonným způsobem. Dokonce i za absence jakéhokoli formálního zjištění postačuje, pokud existuje důvod naznačující, že soud nebo veřejný představitel považuje obviněného za vinného. Předběžné vyjádření takového názoru samotným soudem bude nevyhnutelně v rozporu s presumpcí nevinny (viz mezi mnoha dalšími rozsudek ze dne 27. 2. 1980, Deweer proti Belgii, č. 6903/75, bod 56.; rozsudek ze dne 25. 3. 1983, Minelli proti Švýcarsku, č. 8660/79, body 27., 30. a 37.; rozsudek ze dne 10. 2. 1995, Allenet de Ribemont proti Francii, č. 15175/89, body 35.–36.; rozsudek ze dne 10. 10. 2000, Daktaras proti Litvě, č. 42095/98, body 41.–44.; rozsudek ze dne 19. 9. 2006, Matijašević proti Srbsku, č. 23037/04, bod 45.).

Rozlišení by navíc mělo být učiněno mezi prohlášeními, které odrážejí názor, že je dotčená osoba vinná, a těmi vyjádřeními, které pouze popisují „stav podezření“. Zatímco první z nich porušují presumpci nevinny, ty druhé byly v rozličných situacích přezkoumávaných Soudem považovány za nezávadné (viz mimo jiné, rozsudek ze dne 25. 8. 1987, Lutz proti Německu, č. 9912/82, bod 62., nebo rozsudek ze dne 26. 3. 1996, Leutscher proti Nizozemsku, č. 17314/90, bod 31.).

Článek 6 odst. 2 ovládá trestní řízení v celém jeho rozsahu „bez ohledu na výsledek stíhání“ (viz Minelli, cit. výše, bod 30.). Avšak jakmile je obviněný uznán vinným, v zásadě přestane účinkovat ve vztahu k jakýmkoli nařčením učiněným během následného ukládání trestů (viz rozsudek ze dne 5. 7. 2001, Phillips proti Spojenému království, č. 41087/98, bod 35.).

Svoboda projevu zaručená čl. 10 Úmluvy zahrnuje svobodu přijímat a rozšiřovat informace. Článek 6 odst. 2 tudíž nemůže úřadům zabránit informovat veřejnost o probíhajících trestních vyšetřováních, vyžaduje však, aby tak činily se vši diskretností a obezřetností nezbytnými pro respektování presumpce nevinny (viz Allenet de Ribemont, cit. výše, bod 38.).

Soud bere v úvahu, že když je vzneseno závažné obvinění z pochybení při výkonu funkce, je v demokratické společnosti nevyhnutelné, že o tom budou rozšiřovány informace (viz rozhodnutí ze dne 10. 5. 2005, Arrigo a Vella proti Maltě, č. 6569/04). Uznal, že v případech, kdy byl stěžovatel v době spáchání údajného trestného činu důležitou politickou postavou, mají nejvyšší státní představitelé, včetně nejvyššího státního zástupce, povinnost informovat veřejnost o údajném trestném činu a následujícím trestním řízení. Ani tyto okolnosti však nemohou opodstatnit použití jakýchkoli slov veřejnými představiteli během jejich rozhovorů s médii (viz rozsudek ze dne 26. 3. 2002, Butkevičius proti Litvě, č. 48297/99, bod 50.). Soud opakovaně zdůraznil, jak důležitá je volba slov veřejnými představiteli v jejich prohlášeních učiněných předtím, než byla osoba souzena a shledána vinnou konkrétním trestným činem. Nicméně, zda je prohlášení veřejného představitele v rozporu se zásadou presumpce nevinny, musí být posuzováno v kontextu konkrétních okolností, za nichž bylo napadené prohlášení učiněno (viz mimo jiné rozsudek ze dne 26. 3. 1982, Adolf proti Rakousku, č. 8269/78, body 36.–41., a Daktaras, cit. výše, bod 41.). Vyjádřené názory se každopádně nesmějí stát

prohlášeními veřejných představitelů o vině stěžovatele, která by podporovala veřejnost, aby věřila, že je vinen, a předjímala zhodnocení skutečností příslušnými soudními orgány (viz Butkevičius, cit. výše, bod 53., a rozsudek ze dne 6. 2. 2007, Garycki proti Polsku, č. 14348/02, bod 70.).

ii) Použití obecných východisek na projednávanou věc

Soud zjišťuje, že stěžovatel byl v předmětné době arciknězem a ředitelem zdravotnické kliniky fungující pod pravomocí Gruzínské pravoslavné církve. Byl zatčen na základě podezření z přípravy vraždy někoho, kdo také pracoval pro církev. Bylo nevyhnutelné, že trestní řízení vedené proti němu přiláká zvýšený zájem veřejnosti a široké mediální pokrytí (viz obdobně rozsudek ze dne 30. 6. 2009, Viorel Burzo proti Rumunsku, č. 75109/01 a 12639/02, bod 160.). V této souvislosti Soud bere v úvahu podnět vlády stran oprávněného veřejného zájmu společnosti být informována o údajném trestném činu a příslušném trestním řízení (viz bod 104. výše a rozsudek ze dne 24. 1. 2017, Paulikas proti Litvě, č. 57435/09, body 50. a 60.).

Na pozadí těchto okolností bylo učiněno několik veřejných prohlášení ihned po zatčení stěžovatele (viz body 16.–18.). Některá z nich – jako ty učiněné premiérem a ministrem spravedlnosti – netvrdila výslovně, že stěžovatel spáchal trestný čin. Nepředstavovaly tudíž nezbytně porušení jeho práva na presumpci nevinu (viz Konstas, cit. výše, bod 41.). Naopak prohlášení místopředsedy vlády bylo přímočařejší (viz bod 18.). Státní zastupitelství navíc prohlásilo, že „shromážděné důkazy“ odhalily, že stěžovatel „připravoval vraždu jednoho z nich [pozn. příslušníků církve cestujících do Německa] a zakoupil za tímto účelem jedovatou látku“ (viz bod 16.). Soud by byl připraven přijmout, že předmětné prohlášení mělo informovat veřejnost, že orgány činné v trestním řízení shromáždily dostatečné množství důkazů pro obvinění stěžovatele (srov. body 12. a 16., viz také Butkevičius, cit. výše, bod 52.). Zároveň však úřady prohlásily, že „pokud by [jedovatá látka] byla použita, zločinný úmysl obviněného by byl naplněn a smrtelný následek by byl nevyhnutelný“ (viz bod 16.). Tím poněkud překročily účel pouhého informování veřejnosti o obvinění vzneseném vůči stěžovateli.

Ještě podstatnější je, že státní zastupitelství tato počáteční prohlášení následovalo rozšiřováním materiálu týkajícího se trestního řízení proti stěžovateli. Stěžovatelův případ přilákal zvýšený zájem veřejnosti vyžadující, aby policejní orgány a státní zastupitelství veřejnost informovalo o jeho vývoji, což ostatně požadoval i veřejný ochránce práv (viz bod 21.). Státní zastupitelství však šířilo spisový materiál ukazující mimo jiné jeho zřejmou žádost o kyanid spolu s prohlášením, že důkazy „prokázaly“, že se snažil získat informace týkající se jedu „za účelem zavraždění“ oběti (viz bod 27.) – jde tak již o jednání a prohlášení, která jsou mimo rámec diskrétnosti a obezřetnosti nezbytných pro respektování stěžovatelovy presumpce nevinu.

Krom toho, jak bylo naznačeno výše (viz bod 99.), byla stěžovateli a hlavnímu svědku vypovídajícímu proti němu uložena povinnost zachovávat mlčenlivost. Přesto se nezdá, že by se státní zastupitelství pokusilo výkon této povinnosti mlčenlivosti vůči zmíněnému svědku prosadit, což mu umožnilo veřejně stěžovatele obviňovat a probírat rozličné skutkové okolnosti týkající se trestního řízení vedeného proti němu.

Soud má za to, že tyto skutečnosti, zváženy společně, povzbudily ve veřejnosti víru, že stěžovatel byl vinen předtím, než byla jeho vina prokázána zákonným způsobem, a to především během řízení před soudem prvního stupně, než soud dospěl ke svému rozhodnutí (srov. například Konstas, cit. výše, bod 34.). Škodlivý účinek těchto skutečností na právo stěžovatele na presumpci nevinu nemohl být vyvážen prohlášeními učiněnými stěžovatelem

a jeho právníky ve zřejmém vzdoru proti povinnosti zachovávat mlčenlivost (jeho právníci pak byli ohledně toho předvoláni nejvyšším státním zástupcem k výslechu), nebo příležitostí podle vnitrostátního práva požádat o zproštění této povinnosti, což bylo v každém případě příslušnými orgány zamítnuto (viz body 26. a 31.).

Ve světle předchozích úvah Soud shledává, že za konkrétních okolností týkajících se projednávaného případu došlo k porušení čl. 6 odst. 2 Úmluvy.

Použití čl. 41 Úmluvy

(...)

VÝROK

Z těchto důvodů Soud jednomyslně

Prohlašuje stížnost za přijatelnou;

Rozhoduje, že nedošlo k porušení čl. 6 odst. 1 Úmluvy ve vztahu ke způsobu, jímž byly důkazy proti stěžovateli získány a použity;

Rozhoduje, že došlo k porušení čl. 6 odst. 1 Úmluvy ve vztahu ke konání trestního řízení před soudem s vyloučením veřejnosti;

Rozhoduje, že došlo k porušení čl. 6 odst. 2 Úmluvy;

(...)

(zpracovali JUDr. Ivo Kouřil a Mgr. Bc. Kamila Tokošová)

EVROPSKÝ SOUD PRO LIDSKÁ PRÁVA TŘETÍ SEKCE

4. 10. 2022

VĚC MORTIER PROTI BELGII (rozsudek ve věci Mortier proti Belgii, stížnost č. 78017/17)

Dotčené články Úmluvy:

čl. 2

čl. 8

Klíčová slova:

eutanazie/asistovaná sebevražda – pozitivní závazky – právo na respektování soukromého života – právo na život – přiměřená lhůta/délka řízení – procesní záruky – prostor pro uvážení/margin of appreciation

Autorský komentář:

Eutanazie. Téma, které české právo nezná, lépe řečeno, neuznává. Přesto předkládané rozhodnutí je důležité nejen tématem, ale především způsobem, jakým je Soud uchopil, což vynikne zejména po seznámení se s odlišnými stanovisky soudkyně Elosegui a soudce Serghidese. Jde o pilotní rozhodnutí, ve kterém Soud zkoumal slučitelnost provedené eutanazie na matce stěžovatele s Úmluvou, aniž by se chtěl vyjádřit k (ne)existenci práva na eutanazii. Soud vyšel z prejudikatury ve věci Pretty v. Spojené království (2346/02): právo na život nesmí být vykládáno jako právo na smrt nebo výsada volby smrti namísto života (bod 120) a přidává, že právo na život zakotvené v čl. 2 Úmluvy nelze vykládat tak, že samo o sobě zakazuje podmíněnou dekriminlizaci eutanazie. Vnitrostátní zákony umožňující eutanazii však samy o sobě nejsou v rozporu s čl. 2 Úmluvy za předpokladu, že jejich právní rámec stanoví vhodné „záruky“ na ochranu práva na život, jak je zakotveno v Úmluvě, a tyto záruky jsou řádně aplikovány na každý případ (body 139–140). Záruky stanovené belgickým právem jsou jednak hmotné (body 150–165) a jednak procesní povahy (body 166–185). Ve vztahu k hmotným zárukám Soud neshledal, že by akt eutanazie matky stěžovatele, provedený v souladu se stanoveným právním rámcem, byl proveden v rozporu s požadavky čl. 2 Úmluvy. Ve vztahu k procesním zárukám již porušení čl. 2 Úmluvy shledal, neboť jak délka trestního vyšetřování zahájeného žalobkyní (více než 4 roky), tak systém kontroly zavedený vnitrostátním právem porušují čl. 2 EÚLP. Hlavním pochybením řízení a posteriori bylo umožnění lékaři, který provedl eutanazii (profesor D.), být členem komise a hlasovat o svém vlastním případě při jeho projednávání, čímž byla porušena povinnost nezávislosti a anonymity komise (body 177–178). Soud nicméně shledal, že belgický legislativní rámec týkající se eutanazie a podmínky, za kterých byla eutanazie v tomto případě provedena, byly v souladu s čl. 2 EÚLP a následně i čl. 8 EÚLP nebyl porušen (bod 203). Kromě toho, pokud jde o právo stěžovatele doprovázet svou matku během celého procesu a právo pacienta na autonomii, Soud vyvažoval ve prospěch posledně uvedeného zájmu (bod 204–207).

Se závěrem o neporušení hmotných záruk však polemizují uplatněná odlišná stanoviska, a to zejména s ohledem na problematické otázky týkající se osob s chronickým duševním onemocněním, jak tomu bylo v případě matky stěžovatele.

Jak upozornila soudkyně Elosegui, není jednoduché určit, zda je chronická psychopatie, v tomto případě chronická deprese, neléčitelná (bod 22, samostatné stanovisko). To platí zejména tehdy, když konzultovaní odborníci neznají pacientku a její klinickou anamnézu. Také proto, že eutanazie je považována za lékařský zákrok, musí být autonomní a informovaná. Pokud však jde o pacienty trpící duševními chorobami, je třeba zvážit několik problémů. Jednak může dojít k neshodám mezi lékaři, kteří mají posouzení na starosti. Stojí za zmínku, že praktický lékař matky žalobkyně nesouhlasil s postupem eutanazie a jeden z lékařů, s nimiž se setkala v první instanci, se domníval, že jde o „předčasné“ rozhodnutí. Další vyžádané posudky byly vypracovány lékaři, kteří všichni patří ke stejné organizaci podporující eutanazii, což však podle Soudu nepostačuje k prokázání jejich nedostatečné nezávislosti (body 162–163). Dále je otázkou, zda má pacient trpící duševní chorobou potřebnou autonomii, aby mohl dát informovaný souhlas s eutanazií (bod 23, samostatné stanovisko). A konečně, co když je pacientova neochota zapojit do rozhodovacího procesu blízké příbuzné důsledkem samotné psychopatie? (bod 26, samostatné stanovisko). V komentovaném případě bylo rozhodnutí pacientky nekontaktovat své dospělé děti, aby jim vysvětlila své přání ukončit život, motivováno především tím, že s nimi v posledních dvou letech ztratila kontakt. To ale neznamená, že by lékaři neměli vůbec brát v úvahu rodinný život a prostředí pacienta, zejména pokud dotyčná osoba trpí psychickými poruchami. Pacienti trpící duševním onemocněním mohou ztrácet autonomii a mají tendenci se izolovat a páchat sebevraždy. Rodina může být jedním z prostředků, které mohou být použity k zabránění případům sebevražd motivovaných právě pocitem nebo situací osamělosti. Existuje tak nebezpečí, že jakmile je zranitelný pacient zbaven svých základních vztahů, vztah mezi pacientem a lékařem se může stát jednostranným, což ohrožuje proces rozhodování.

Odlíšné stanovisko soudce Serghidese však ohledně posuzované slučitelnosti eutanazie s právem na život garantovaným v čl. 2 jde ještě dále. Argumentuje, že žádný legislativní rámec týkající se eutanazie – bez ohledu na jeho kvalitu nebo související „záruky“ – není v souladu se základními zásadami zakotvenými v Úmluvě, neboť ve skutečnosti čl. 15 odst. 2 EÚLP zakazuje jakoukoli výjimku, pokud jde o právo na život, s výjimkou válečného období. Nemůže zde tak být ani žádný prostor členských států pro uvážení. Pro vzájemnou vazbu mezi čl. 2 a čl. 8 pak platí, že právo na respektování lidské důstojnosti, které vyplývá z čl. 8, nelze uplatňovat tak, aby bylo popřeno právo na život chráněné čl. 2.

Úvodem bylo předznamenáno, že české právo eutanazii neuznává. Přesto se tímto tématem okrajově zabývá i judikatura Nejvyššího soudu. Ojedinelé rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 17.8.2022 sp. zn. 24 Cdo 2237/2022 nepředstavuje formalistické cvičení z náležitostí podání k soudu, ale sděluje, že v řízení, v němž se plně svéprávný člověk domáhá vyslovení souhlasu se zásahem do své integrity, se nepostupuje podle § 2 písm. c) a § 65 z. ř. s.; soud rozhodne o podaném návrhu v řízení sporném, upraveném zejména v části třetí občanského soudního řádu. Jinými slovy zákonem předvídaný postup v § 102 občanského zákoníku není způsobilou platformou pro návrh plně svéprávného člověka, který se proti státu domáhá své eutanazie.

(JUDr. Lubomír Ptáček, Ph.D.)

SKUTKOVÝ STAV

Stěžovatel je synem paní G. T., u níž byla přibližně čtyřicet let diagnostikována chronická deprese. Několik let se léčila u psychiatra B. G. T. proto uvažovala o eutanazii. Její praktický lékař, doktor W., nechtěl při takovém postupu převzít roli ošetřujícího lékaře a odkázal ji na profesora D.

Dne 29. září 2011 přijal profesor D. matku stěžovatele na své konzultaci paliativní péče. Uvedla, že se psychiatricky léčí od svých 19 let a vyzkoušela všechny léky. Dodala, že jí doktor B. řekl, že již neexistují další léčebné možnosti. Během konzultace žadatelka popsal své rodinné vazby a rodinnou anamnézu. Uvedla, že se synem ani vnoučaty nebyla v kontaktu již dva roky. Profesor D. dospěl k závěru, že G. T. byla těžce traumatizována, měla vážnou poruchu osobnosti a nálady a již nevěřila v uzdravení nebo léčbu. Na závěr jejich rozhovoru souhlasil s tím, že se stane jejím praktickým lékařem podle zákona o eutanazii. Odkázal ji na doktora V., psychiatra, který měl působit jako její konzultant.

Dne 17. listopadu 2011 se G. T. setkala s dr. V. Ta potvrdila, že matka stěžovatele trpí chronickou depresí a vzhledem k délce léčby žalobkyně a terapeutickému neúspěchu dospěla k závěru, že vyhlídky jsou špatné. Přesto se domnívala, že žádost pacientky o eutanazii byla předčasná. Proto navrhla, aby pacientka jako první krok změnila psychiatra a odkázala ji na další léčbu k doktoru V. D.

Dne 23. prosince 2011 měl profesor D. další pohovor s matkou stěžovatele, která uvedla, že se bojí, že bude opuštěna a že její žádost o eutanazii bude zamítnuta. Uvedla, že je připravena navštívit doktora V. D., jak jí navrhla doktorka V., ale že se rovněž obává možného zamítnutí. Uvedla, že si již nepřeje žádný kontakt se svými dětmi. Její syn byl podle ní agresivní a ona se ho bála.

Dne 12. ledna 2012 matka stěžovatele sdělila profesoru D., že je vyčerpaná. Znovu uvedla, že se nechce stykat se svými dětmi. Uvedla, že k doktoru V. D. zatím nešla, protože se s ním nedalo spojit. Ve vztahu k doktorce V. uvedla, že čekací doba na nový termín je velmi dlouhá. Profesor D. ji proto odkázal na novou konzultaci k Dr. T., jinému psychiatrovi.

Dne 17. ledna 2012 matka stěžovatele setkala s Dr. T. Uvedla, že již nemá nikoho ve svém životě a že je každý den sama. Celý den zůstávala v posteli a nechtěla nic dělat. Dodala, že její současný psychiatr, doktor B., o její žádosti o eutanazii věděl, ale že jí nechtěl pomoci zemřít. Řekla, že ztratila důvěru v psychiatrii.

Dne 20. ledna 2012 byla matka stěžovatele znovu vyšetřena profesorem D. a souhlasila s tím, aby ji při vyjasňování žádosti o eutanazii doprovázel doktor V. D. Téhož dne jí bylo navrženo, aby o své žádosti o eutanazii informovala své děti, aby ji mohly během procesu doprovázet.

Dne 31. ledna 2012 matka zaslala stěžovateli a své dceři e-mail, v němž je informovala o své žádosti o eutanazii, o svém přání důstojně ukončit svůj život a o intenzitě svého utrpení v posledních čtyřiceti letech. Ze spisu nevyplývá, že by stěžovatel na tento e-mail odpověděl. Pokud jde o dceru žalobkyně, ta odpověděla, že přání své matky respektuje.

Téhož dne profesor D. informoval žalobkyni, že by se měla objednat k doktoru V. D., neboť se domnívá, že by jí mohl pomoci.

Dne 7. února 2012 profesor D. kontaktoval doktora B., protože léčba žalobkyně nebyla formálně ukončena. Na otázku, zda existuje nějaká šance na zlepšení situace matky žalobkyně, odpověděl Dr. B. záporně. Podle jeho názoru se jednalo o chronický a závažný problém s nepříznivou prognózou.

Dne 10. února 2012 Dr. B. napsal Dr. T. a uvedl, že si je vědom stavu matky stěžovatele. Uvedl, že matku stěžovatele zná od roku 1996 z důvodu velmi závažné a rozsáhlé psychopatologie,

kteřá vychází z psychotraumatizace od dětství. Popsal situaci žalobkyně a dospěl k závěru, že její prognóza je velmi špatná.

Dne 14. února 2012 matka stěžovatele podala formální ručně psanou žádost o eutanazii. Téhož dne bylo formálně stanoveno, že ošetřujícím lékařem v souvislosti s žádostí o eutanazii bude profesor D. Téhož dne také doktorka T. sepsala zprávu, v níž uvedla, že matka stěžovatele s ní několikrát konzultovala svou žádost o eutanazii z důvodu nesnesitelného a beznadějného utrpení. Podle jejího názoru byla žadatelka rozumná a orientovaná. Byla si vědoma terapeutických možností, které byly k dispozici ke zmírnění jejích bolestí, ale které nevedly k vyléčení. Dr. T. poznamenala, že profesor D. pacientku vyzval, aby kontaktovala své děti, ale ona chtěla napsat pouze dopis na rozloučenou. Poté, co doktor T. zjistil, že nedošlo k žádnému nátlaku ze strany třetích osob, usoudil, že matce stěžovatele lze pomoci zemřít.

Dne 17. února 2012 byla matka stěžovatele vyšetřena doktorem V. D., který se vzhledem k jejímu stavu domníval, že jí lze asistovat při umírání. Z její zdravotnické dokumentace vyplývá, že dne 20. února 2012 lékař vypracoval zprávu, v níž uvedl, že žádost o eutanazii podala osamělá žena, matka dvou dětí, která se od dospívání léčila na psychiatrii pro poruchy nálady a osobnosti. Konstatoval, že se jednalo o výraznou sociální izolaci a zatrpklý postoj k životu, včetně odmítání jakékoli další léčby. Poukázal na to, že chronický depresivní stav a beznadějnost možností léčby potvrdil i psychiatr, který ji léta léčil. Rozhovor s pacientkou byl podle něj poměrně snadný, s určitými emocemi, když mluvila o svých vnoučatech, která už neměla možnost vidat.

Dne 22. února 2012 se profesor D. znovu setkal s matkou stěžovatele. Podle jeho názoru se situace zdála beznadějná. Konzultoval také doktora B., který mu sdělil, že všechny možnosti léčby a péče byly vyčerpány. Profesor D. opět požádal žadatelku, aby kontaktovala své děti.

Ve dnech 8. a 12. března 2012 profesor D. znovu vyšetřil matku stěžovatele. Dospěl k závěru, že život žalobkyně již nemá žádnou perspektivu. A dne 12. března 2012 dospěl doktor B. k závěru, že kontakt s dětmi žalobkyně již nemá smysl. Dr. V. doporučil informovat je dopisem. Matka stěžovatele požádala o nějaký čas na rozmyšlenou.

Dne 3. dubna 2012 se profesor D. a P. D. znovu setkali s matkou stěžovatele. Při této příležitosti matka zopakovala, že nechce volat svým dětem, protože nechce mít v životě další potíže. Souhlasila, že s pomocí P. D. napíše dopis svým dětem. Na konci rozhovoru dospěl profesor D. spolu s matkou žalobkyně a po konzultaci s konzultovanými psychiatry k závěru, že jedinou rozumnou možností je eutanazie. Termín eutanazie stanovili na 19. dubna 2012.

Dne 19. dubna 2012 provedl profesor D. úkon eutanazie na matce stěžovatele, která zemřela v 11.15 hodin ve veřejné nemocnici za přítomnosti několika přátel.

Události následující po eutanazii

Dne 20. dubna 2012 byl stěžovatel informován nemocnicí, že jeho matka byla předchozího dne podrobena eutanazii.

Přezkum Komise z vlastního podnětu

Dne 20. června 2012 obdržela Spolková komise pro sledování a posuzování eutanazie (dále jen „Komise“) registrační dokument o eutanazii vyplněný prof. D. V této části bylo uvedeno, že

pacientka trpí velmi rozsáhlou psychopatií, která vychází z negativního dětství a následně negativní rodinné situace, což vedlo k opakovaným a nevléčitelným epizodám deprese. Psychoterapie ani léky zatím nedokázaly její utrpení zmírnit. V dokumentu bylo rovněž uvedeno, že byly splněny všechny podmínky a postupy stanovené zákonem o eutanazii a že bylo získáno stanovisko dvou nezávislých lékařů, kteří potvrdili způsobilost pacientky, nevléčitelnost jejího stavu a existenci extrémního, nesnesitelného a neutišitelného duševního utrpení.

Dne 26. června 2012 komise, jejímž spolupředsedou byl profesor D., přezkoumala registrační dokument a dospěla k závěru, že eutanazie matky žalobkyně byla provedena v souladu s podmínkami a postupem stanoveným zákonem o eutanazii.

Dopisem se Dr. C., lékař stěžovatele, obrátil na profesora D., aby nahlédl do zdravotní dokumentace matky žalobce. To mu bylo umožněno. Ve své zprávě uvedl, že prohlášení o eutanazii se ve spisu nenachází. Stěžovatel proto požádal Komisi o kopii dokumentu zaznamenávajícího eutanazii, ta mu ji odmítla poskytnout.

Dne 16. února 2014 podal stěžovatel stížnost na profesora D. u lékařské komory. O výsledku své stížnosti nebyl s ohledem na důvěrnou povahu řízení informován.

První trestní vyšetřování

Dne 4. dubna 2014 podal žalobce u státního zastupitelství trestní oznámení v souvislosti s eutanazií jeho matky.

Dne 8. května 2017 byl stěžovatel informován, že státní zástupce odložil věc z důvodu nedostatečných důkazů.

Dne 6. listopadu 2017 podal stěžovatel u Soudu tuto stížnost.

Druhé trestní vyšetřování

Dne 2. května 2019 justiční orgány znovu zahájily trestní vyšetřování okolností eutanazie matky stěžovatelky. Byl jmenován vyšetřující soudce. Ten jmenoval znalce, profesora medicíny, aby prozkoumal zdravotní dokumentaci matky stěžovatelky.

Znalec vydal jedenáctistránkovou zprávu. Konstatoval, že matka žalobkyně trpěla od dospívání poruchou osobnosti a nálady, pro kterou se léčila u několika psychiatrů. Dospěl k závěru, že z nálezů několika lékařů je zřejmé, že žalobkyně skutečně neúnosně psychicky trpěla a že se ocitla v terapeutické situaci bez východiska. Rovněž zjistil, že si byla vědoma terapeutických možností a podala žádost o kontinuální, dobrovolnou a trvalou eutanazii. Poznamenal, že jednotliví lékaři uvedli, že matka žalobkyně je schopná, inteligentní a při smyslech, a že doktor T. uvedl, že nelze zaznamenat žádný nátlak třetích osob. Kromě toho znalec poznamenal, že formální žádost byla podána dne 14. února 2012 a že eutanazie byla provedena o více než dva měsíce později v souladu s povinnou čekací lhůtou stanovenou zákonem pro osoby, které nejsou nevléčitelně nemocné. Dále uvedl, že profesor D. si jako ošetřující lékař opatřil posudek dvou psychiatrů. Poznamenal, že ve spise nejsou žádné dokumenty týkající se prohlášení o eutanazii předloženého Komisi, ani týkající se jeho posouzení Komisí.

Po obdržení znaleckého posudku byl profesor D. dne 16. června 2020 vyslechnut policií pověřenou vyšetřováním. Uvedl, že konzultovaní psychiatři byli nezávislí a že opakovaně vyzýval matku stěžovatelky, aby zavolala svým dětem, což ona vždy odmítla.

Usnesením ze dne 11. prosince 2020 bylo rozhodnuto, že neexistují důvody pro pokračování, a trestní vyšetřování bylo skončeno. Proti tomuto rozhodnutí nebyl podán žádný opravný prostředek.

PRÁVNÍ POSOUZENÍ

PŘEDBĚŽNÉ NÁMITKY VZNESENÉ VLÁDOU

Tvrzení účastníků řízení

Vláda

Vláda vznesla dvě předběžné námitky týkající se nevyčerpání vnitrostátních opravných prostředků. Zaprvé zpochybnila přijatelnost stížnosti v rozsahu, v němž stěžovatel nepodal občanskoprávní žalobu u vyšetřujícího soudce, neobrátil se se svým nárokem na trestní soud a nezahájil občanskoprávní řízení s cílem domoci se odpovědnosti státu. Zadruhé, ve svém vyjádření ze dne 4. března 2020 vláda tvrdila, že námitky stěžovatele podle článků 2 a 8 Úmluvy jsou předčasné, neboť trestní vyšetřování bylo v roce 2019 obnoveno a v době podání vyjádření stále probíhalo před vnitrostátními soudními orgány.

Stěžovatel

Stěžovatel vyvracel tyto předběžné námitky. Bylo na vládě, aby prokázala, že uvedené vnitrostátní prostředky nápravy byly v rozhodné době teoreticky i prakticky účinné a dostupné a že měly přiměřenou naději na úspěch. Stěžovatel uvedl, že v době, kdy podal svou stížnost k Soudu, nebyl žádný případ úspěšně předložen vyšetřujícímu soudci podle zákona o eutanazii. Podal však stížnost státnímu zástupci, který k ní údajně zaujal pasivní postoj, a poté rozhodl o jejím zamítnutí. Navíc v rozporu s tím, co tvrdila vláda, bylo možné uplatnit nárok u trestního soudu pouze v případě trestných činů, a nikoliv jiných činů, za které hrozí trestní sankce, jako v tomto případě.

Pokud jde o nepodání občanskoprávní žaloby ve věci odpovědnosti státu, s odkazem zejména na věc *Brincat a další proti Maltě* (rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 24. 7. 2014, č. 60908/11 a 4 další), stěžovatel uvedl, že takový prostředek nápravy nelze považovat za účinný, pokud se jedná, jako v tomto případě, o důsledek nebezpečné činnosti, o níž neproběhlo účinné vyšetřování.

Konečně, pokud jde o údajně předčasnou povahu žaloby, žalobce ve svém vyjádření doručeném dne 21. 12. 2020 uvedl, že dne 11. 12. 2020 bylo skončeno trestní vyšetřování, které bylo obnoveno v roce 2019. Námitka vlády proto podle jeho názoru již neobstojí.

Posouzení Soudem

Obecné principy

Soud připomíná, že podle článku 35 odst. 1 Úmluvy mu může být věc předložena až po vyčerpání všech vnitrostátních prostředků nápravy a že tyto prostředky nápravy se musí vztahovat k namítaným porušením, musí být dostupné a přiměřené. Je na vládě, která se dovolává nevyčerpání, aby Soud přesvědčila, že prostředek nápravy byl v rozhodné době účinný a dostupný jak teoreticky, tak prakticky, tj. že byl dostupný, způsobilý poskytnout stěžovateli nápravu a měl přiměřené vyhlídky na úspěch (viz zejména rozhodnutí velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva o předběžné námitce ze dne 25. 3. 2014, *Vučković a další proti Srbsku*, č. 17153/11 a 29 dalších, body 74 a 77, rozhodnutí velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 9. 7. 2015, *Gherghina proti Rumunsku*, č. 42219/07, body 85 a 88, a rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 22. 12. 2020, *Selahattin Demirtaş proti Turecku* (č. 2), č. 14305/17, bod 205,). Teprve tehdy, prokázali to vláda, je na stěžovateli, aby prokázal, že prostředek nápravy, na který se vláda odvolává, byl skutečně použit, nebo že z jakéhokoli důvodu nebyl s ohledem na skutkové okolnosti případu ani přiměřený, ani účinný, nebo že jej určité zvláštní okolnosti této povinnosti zprostil (rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 16. 9. 1996, *Akdivar a další proti Turecku*, č. 21893/93, bod 68, *Vučković a další*, citováno výše, bod 77, *Gherghina*, citováno výše, bod 89, a *Selahattin Demirtaş* (č. 2), citováno výše, bod 205).

Soud často zdůrazňuje, že pravidlo o vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků musí být uplatňováno s určitou mírou flexibility a bez přílišného formalismu (viz *Vučković a další*, citováno výše, bod 76, a *Gherghina*, citováno výše, bod 87). Dále připustil, že pravidlo, že vnitrostátní opravné prostředky musí být vyčerpány, nelze uplatňovat automaticky a není absolutní; při přezkumu jeho dodržení je třeba přihlížet k okolnostem případu (viz mimo jiné výše citované rozhodnutí *Gherghina*, bod 87).

Aplikace těchto zásad na projednávaný případ

a) Údajně předčasná povaha žádosti

Vzhledem k tomu, že trestní vyšetřování, které bylo znovu zahájeno dne 2. 5. 2019, bylo ukončeno usnesením ze dne 11. 12. 2020 (viz výše bod 47), Soud konstatuje, že námitka vlády, že žádost byla předčasná, ztratila jakoukoli relevanci. Je proto třeba ji odmítnout.

b) Vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků

Pokud jde o námitku, že stěžovatel nepodal občanskoprávní žalobu proti státu, Soud opakuje, že pro určení, zda vnitrostátní řízení představuje pro stěžovatele účinný prostředek nápravy podle článku 35 odst. 1 Úmluvy, je třeba vzít v úvahu řadu faktorů, včetně námitek stěžovatele, rozsahu povinností státu podle dotčeného ustanovení Úmluvy, prostředků nápravy dostupných v žalovaném státě a konkrétních okolností případu (rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 19. 12. 2017, *Lopes de Sousa Fernandes proti Portugalsku*, č. 56080/13, bod 134,).

Pokud byla smrt způsobena úmyslně, je zpravidla nutné trestní vyšetřování (viz mimo jiné rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 14. 4. 2015, *Mustafa Tunç a Fecire Tunç proti Turecku*, č. 24014/05, bod 170, a rozsudek velkého senátu Evropského

soudu pro lidská práva ze dne 25. 6. 2019, *Nicolae Virgiliu Tănase proti Rumunsku*, č. 41720/13, bod 158). Na druhou stranu v případech neúmyslného zabití postačuje, aby právní systém poskytl příbuzným oběti opravný prostředek před občanskoprávními soudy, a to samostatně nebo ve spojení s opravným prostředkem před trestními soudy, který může vést ke zjištění případné odpovědnosti a přiznání přiměřeného občanskoprávního odškodnění. Pokud se jedná o příslušníky určitých profesí, lze rovněž předpokládat disciplinární opatření (viz mimo jiné rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 9. 4. 2009, *Šilih proti Slovinsku* č. 71463/01, bod 194, *Lopes de Sousa Fernandes*, citováno výše, bod 137, a *Nicolae Virgiliu Tănase*, citováno výše, bod 159). Za určitých výjimečných okolností může být pro účely článku 2 nezbytné, aby bylo provedeno účinné trestní vyšetřování, a to i v případě, že došlo k neúmyslnému porušení práva na život nebo tělesnou integritu. Tak tomu může být například v případě, kdy dojde k úmrtí za podezřelých okolností (viz *Nicolae Virgiliu Tănase*, citováno výše, bod 160).

Soud shledává, že v případě, kdy je smrt důsledkem eutanazie provedené na základě právních předpisů, které eutanazii povolují, ale podmiňují ji přísnými podmínkami, není trestní vyšetřování obecně nutné. Pokud však bylo podáno trestní oznámení nebo stížnost příbuzného zemřelého, které věrohodně naznačují existenci podezřelých okolností, musí příslušné orgány zahájit vyšetřování za účelem zjištění skutečností a případně identifikace a potrestání odpovědných osob (viz výše citované rozsudky *Šilih*, bod 156, a *Lopes de Sousa Fernandes*, bod 220).

V projednávaném případě podal stěžovatel trestní oznámení státnímu zástupci. Volba tohoto opravného prostředku se nejeví jako nepřiměřená. Nepřipadala nepřiměřená ani vnitrostátním orgánům, které zahájily vyšetřování a poté i rozsáhlé předběžné šetření, a vláda vhodnost tohoto opravného prostředku nezpochybnila. Soud proto nevidí důvod domnívat se, že stěžovatel jednal nepřiměřeně, když se rozhodl podat trestní oznámení (viz obdobně *Nicolae Virgiliu Tănase*, citováno výše, bod 176).

Soud se v každém případě domnívá, že stěžovatel mohl rozumně očekávat, že jeho stížnosti budou v rámci uvedeného trestního řízení přezkoumány. Za těchto okolností, i za předpokladu, že by samostatná občanskoprávní žaloba proti státu byla za těchto okolností případu vhodným prostředkem nápravy, nemůže být skutečnost, že stěžovatel takovou žalobu nepodal, vykládána v jeho neprospěch při posuzování, zda vyčerpal vnitrostátní prostředky nápravy (viz *Nicolae Virgiliu Tănase*, citováno výše, bod 177).

S ohledem na výše uvedené se Soud domnívá, že občanskoprávní žaloba, na kterou se odvolává vláda a která by mohla vést pouze k přiznání odškodnění, které by měl zaplatit stát, není za daných okolností případu účinná.

Vláda navíc neupřesnila, jak by podání občanskoprávní žaloby stěžovatelem umožnilo napravit tvrzené nedostatky trestního vyšetřování, ani nevyvrátila argument stěžovatele, že přímé uplatnění nároku před trestním soudem není ve vztahu k namítaným trestným činům zákonem umožněno.

Soud proto rovněž odmítá námitku týkající se nevyčerpání vnitrostátních opravných prostředků.

NAMÍTANÉ PORUŠENÍ ČLÁNKU 2 ÚMLUVY

S odvoláním na článek 2 Úmluvy stěžovatel tvrdil, že stát nesplnil své pozitivní závazky chránit život jeho matky, neboť v daném případě nebyl dodržen postup stanovený zákonem o eutanazii, takže záruky, které poskytoval, byly neúčinné. S odvoláním na článek 13 Úmluvy si rovněž stěžoval, že nebylo provedeno důkladné a účinné vyšetřování skutečností vylíčených v jeho trestním oznámení.

O právní kvalifikaci případu rozhoduje Soud (rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 15. 6. 2021, *Kurt proti Rakousku* č. 62903/15, bod 104,) a považuje za vhodné přezkoumat stěžovatelova tvrzení výhradně ve světle článku 2 Úmluvy, který zní následovně:

„1. Právo každého na život je chráněno zákonem. Nikdo nesmí být úmyslně zbaven života kromě výkonu soudem uloženého trestu následujícího po uznání viny za spáchání trestného činu, pro který zákon ukládá tento trest.

Zbavení života se nebude považovat za způsobené v rozporu s tímto článkem, jestliže bude vyplývat z použití síly, které není víc než zcela nezbytné, při:

- a) obraně každé osoby proti nezákonnému násilí;*
- b) provádění zákonného zatčení nebo zabránění útěku osoby zákonně zadržené;*
- c) zákonně uskutečněné akci za účelem potlačení nepokojů nebo vzpoury.“*

Podání stran

Stěžovatel

Podle stěžovatele situace jeho matky ukazuje, že rámec stanovený zákonem neposkytuje účinnou záruku ochrany práva na život zranitelných osob. Zákon nezabránil jeho matce, aby v krátkém období několika měsíců zavrhl opakovaně svého praktického lékaře a konzultovala svůj stav s novými lékaři, dokud nenašla lékaře ochotného provést eutanazii. Lékař, který eutanazii provedl, s tím navíc souhlasil poté, co sdružení LEIF, jemuž předsedal, obdrželo dar ve výši 2 500 EUR, což svědčí o jasném střetu zájmů.

Stěžovatel dále tvrdí, že zákon o eutanazii nebyl dodržen v několika ohledech. Jeho matka nebyla v beznadějném zdravotním stavu a její utrpení nebylo takové, aby nemohlo být zmírněno. Navíc druhý konzultovaný lékař nebyl nezávislý na prvním, pokud byli členy stejného sdružení. A konečně, neproběhlo žádné jednání s lékařským týmem matky stěžovatele, který by ji měl dlouhodobě v péči. Záruky stanovené zákonem tak byly v praxi nefunkční.

Konečně stěžovatel tvrdil, že nebylo provedeno žádné účinné vyšetřování okolností eutanazie jeho matky. Vyšetřování by mělo být provedeno osobami nezávislými na těch, kteří se na daných událostech podíleli. To se však nestalo, neboť lékař, který provedl eutanazii jeho matky, byl spolupředsedou komise pověřené zjišťováním, zda byl daný úkon v souladu se zákonem. Podle názoru stěžovatele se jak trestní vyšetřování, které vedlo k odložení věci státním zástupcem, tak soudní řízení, které skončilo usnesením o odložení věci, ukázalo jako neúčinné.

Vláda

Vláda se domnívá, že právo matky stěžovatele na život bylo respektováno. Státy mají široký prostor pro uvážení v otázkách týkajících se konce života, zejména pokud jde o to, jak dosáhnout rovnováhy mezi ochranou práva pacienta na život a jeho právem na respektování soukromého života a osobní autonomie, vzhledem k tomu, že mezi členskými státy nepanuje shoda v otázce, zda má jednotlivec právo rozhodnout, jak a kdy má jeho život skončit.

Vláda uvedla, že z judikatury je zřejmé, že Soud neodsuzuje podmíněnou dekriminální eutanazie, ale ponechává tuto otázku k posouzení vnitrostátním zákonodárcům. Právo na život sice nelze vykládat tak, že přiznává právo na smrt, avšak neexistence takového práva neznámá, že zákon povolující a upravující žádost o eutanazii by byl v rozporu s právem na život za předpokladu, že je tento postup založen na vědomé a dobrovolné žádosti pacienta, předpokládá zjištění beznadějného zdravotního stavu a je doprovázen řadou podmínek a kontrolním mechanismem.

S odkazem zejména na rozsudek *Lambert a další proti Francii* (rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 24. 8. 1998, č. 46043/14,) a na *Průvodce rozhodováním o léčbě v situacích na konci života* (viz bod 68 výše) vláda poznamenala, že lékař nesmí provést léčbu, která je zbytečná nebo nepřiměřená rizikům a omezením, která představuje. Zdůraznila povinnost lékařů pečovat o své pacienty, zmírňovat jejich utrpení a podporovat je.

Vláda dále tvrdila, že od rozsudku *Haas proti Švýcarsku* (rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 20. 1. 2011, č. 31322/07) bylo stanoveno, že právo na život vyžaduje, aby státy zavedly postup, který zajistí, že rozhodnutí o ukončení života odpovídá svobodné vůli dotyčné osoby. Podle jejího názoru, jak vyplývá ze stanoviska Státní rady (bod 63 výše) a judikatury Ústavního soudu (bod 64 výše), je tomu tak v Belgii díky zákonu o eutanazii a zákonu o právech pacientů.

K projednávané věci vláda uvedla, že matka stěžovatele trpěla vážným a nevléčitelným patologickým stavem, který jí způsoboval trvalé a nesnesitelné utrpení, jež již nebylo možné zmírnit žádným jiným způsobem. Před eutanazií byla přijata četná opatření. Vláda dodala, že vzhledem k tomu, že matka stěžovatele vyslovila nesouhlas s účastí svého syna na zákroku, byli lékaři povinni toto přání respektovat v souladu se svou povinností mlčenlivosti a přísného lékařského tajemství.

Pokud jde o následnou kontrolu prováděnou Komisí, vláda uvedla, že někteří členové Komise byli lékaři, kteří prováděli eutanazii. Rovněž konstatuje, že několik lékařů, kteří jsou členy Komise, má v souladu s přáním zákonodárce rovněž odborné znalosti v oblasti paliativní péče. Komise funguje jako jakýsi nárazník mezi lékaři a soudy. Její první úlohou je zajistit kontrolu společnosti nad úkony eutanazie díky jejímu pluralitnímu složení. Pouze v případě pochybností a na základě prosté většiny hlasů komise může rozhodnout o zrušení anonymity. Vláda připomíná podmínky zákona týkající se odvolání člena Komise a uvádí, že v případě, že anonymita nebude zrušena, měl by člen, který se účastnil řízení o eutanazii, zajistit, aby zachoval mlčenlivost, když zjistí, že je zkoumán spis, který se ho týká. Tento člen by nemohl odstoupit, protože by to znamenalo, že by byla porušena anonymita, což zákon nedovoluje.

S odkazem na zprávu Komise o prohlášeních o eutanazii v letech 2016 a 2017 vláda uvádí, že ve 23,7 % případů Komise rozhodla o zrušení anonymity a otevření prohlášení o eutanazii.

Závěrem vláda upozorňuje, že rozhodnutí Komise neznamená, že lékaři jsou imunní vůči trestnímu stíhání.

Pokud jde o sdružení LEIF, jehož členy byli profesor D. a další dva lékaři, s nimiž matka stěžovatele konzultovala, vláda poznamenala, že jeho cílem bylo zajistit, aby každý dosáhl konce života důstojným způsobem. Sdružení plnilo úkoly ve veřejném zájmu a jeho finanční zdroje se skládaly z veřejných dotací a soukromých darů. Organizovalo vzdělávací kurzy, konference a studijní cesty pro lékařský a zdravotnický personál. Toto sdružení vyškolilo více než 600 lékařů. Tito lékaři mohli být schváleni jako lékaři oprávnění vydávat posudky v řízeních o eutanazii. Podle názoru vlády proto nebylo překvapivé, že se na případu matky stěžovatelky podíleli dva lékaři ze sdružení LEIF.

Vláda ve svém původním vyjádření ze dne 4. 3. 2020 nezpochybnila neúčinnost trestního vyšetřování vedeného státním zástupcem v období od dubna 2014 do května 2017. Ve svém vyjádření ze dne 25. 3. 2021 však tvrdila, že vyšetřování vedené po obnovení vyšetřování dne 2. 5. 2019 bylo účinné. Článek 2 Úmluvy proto nebyl porušen v jeho procesním aspektu.

(...)

Posouzení Soudem

K přijatelnosti

Soud připomíná svou ustálenou judikaturu, podle které pokud údajná oběť porušení článku 2 Úmluvy zemřela před podáním stížnosti, mohou osoby, které mají oprávněný zájem, jako příbuzní zemřelého, podat stížnost, která se týká jeho smrti (viz rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 8. 3. 2005, *Fairfield a další proti Spojenému království*, č. 24790/04, a rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 18. 9. 2009, *Varnava a další proti Turecku*, č. 16064/90 a 8 dalších, bod 112). Z toho vyplývá, že členové blízké rodiny, osoby, za jejíž smrt údajně nese odpovědnost stát, včetně dětí, mohou tvrdit, že jsou nepřímými oběťmi údajného porušení článku 2 (viz, pokud jde o rodiče zemřelé osoby, rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 16. 11. 2017, *Tsalikidis a další proti Řecku*, č. 73974/14, bod 64).

Stěžovatel tedy může tvrdit, že je nepřímou obětí možného nedodržení závazků státu podle článku 2 Úmluvy v souvislosti s úmrtím jeho matky.

Dále Soud konstatuje, že stížnost není zjevně nedůvodná ve smyslu článku 35 odst. 3 písm. a) Úmluvy a že neshledává žádný jiný důvod nepřijatelnosti, a proto ji prohlašuje za přijatelnou.

Ve věci samé

Soud nikdy předtím nerozhodoval o otázce, která je předmětem této stížnosti. Jedná se o první případ, kdy Soud musí zkoumat soulad provedené eutanazie s Úmluvou. Považuje proto za nezbytné objasnit povahu a rozsah povinností státu podle článku 2 Úmluvy v této souvislosti předtím, než bude zkoumat dodržování těchto povinností v tomto případě.

a) Použitelná norma

Obecné zásady

Soud připomíná, že první věta článku 2 odst. 1, která je jedním z nejdůležitějších článků Úmluvy, neboť zakotvuje jednu ze základních hodnot demokratických společností, které tvoří Radu Evropy, ukládá státu povinnost nejen zdržet se „úmyslného“ způsobení smrti (negativní závazek), ale také přijmout nezbytná opatření na ochranu životů osob v rámci své jurisdikce (pozitivní závazek) (viz výše uvedený rozsudek *Lambert a další*, bod 117, a *Lopes de Sousa Fernandes*, bod 164).

Tento hmotněprávní pozitivní závazek znamená prvořadou povinnost státu zajistit právo na život zavedením legislativního a správního rámce, který brání ohrožení tohoto práva. Uplatňuje se v souvislosti s jakoukoli činností, veřejnou či jinou, která by mohla ohrozit právo na život (viz výše uvedený rozsudek *Nicolae Virgiliu Tănase*, bod 135, a rozhodnutí v něm citovaná).

Judikatura týkající se konce života

Ačkoli je tato stížnost prvním případem, v němž Soud musí posoudit stížnost podle článku 2 Úmluvy týkající se důsledků provedení eutanazie, měl přesto možnost rozhodnout v řadě případů týkajících se souvisejících otázek. Judikatura Soudu byla shrnuta ve věci *Lambert a další* (citováno výše, body 136-139).

Soud zejména rozhodl, že z článku 2 nelze vyvodit právo na smrt, ať už rukou třetí osoby nebo za asistence orgánu veřejné moci (rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 29. 4. 2002, *Pretty proti Spojenému království*, č. 2346/02, bod 40, a rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 12. 4. 2022, *Lings proti Dánsku*, č. 15136/20, bod 52).

Ve výše uvedené věci *Pretty* stěžovatelka tvrdila, že pokud by se rozhodlo, že Úmluva nezahrnuje právo na smrt, dostaly by se země, které umožňují asistovanou sebevraždu, do rozporu s Úmluvou. Soud, který uvedl, že mu nepřísluší určovat, zda právo v jiných zemích nerespektuje povinnost chránit právo na život, měl za to, že rozsah, v jakém stát umožňuje nebo se snaží regulovat možnost, aby si jednotlivci, kteří jsou na svobodě ublížili nebo aby jim ublížili jiní, může vyvolat úvahy zahrnující konflikt mezi svobodou jednotlivce a veřejným zájmem, který lze vyřešit pouze po přezkoumání konkrétních okolností případu (tamtéž, bod 41).

Ve výše citovaném rozsudku *Haas* Soud poznamenal, že článek 2 Úmluvy zavazuje vnitrostátní orgány, aby zabránily jednotlivci, aby si vzal život, pokud jeho rozhodnutí nebylo učiněno svobodně a s plnou znalostí skutečností (viz *Haas*, citováno výše, bod 54).

Ve věci *Lambert a další* (citováno výše), která se týkala ukončení život udržující léčby příbuzného stěžovatelů, Soud rozhodl, že v kontextu francouzského práva, které zakazovalo úmyslné vyvolání smrti, se negativní závazky státu podle článku 2 Úmluvy neuplatnily (viz bod 124). Soud posoudil stížnosti stěžovatelů pouze z hlediska pozitivního závazku státu chránit život, nahlíženo ve světle práva každého jednotlivce na respektování jeho soukromého života a konceptu osobní autonomie, který toto právo zahrnuje. Vzal v úvahu různé faktory, jako je existence legislativního rámce ve vnitrostátním právu, rozsah, v jakém byla zohledněna přání pacienta, jeho rodiny a zdravotnického personálu, a konečně možnost obrátit se na soud s žádostí o vydání rozhodnutí chránícího zájmy pacienta (tamtéž, body 150-180).

Soud konstatoval, že mezi členskými státy nepanuje shoda ohledně povolení ukončení život udržující léčby, i když se zdá, že většina států ji povoluje. V této souvislosti Soud uvedl, že ačkoli se úprava ukončení léčby v jednotlivých státech liší, přesto existuje shoda ohledně prvořadé role přání pacienta v procesu rozhodování, ať už je vyjádřeno jakkoli (tamtéž, bod 147; viz také rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 27. 6. 2017, *Gard a další proti Spojenému království*, č. 39793/17, bod 83).

Nakonec Soud znovu připomíná, že lidská důstojnost a svoboda jsou samotnou podstatou Úmluvy (viz *Pretty*, citováno výše, bod 65). Zejména podle článku 8 Úmluvy, jehož záruky jsou vykládány ve světle pojmu osobní autonomie, je chráněna osobní sféra každého jednotlivce (rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 11. 7. 2002, *Christine Goodwin proti Spojenému království*, č. 28957/95, bod 90). Právo zvolit si, jak a kdy ukončit svůj život, za předpokladu, že je člověk schopen svobodně formulovat svá přání v tomto ohledu a jednat podle nich, je jedním z aspektů práva na respektování soukromého života ve smyslu článku 8 Úmluvy (viz *Pretty*, citováno výše, bod 67, a *Haas*, citováno výše, bod 51).

iii. Aplikace na případ týkající se eutanázie

Tento případ se od případu *Lambert a další* (citováno výše) liší v tom, že eutanázie je v belgickém právu definována jako úkon, který provádí třetí osoba a kterým je úmyslně ukončen život člověka na jeho žádost (viz bod 50 výše).

Soud proto musí nejprve určit, zda lze takový úkon za určitých okolností provést, aniž by byl v rozporu s článkem 2 Úmluvy. Otázka, která vyvstává v tomto případě, zní, zda eutanázie provedená podle belgického zákona povolujícího eutanazii na žádost matky stěžovatele byla provedena v souladu s tímto ustanovením.

V této souvislosti Soud zdůrazňuje, že projednávaný případ se netýká existence či neexistence práva na eutanazii. Týká se spíše slučitelnosti eutanázie provedené na matce stěžovatele s Úmluvou.

a) Interpretace článku 2 Úmluvy

Soud musí určit obvyklý význam, který je třeba přikládat pojmům v jejich kontextu a s ohledem na předmět a účel ustanovení, z něhož jsou převzaty. Musí vzít v úvahu skutečnost, že kontext ustanovení spočívá v úmluvě, která má sloužit ochraně individuálních lidských práv a že Úmluva musí být vykládána jako celek a musí být vykládána tak, aby podporovala svou vnitřní soudržnost a harmonii mezi jednotlivými ustanoveními (*N. D. a N. T. proti Španělsku*, 13. 2. 2020, č. 8675/15 a 8697/15, bod 172). Soud je povinen chápat a uplatňovat ustanovení Úmluvy tak, aby z nich plynoucí požadavky byly konkrétní a účinné (viz mimo jiné rozsudek Evropského soudu pro lidská práva o předběžných námitkách ze dne 23. 3. 1995, *Loizidou proti Turecku*, č. 15318/89, bod 72, a rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 29. 1. 2019, *Güzelyurtlu a další proti Kypru a Turecku*, rozsudek velkého senátu, č. 36925/07, bod 234). Kromě toho je třeba Úmluvu a její protokoly vykládat s ohledem na současné podmínky (viz *Haas*, citováno výše, bod 55).

Soud konstatuje, že důvodové zprávy (*travaux préparatoires*) neobsahují žádné informace, pokud jde o výklad článku 2 Úmluvy. Z textového hlediska je článek 2 úmluvy formulován v pasivním smyslu, a to jak ve francouzštině, tak v angličtině. Není v něm výslovně uvedeno, zda se vztahuje pouze na způsobení smrti zástupci státu, nebo zda se horizontálně vztahuje i na

vztahy mezi soukromými osobami. Stejně jako všechna ustanovení Úmluvy se lze práv v ní uvedených dovolávat vůči členským státům. V této souvislosti jsou sice povinnosti států v zásadě negativní, ale mohou být rovněž zavázány k ochraně těchto práv, která mohou být porušena třetími osobami, prostřednictvím pozitivních opatření.

Toto ustanovení musí být vykládáno také s ohledem na výjimky stanovené v článku 2 odst. 1 druhé větě a v odstavci 2 tohoto ustanovení. Podle názoru Soudu jsou tyto výjimky s ohledem na jejich znění určeny především zástupcům státu a za určitých stanovených okolností umožňují úmyslné způsobení smrti.

Případy týkající se vztahů mezi soukromými osobami byly tedy zkoumány především ve světle první věty článku 2 odst. 1 Úmluvy, z níž Soud vyvodil pozitivní povinnost státu chránit právo na život.

Tak tomu bylo i v případě otázky, zda může být dobrovolné přerušování těhotenství slučitelné s článkem 2 Úmluvy (rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 5. 9. 2002, *Boso proti Itálii*, č. 50490/99). Soud věc posuzoval z hlediska pozitivního hmotněprávního závazku chránit právo na život vyplývajícího z tohoto ustanovení. Konstatoval, že interrupce, jak ji upravovalo tehdejší italské právo, byla povolena, pokud existovalo riziko pro fyzické nebo duševní zdraví ženy. Za těchto okolností Soud rozhodl, že takové ustanovení představuje spravedlivou rovnováhu mezi potřebou zajistit ochranu plodu a zájmy ženy.

Eutanazie, o kterou se jedná v tomto případě, byla provedena podle právních předpisů, které povolují eutanazii pouze tehdy, pokud ji provede lékař, pacient je v beznadějně zdravotní situaci a uvádí trvalé a nesnesitelné fyzické nebo psychické utrpení, které nelze zmírnit a které je důsledkem vážného a nevyléčitelného náhodného nebo patologického stavu (viz bod 51 výše).

V případě, jako je tento, musí tedy Soud při zkoumání, zda došlo k porušení článku 2, vzít v úvahu článek 8 Úmluvy a právo na respektování soukromého života a pojem osobní autonomie, který zahrnuje (viz výše uvedený rozsudek *Lambert a další*, bod 142).

Právo jednotlivce rozhodnout, jak a kdy má jeho život skončit, je jedním z aspektů práva na respektování soukromého života (viz *Haas*, citováno výše, bod 51). V tomto bodě Soud uvedl, že nemůže vyloučit, že bránění osobě zákonem v tom, aby uplatnila svou volbu vyhnout se tomu, co by podle jejího názoru bylo nedůstojným a bolestivým ukončením života, představuje zásah do jejího práva na respektování soukromého života ve smyslu článku 8 odst. 1 Úmluvy (viz *Pretty*, citováno výše, bod 67).

V době rostoucí vyspělosti medicíny a prodlužující se délky života se mnoho lidí obává, že budou nuceni dožít se velmi vysokého věku nebo ve stavu vážného fyzického či duševního úpadku, který bude v rozporu s jejich představou o sobě sama a o osobní identitě (viz *Pretty*, citováno výše, bod 65).

Cílem dekriminalizace eutanazie je, jak zdůraznil belgický Ústavní soud, dát člověku svobodnou volbu vyhnout se tomu, co by podle jeho názoru bylo nedůstojným a bolestivým ukončením života (viz výše, bod 65). Lidská důstojnost a svoboda jsou samotnou podstatou Úmluvy (viz bod 124 výše).

Za těchto okolností se Soud domnívá, že ačkoli z článku 2 Úmluvy nelze vyvodit právo na smrt (viz bod 119 výše), právo na život zakotvené v tomto ustanovení nelze vykládat tak, že samo o sobě zakazuje podmíněnou dekriminální eutanazie.

Aby byla dekriminální eutanazie slučitelná s článkem 2 Úmluvy, musí být doprovázena zavedením přiměřených a dostatečných záruk, které zabrání zneužití, a zajistí tak dodržování práva na život. V této souvislosti Soud rovněž poznamenává, že Výbor OSN pro lidská práva rozhodl, že eutanazie sama o sobě nepředstavuje porušení práva na život, pokud je doprovázena pevnými právními a institucionálními zárukami, které zajišťují, že zdravotničtí pracovníci uplatňují výslovné, jednoznačné, svobodné a informované rozhodnutí svého pacienta, takže každý pacient je chráněn před nátlakem a zneužitím (viz odstavec 69 výše).

Soud může rozhodnout o účincích takového opatření ve vztahu k Úmluvě pouze po přezkoumání konkrétních okolností případu (viz odstavec 120 výše).

b) Rámec přezkumu Soudem

V kontextu případu týkajícího se provedení eutanazie, které je údajně v rozporu s článkem 2 Úmluvy, se proto Soud domnívá, že stížnosti stěžovatele musí být přezkoumány z hlediska pozitivních závazků státu chránit právo na život ve smyslu první věty odstavce 1 tohoto ustanovení (viz body 116-117 výše). Soud přitom vezme v úvahu následující faktory

existenci legislativního rámce týkajícího se úkonů předcházejících eutanazii, který je v souladu s požadavky článku 2 Úmluvy, ve vnitrostátním právu a praxi;

soulad s legislativním rámcem stanoveným v daném případě a

existence přezkumu *a posteriori*, který poskytuje všechny záruky požadované článkem 2 Úmluvy.

b) Prostor pro uvážení v dané věci

Problematika konce života, a zejména eutanazie, vyvolává složité právní, sociální, morální a etické otázky. Názory a právní reakce na tyto otázky se ve smluvních státech Úmluvy značně liší a neexistuje shoda ohledně práva jednotlivce rozhodnout o tom, jak a kdy má být jeho život ukončen (viz *Haas*, citováno výše, bod 55, a rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 19. 7. 2012, *Koch proti Německu*, č. 497/09, bod 70, pokud jde o asistovanou sebevraždu, a *Lambert a další*, citováno výše, bod 147, pokud jde o možnost povolit či nepovolit ukončení život udržující léčby; viz také *Lings*, citováno výše, bod 26-32 a bod 60).

Soud se proto domnívá, že v této oblasti, která se týká konce života a způsobu, jakým je zajištěna rovnováha mezi ochranou práva pacienta na život a jeho právem na respektování jeho soukromého života a osobní autonomie, musí být státům ponechán prostor pro uvážení (viz obdobně, pokud jde o možnost povolit či nepovolit ukončení život udržující léčby a způsob jejího provádění, rozsudek *Lambert a další*, citovaný výše, bod 148). Tento prostor pro uvážení však není neomezený, neboť Soud si vyhrazuje právo přezkoumat, zda stát plní své povinnosti podle článku 2 (tamtéž).

c) Dodržování pozitivních závazků ze strany státu v tomto případě

V projednávaném případě jde o to, zda zákon o eutanazii platný v rozhodné době poskytoval účinnou záruku ochrany práva na život zranitelných osob a zda byla eutanazie matky stěžovatele provedena za podmínek, které byly v souladu s článkem 2 Úmluvy. Kromě toho se strany neshodly na tom, zda byl následný dohled nad eutanazií, prováděný nejprve Spolkovou komisí pro dohled a posuzování (dále jen „Komise“) a poté soudními orgány, v souladu s tímto ustanovením. Soud se bude těmito třemi otázkami zabývat postupně.

Právní rámec týkající se úkonů předcházejících eutanazii

Soud na úvod poznamenává, že belgický zákonodárce se rozhodl nestanovit předběžné přezkoumání úkonu eutanazie nezávislým orgánem. Vzhledem k neexistenci takového přezkumu bude Soud při posuzování věci více dbát na existenci materiálních a procesních záruk.

Podle názoru Soudu musí legislativní rámec upravující úkony předcházející eutanazii zajistit, aby rozhodnutí pacienta požádat o ukončení svého života bylo učiněno svobodně a s plnou znalostí skutečností. Článek 2 Úmluvy, který ukládá orgánům povinnost chránit zranitelné osoby i před jednáním, kterým ohrožují svůj vlastní život, totiž ukládá vnitrostátním orgánům povinnost zabránit jednotlivci v ukončení jeho života, pokud rozhodnutí nebylo učiněno svobodně a s plnou znalostí skutečností (viz *Haas*, citováno výše, bod 54; viz také prvky evropského a mezinárodního práva v bodech 67 a 69 výše).

Soud poznamenává, že žádost o eutanazii v daném případě byla podána z důvodu duševního, nikoli fyzického utrpení, v jehož kontextu by smrt matky stěžovatelky zjevně nehrozila bezprostředně ve smyslu článku 3 odst. 3 zákona o eutanazii (viz bod 51 výše).

Za těchto okolností se Soud domnívá, že zákon musí poskytnout silnější záruky pro rozhodovací proces týkající se eutanazie.

Pokud jde o legislativní rámec platný v Belgii, Soud konstatuje, že dekriminalizace eutanazie podléhá podmínkám přísně upraveným zákonem o eutanazii, který stanoví řadu hmotněprávních a procesních záruk.

Článek 3 zákona o eutanazii tak umožňuje lékaři provést eutanazii pouze tehdy, pokud je pacient, ať už dospělý nebo emancipovaný nezletilý, v době podání žádosti při vědomí, žádost je podána dobrovolně, pečlivě a opakovaně a není výsledkem vnějšího nátlaku. Dále je eutanazie povolena pouze tehdy, pokud se pacient nachází v beznadějně zdravotní situaci a trpí trvalou a nesnesitelnou fyzickou nebo psychickou bolestí, kterou nelze zmírnit a která je důsledkem vážného a nevléčitelného náhodného nebo patologického stavu (bod 51 výše).

Zákon o eutanazii rovněž ukládá lékařům povinnost poskytnout informace a konzultovat jiného lékaře, který musí být nezávislý jak na pacientovi, tak na lékaři, který ho ošetřuje, a který musí být kompetentní v dané patologii (tamtéž). Mezi písemnou žádostí pacienta a provedením eutanazie musí uplynout nejméně jeden měsíc, aby bylo zajištěno, že žádost je výsledkem uváženého a opakovaného přání. To je obzvláště důležité v případě žádosti podané pacientem, který trpí duševně a jehož smrt není bezprostředně hrožící.

Kromě toho zákon poskytuje další záruky v případě, že smrt nehrozí bezprostředně. V takovém případě se lékař musí poradit s druhým lékařem. Tento lékař musí rovněž zjistit, zda je utrpení trvalé, nesnesitelné a neúnosné a musí zajistit, aby žádost byla dobrovolná, uvážená a opakovaná. Druhý lékař musí být rovněž nezávislý na pacientovi i ošetřujícím lékaři a musí být kompetentní v dané patologii (tamtéž).

S ohledem na výše uvedené se Soud domnívá, že legislativní rámec týkající se úkonů předcházejících eutanazii zavedený belgickým zákonodárcem zajišťuje, že rozhodnutí jednotlivce ukončit svůj život bylo učiněno svobodně a s plnou znalostí skutečností. Soud zejména přikládá velký význam skutečnosti, že jsou stanoveny další záruky pro případy, jako je ten matky stěžovatele, které se týkají duševního utrpení a kdy smrt nenastane v krátké době, a požadavku, aby ve věci bylo konzultováno více lékařů, kteří jsou nezávislí na sobě vzájemně i na pacientovi.

Závěrem Soud poznamenává, že zákon o eutanazii byl předmětem několika přezkumů ze strany vyšších orgánů, a to jak *a priori* ze strany Státní Rady (viz bod 63 výše), tak *a posteriori* ze strany Ústavního soudu (viz body 64 a 65 výše), které po důkladné analýze shledaly, že zůstává v mezích stanovených článkem 2 Úmluvy.

S ohledem na všechny výše uvedené skutečnosti a na prostor pro uvážení, který má stát (viz odstavce 143 výše), se Soud domnívá, že pokud jde o úkony a postup předcházející eutanazii, ustanovení zákona o eutanazii v zásadě představují legislativní rámec, který je schopen zajistit ochranu práva pacientů na život, jak vyžaduje článek 2 Úmluvy.

V tomto ohledu tedy nedošlo k porušení článku 2.

Soulad s právním rámcem v projednávaném případě

Pokud jde o dodržování právního rámce v tomto případě, Soud zdůraznil, že jeho pravomoc kontrolovat dodržování vnitrostátního práva je omezená, neboť je především na vnitrostátních orgánech, zejména na soudech, aby ověřily, zda eutanazie provedená v tomto případě byla v souladu s vnitrostátním právem. Úkolem Soudu je zkoumat dodržování pozitivních závazků státu podle článku 2 Úmluvy (viz obdobně výše uvedený rozsudek *Lambert a ostatní*, bod 181).

Soud se proto omezí na přezkoumání různých námitek vznesených stěžovatelem.

Pokud jde o zdravotní stav stěžovatelovy matky, Soud není schopen nahradit svým hodnocením hodnocení lékařů, kteří jej vyšetřovali. Soud konstatuje, že v souladu se zákonem konzultoval profesor D. dva další psychiatry (viz body 17-18 výše). Ti se ujistili, že matka stěžovatelky byla při smyslech, že žádost byla dobrovolná, uvážená a opakovaná a že nedošlo k nátlaku ze strany třetích osob, a předtím, než dospěli k závěru, že matce stěžovatele lze pomoci zemřít, konstatovali nesnesitelné a beznadějně utrpení. Vzhledem k tomu, že nebyly předloženy žádné konkrétní důkazy zpochybňující způsobilost konzultovaných lékařů nebo správnost jejich lékařských závěrů, nemůže Soud dospět k závěru, že zdravotní stav matky stěžovatele nespadal do působnosti článku 3 zákona o eutanazii.

Dále, pokud jde o dar ve výši 2 500 EUR, který matka stěžovatele poskytla sdružení LEIF několik týdnů před svou smrtí, stěžovatel se domnívá, že tím došlo ke střetu zájmů, jelikož lékařský tým, který se na procesu podílel, měl vazby na toto sdružení (viz bod 87 výše). Profesor D. byl rovněž předsedou sdružení (viz bod 21 výše).

Soud nicméně poznamenává, že k předmětnému darování došlo 29. 2. 2012, tedy několik měsíců po neformální žádosti o eutanazii a patnáct dní po formální žádosti. Navíc vzhledem k výši daru se Soud domnívá, že jej za okolností případu nelze považovat za projev střetu zájmů. Ve spise navíc nebylo nic, co by nasvědčovalo tomu, že matka stěžovatele poskytla takový dar, aby lékaři dali souhlas s jeho eutanazií.

Pokud jde o tvrzení stěžovatele týkající se nedostatečné nezávislosti dvou lékařů konzultovaných ve vztahu k profesorovi D., vzhledem k tomu, že patřili ke stejnému sdružení (viz výše bod 21), Soud se domnívá, že pozitivní závazky vyplývající z článku 2 Úmluvy předpokládají, že podmínka nezávislosti lékařů konzultovaných v souvislosti s žádostí o eutanazii předpokládá nejen absenci jakéhokoli hierarchického nebo institucionálního propojení, ale také nezávislost formální i faktickou, a to mezi lékaři vzájemně i ve vztahu k pacientovi (viz obdobně *Lopes de Sousa Fernandes*, citováno výše, bod 217, ve vztahu k takovému požadavku, pokud jde o systém sledování zavedený za účelem určení příčiny smrti osob, za které odpovídají zdravotničtí pracovníci).

V projednávaném případě Soud stejně jako vláda (viz výše uvedený bod 97) konstatuje, že velký počet lékařů, včetně těch, kteří jsou odpovědní za žádosti o eutanazii, prošel školením poskytovaným sdružením LEIF, jehož cílem je zajistit, aby všechny osoby dosáhly důstojného konce svého života. V této souvislosti se Soud domnívá, že skutečnost, že konzultovaní lékaři byli členy téhož sdružení, nepostačuje při absenci jiných důkazů k prokázání nedostatku nezávislosti.

V konečném důsledku byla eutanazie matky stěžovatele provedena přibližně dva měsíce po její formální žádosti o eutanazii a poté, co profesor D. zjistil, že žádost byla dobrovolná, opakovaná, uvážená a bez vnějšího nátlaku, že se matka nacházela v beznadějně zdravotní situaci a že trpěla neustálými a nesnesitelnými psychickými bolestmi, které již nebylo možné zmírnit a které byly důsledkem vážného a nevléčitelného onemocnění. Tento závěr byl následně potvrzen na základě trestního vyšetřování provedeného soudními orgány, které rozhodly, že předmětná eutanazie splňovala materiální a procesní podmínky stanovené zákonem o eutanazii.

Soud se proto domnívá, že z důkazů, které mu byly předloženy, nevyplývá, že by akt eutanazie matky stěžovatele, provedený v souladu se stanoveným právním rámcem, byl proveden v rozporu s požadavky článku 2 Úmluvy. V tomto ohledu tedy nedošlo k porušení tohoto ustanovení.

iii. Následná kontrola

a) Obecné principy

Povinnost státu chránit právo na život zahrnuje nejen pozitivní hmotněprávní povinnosti, ale také pozitivní procesní povinnost zajistit, aby v případech smrti existoval účinný a nezávislý soudní systém. Tento systém se může lišit podle okolností, musí však umožnit rychlé zjištění skutečností, pohnání odpovědných osob k odpovědnosti a poskytnutí přiměřeného odškodnění obětem (viz *Nicolae Virgiliu Tănase*, citováno výše, bod 137).

V případech úmrtí Soud rozhodl, že pokud není okamžitě a jasně prokázáno, že smrt nastala v důsledku nehody nebo jiného neúmyslného jednání, a pokud je teorie zabití na základě faktů přinejmenším sporná, vyžaduje Úmluva, aby bylo provedeno vyšetřování splňující minimální kritéria účinnosti, jehož cílem je objasnit okolnosti úmrtí. Skutečnost, že vyšetřování nakonec

dospěje k závěru, že příčinou smrti byla nehoda, nemá na tuto otázku žádný vliv, neboť účelem vyšetřovací povinnosti je právě vyvrácení nebo potvrzení teorií. Za těchto okolností existuje povinnost provést účinné úřední šetření i v případě, že údajný pachatel předmětné škody není veřejným činitelem (viz výše uvedený rozsudek *Nicolae Virgiliu Tănase*, bod 161). Podle názoru Soudu by se tyto požadavky měly uplatnit i v případech, kdy je provedená eutanazie předmětem trestního oznámení nebo stížnosti příbuzného zemřelého, které věrohodně poukazují na existenci podezřelých okolností (viz výše uvedený bod 79).

Za takových okolností se Soud domnívá, že jsou použitelné zásady, které jsou popsány v rozsudku *Nicolae Virgiliu Tănase* (citovaném výše, bod 165-171) takto (odkazy vynechány):

„165. Aby mohlo být vyšetřování označeno za „účinné“, musí být nejprve přiměřené. To znamená, že musí být schopno vést ke zjištění skutkového stavu a případně ke zjištění a potrestání odpovědných osob.

Vyšetřování musí být rovněž důkladné, což znamená, že orgány musí podniknout všechny přiměřené kroky, které mají k dispozici, aby získaly důkazy týkající se dané události, že musí vždy vyvinout vážné úsilí, aby zjistily, co se stalo, a že se při uzavírání vyšetřování nebo při rozhodování nesmí spoléhat na ukvapené nebo nepodložené závěry.

Je třeba rovněž zdůraznit, že i když mohou existovat překážky nebo obtíže, které brání postupu vyšetřování, rychlá reakce orgánů je nezbytná pro bezpečnost veřejnosti, pro udržení důvěry veřejnosti a podpory právního státu a pro zabránění jakémukoli zdání tolerance protiprávních činů nebo společení při jejich páchaní. Řízení musí být rovněž ukončeno v přiměřené lhůtě.

Obecně řečeno, vnitrostátní systém zřízený za účelem zjištění příčin úmrtí nebo vážné újmy na zdraví musí být rovněž nezávislý. To znamená nejen absenci hierarchických nebo institucionálních vazeb, ale také praktickou nezávislost, což znamená, že všechny osoby odpovědné za posouzení skutečností v řízení, které má vést ke zjištění příčiny smrti nebo těžké újmy na zdraví, musí být formálně i prakticky nezávislé na osobách, které se na událostech podílely.

V případě, jako je tento, kdy byly k dispozici různé prostředky nápravy, jak občanskoprávní, tak trestněprávní, musí Soud zvážit, zda lze říci, že ve svém celku a tak, jak jsou stanoveny zákonem a uplatňovány v praxi, představují právní prostředky nápravy, které umožňují zjistit skutkový stav, pohnat odpovědné osoby k odpovědnosti a poskytnout oběti přiměřené odškodnění. Volba opatření, která má stát přijmout, aby splnil své pozitivní závazky podle článku 2, je v zásadě věcí prostoru pro uvážení státu. Vzhledem k rozmanitosti způsobů, jak zaručit práva zakotvená v Úmluvě, nebrání skutečnost, že dotyčný stát neprovede určité opatření stanovené ve vnitrostátním právu, tomu, aby svůj pozitivní závazek splnil jiným způsobem.

Tyto povinnosti však nelze považovat za splněné, pokud ochranné mechanismy stanovené vnitrostátním právem existují pouze teoreticky, především musí účinně fungovat v praxi. Povinnost se netýká výsledku, ale prostředků. Proto pouhá skutečnost, že řízení nevedlo k příznivému výsledku pro oběť (nebo její příbuzné), sama o sobě neznamená, že žalovaný stát nesplnil svůj pozitivní závazek podle článku 2 Úmluvy.

171 Závěrem Soud opakuje, že splnění procesního požadavku článku 2 se posuzuje na základě řady základních parametrů, včetně výše uvedených (viz body 166-168 výše). Tyto parametry

jsou vzájemně provázané, ale na rozdíl od požadavků na spravedlivý proces stanovených v článku 6 nepředstavují, posuzovány izolovaně, cíl sám o sobě. Jsou to všechno kritéria, která ve svém souhrnu umožňují posoudit míru účinnosti vyšetřování. Právě ve světle tohoto cíle účinnosti vyšetřování je třeba posuzovat jakoukoli otázku v této oblasti, včetně otázky rychlosti a přiměřené pečlivosti.“

Vnitrostátní soudy nesmí být v žádném případě ochotny připustit, aby újma na životě zůstala bez trestu. To je nezbytné pro udržení důvěry veřejnosti a zajištění veřejné podpory právního státu a pro zabránění jakémukoli zdání tolerance protiprávních činů nebo spolčení při jejich páchání (viz rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 4. 7. 2017, *Öneryıldız proti Turecku*, č. 48939/99, bod 96, a rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 30. 6. 2020, *S.F. proti Švýcarsku*, č. 23405/16, bod 127). Úkolem Soudu je tedy ověřit, zda a do jaké míry lze říci, že soudy předtím, než dospěly ke konkrétnímu závěru, podrobily projednávaný případ svědomité kontrole vyžadované článkem 2 Úmluvy, aby nebyl narušen odstrašující účinek zavedeného soudního systému a význam role, kterou má hrát při prevenci porušování práva na život (viz výše citovaný rozsudek *Öneryıldız*, bod 96, a rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 24. 3. 2011, *Giuliani a Gaggio v. Itálie*, č. 23458/02, bod 306, a rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 30. 3. 2016, *Armani Da Silva proti Spojenému království*, rozsudek velkého senátu, č. 5878/08, bod 239).

b) Aplikace v projednávané věci

Byly provedeny dvě kontroly, aby se zjistilo, zda byla eutanazie matky stěžovatele provedena v souladu se zákonem: automatická kontrola provedená Komisí a trestní vyšetřování zahájené na základě oznámení podaného stěžovatelem. Soud je přezkoumá postupně.

– *Kontrola ze strany Komise*

Zákon o eutanazii zavedl automatickou kontrolu *a posteriori* ze strany Komise u každé provedené eutanazie (viz body 52-53 výše). Podle názoru Soudu, pokud se belgický zákonodárce rozhodl zavést pouze následný dohled nad eutanazií (viz body 52-55 výše), musí být tento dohled prováděn obzvláště přísným způsobem, aby byly splněny povinnosti stanovené v článku 2 Úmluvy.

Podle názoru stěžovatele nemohla Komise vydat nezávislé rozhodnutí o zákonnosti eutanazie jeho matky, neboť musela rozhodnout ve věci, na níž se podílel její spolupředseda, profesor D., který se nevyloučil z rozhodování (viz odstavec 89 výše).

Vláda odpověděla, že zkoumání bylo provedeno nestranně na základě druhé části registračního dokumentu, která nemohla obsahovat jména. Poukázala také na to, že pokud registrační dokument pro eutanazii vyplnil přítomný lékař, nikdy se neúčastnil diskuse ani ji nijak neovlivňoval. Při respektování pravidel deontologie a etických zásad musí takový lékař zachovat mlčenlivost, pokud si všimne, že Komise projednává případ, který se ho přímo či nepřímo týká (bod 95 výše).

Pokud jde o složení Komise, Soud konstatuje, že zákon o eutanazii stanoví přítomnost lékařů, profesorů práva a odborníků z kruhů zabývajících se problémy nevyléčitelně nemocných pacientů (viz výše odstavec 51), což nepochybně představuje záruku multidisciplinárních

znalostí a praxe. Kromě toho skutečnost, že členy komise navrhuje zákonodárny sbor, rovněž představuje záruku její nezávislosti, což stěžovatel nezpochybňuje.

Na druhou stranu Soud konstatuje, že v projednávaném případě Komise ověřovala pouze na základě druhé části spisu, a to anonymní části, zda byla eutanazie matky stěžovatele provedena v souladu se zákonem. Komise dospěla k závěru, že eutanazie byla provedena v souladu s podmínkami a postupem stanoveným zákonem (viz bod 30 výše). Zdá se tedy, že profesor D. se nevyloučil, a není zřejmé, zda byla v daném případě dodržena praxe popsána vládou (viz odstavec 95 výše), kdy lékař, který se podílel na eutanazii pod dohledem, mlčí.

Soud znovu připomíná, že systém dohledu zřízený na vnitrostátní úrovni za účelem zjištění okolností smrti osob, za které odpovídají zdravotničtí pracovníci, musí být nezávislý. Jak totiž uvedl v rozsudku *Lopes de Sousa Fernandes* (citovaném výše, bod 217), tento požadavek je obzvláště důležitý v případě, kdy je třeba získat důkaz lékařským posudkem (viz také rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 13. 11. 2012, *Bajić proti Chorvatsku*, č. 41108/10, bod 90).

Soud sice chápe, že zákonem stanovený postup (viz výše uvedený bod 55) má za cíl zachovat důvěrnost osobních údajů obsažených v registračním dokumentu a anonymitu dotčených osob, přesto se domnívá, že systém zavedený belgickým zákonodárcem týkající se řízení eutanazie založený pouze na anonymní části registračního dokumentu nespĺňuje požadavky vyplývající z článku 2 Úmluvy. Postup stanovený v článku 8 zákona o eutanazii nebrání tomu, aby lékař, který eutanazii provedl, zasedal v komisi a hlasoval o tom, zda jeho vlastní jednání bylo v souladu s hmotněprávními a procesními požadavky vnitrostátního práva. Soud se domnívá, že ponechání rozhodnutí o mlčenlivosti na výhradním uvážení dotčeného člena, pokud zjistí, že se podílel na posuzované eutanazii (viz praxe popsána vládou v bodě 95 výše), nelze považovat za dostatečné pro zajištění nezávislosti Komise. Ačkoli si je Soud vědom autonomie, které v tomto ohledu požívají státy, domnívá se, že takovému úskalí by bylo možné se vyhnout a důvěrnost by mohla být zajištěna, například pokud by se Komise skládala z většího počtu členů, než kolik jich zasedá v jednotlivých případech. Tím by se zajistilo, že člen komise, který provedl eutanazii, by nemohl zasedat v době, kdy komise přezkoumává danou eutanazii.

V důsledku toho a s ohledem na klíčovou roli, kterou Komise hraje při následném dohledu nad eutanazií, se Soud domnívá, že systém dohledu zavedený v projednávané věci nezajišťoval její nezávislost, a to bez ohledu na skutečný vliv, který mohl mít profesor D. na rozhodnutí Komise v projednávané věci.

– *Trestní vyšetřování*

Soud opakuje, že v případech, kdy je smrt důsledkem eutanazie provedené na základě právních předpisů, které eutanazii povolují, ale podmiňují ji přísnými podmínkami, se trestní vyšetřování obecně nevyžaduje. Příslušné orgány však musí zahájit vyšetřování s cílem zjistit skutkový stav a případně identifikovat a potrestat odpovědné osoby, pokud existuje oznámení nebo stížnost příbuzného zemřelého, která naznačuje existenci podezřelých okolností (bod 79 výše). Vzhledem k trestnímu oznámení podanému stěžovatelem, který věrohodně tvrdil, že v daném případě nebyl dodržen zákon o eutanazii, byly tedy belgické orgány povinny provést trestní vyšetřování.

Soud konstatuje, že první trestní vyšetřování, které vedl státní zástupce na základě stížnosti podané stěžovatelem, trvalo přibližně tři roky a jeden měsíc, ačkoli se nezdá, že by státní

zástupce učinil nějaké kroky ve vyšetřování. Vláda nezpochybnila nedostatečnou účinnost tohoto prvního vyšetřování (viz odstavec 98 výše). Druhé trestní vyšetřování vedené pod vedením vyšetřujícího soudce poté, co byla tato stížnost komunikována vládě, trvalo přibližně jeden rok a sedm měsíců.

Podle názoru Soudu jako celek a s ohledem na absenci jakýchkoli kroků provedených během prvního vyšetřování nesplňovalo trestní vyšetřování požadavek rychlosti stanovený v článku 2 Úmluvy.

Na druhou stranu, pokud jde o důkladnost vyšetřování, Soud se domnívá, že během druhého trestního vyšetřování orgány podnikly přiměřené kroky, které měly k dispozici, aby získaly informace potřebné ke zjištění skutkového stavu věci. Vyšetřující soudce tak ustanovil znalce z oboru lékařství, který prozkoumal zdravotní dokumentaci matky stěžovatelky a své závěry předložil v podrobném znaleckém posudku (viz body 43-44 výše). Policie rovněž vyslechla profesora D. (viz odstavec 45 výše). Právě na základě těchto důkazů soudní senát případ zamítl (viz odstavec 47 výše).

Tyto prvky jsou dostatečné pro závěr, že druhé vyšetřování bylo dostatečně důkladné. Vzhledem k tomu, že povinnosti státu se týkají prostředků, a nikoli výsledku (viz odstavec 168 výše), skutečnost, že trestní vyšetřování vyústilo v odložení věci, aniž by byla jakákoli osoba postavena před soud, sama o sobě nevede k závěru, že trestní řízení týkající se eutanazie matky stěžovatele nesplňovalo požadavky na účinnost stanovené v článku 2 Úmluvy.

c) Závěr týkající se přezkumu *ex post facto*

S ohledem na výše uvedené Soud dospěl k závěru, že stát nesplnil svůj pozitivní procesní závazek jak z důvodu nedostatečné nezávislosti Komise, tak z důvodu délky trestního vyšetřování v tomto případě.

V tomto ohledu tedy došlo k porušení článku 2 Úmluvy.

III. NAMÍTANÉ PORUŠENÍ ČLÁNKU 8 ÚMLUVY

Stěžovatel tvrdil, že tím, že stát účinně nechránil právo jeho matky na život, porušil také jeho právo na respektování soukromého a rodinného života. Opíral se o článek 8 Úmluvy, který zní takto:

„1. Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence.

Státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.“

Podání stran

Stěžovatel

Stěžovatel tvrdil, že žalovaný stát porušil jeho právo na respektování soukromého a rodinného života z důvodu, že nechránil život jeho matky. Poukázal na to, že v případě provedení eutanazie lékařem, který byl spolupředsedou dozorčího orgánu, byli příbuzní osob podrobených eutanazii vystaveni ze strany státu útoku na jejich vlastní psychickou integritu a rodinný život. Kromě toho byl nedostatek kontaktu s rodinou jedním z důvodů, proč byla matka podrobena eutanazii, což mělo vést ke snaze o obnovení kontaktu s rodinou dříve, než byla zjištěna nevyлéčitelnost jejího stavu. Stěžovatel si dále stěžoval, že nebyl informován ani zapojen do rozhodovacího procesu, který vedl k eutanazii jeho matky.

Vláda

Vláda se domnívala, že tato námitka je součástí námitky pod článkem 2 a že nevznikla žádná samostatná otázka ve vztahu k právu stěžovatele na respektování jeho soukromého a rodinného života.

Podle názoru vlády byla práva zakotvená v Úmluvě zakotvena proto, aby zabránila nezákonným zásahům ze strany státu nebo třetích stran, ale ne k tomu, aby omezila právo jednotlivce na sebeurčení, alespoň pokud tak zákonodárce stanovil v souladu s prostorem pro uvážení, který mu byl poskytnut. V tomto ohledu má zásadní význam, aby pacient o eutanazii požádal a aby existovaly záruky ohledně neporušenosti této žádosti. Z rozsudku *Haas* (citovaného výše) vyplývá, že právo jednotlivce rozhodnout, jak a kdy má jeho život skončit, za předpokladu, že je schopen svobodně formulovat svá přání v tomto ohledu a jednat v souladu s nimi, je jedním z aspektů práva na respektování jeho soukromého života ve smyslu článku 8 Úmluvy. Koncept osobní autonomie proto podle názoru vlády odráží důležitý princip, který je základem výkladu záruk poskytovaných právem na respektování soukromého života.

Pokud jde o neúčast stěžovatele na procesu eutanazie, vláda připustila, že pro pacienta by bylo ideální, kdyby byl v takové situaci obklopen svými blízkými příbuznými. Poznamenala však, že pacienti mohou někdy dávat přednost tomu, aby byli v této závěrečné fázi svého života sami se svými lékaři. V daném případě byla matka stěžovatele proti tomu, aby se její syn, s nímž byly přerušeny vazby, podílel na její eutanazii, a to i přes snahu lékařů, aby s ním obnovila kontakt. Lékaři by měli toto legitimní přání respektovat v souladu se svou povinností mlčenlivosti a přísného lékařského tajemství.

(...)

Posouzení Soudem

Stěžovatel tvrdil, že jeho právo na respektování soukromého a rodinného života bylo porušeno eutanazií jeho matky, která byla podle něj v rozporu s požadavky článku 2 Úmluvy. Zejména tvrdil, že vnitrostátní orgány nesplnily svou povinnost zajistit jeho účast v procesu eutanazie jeho matky. Soud to považuje za aspekt případu, jehož podstata nebyla při posuzování stížností podle článku 2 Úmluvy zkoumána. Bude jej proto zkoumat samostatně.

Přijatelnost

Strany nezpochybnují, že skutečnosti tohoto případu spadají do soukromého a rodinného života stěžovatele. Soud proto bude vycházet z předpokladu, že článek 8 Úmluvy je použitelný v obou ohledech.

Jelikož Soud shledal, že stížnost není zjevně neopodstatněná ve smyslu článku 35 odst. 3 písm. a) Úmluvy a neshledal žádný jiný důvod nepřijatelnosti, prohlásil ji za přijatelnou.

Podstata věci

Soud připomíná, že podle článku 1 Úmluvy smluvní státy „zajistí každému, kdo podléhá jejich pravomoci, práva a svobody vymezené ... v ... Úmluvě.“ Ačkoli účelem článku 8 Úmluvy je v zásadě chránit jednotlivce před svévolnými zásahy ze strany orgánů veřejné moci, může rovněž ukládat pozitivní povinnosti státu, které jsou neodmyslitelně spjaty s účinným dodržováním práv, jež zaručuje (věc rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 7. 2. 2012, *Von Hannover proti Německu* (č. 2), č. 40660/08 a 60641/08, bod 98, rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 16. 7. 2014, *Hämäläinen proti Finsku*, č. 37359/09, bod 62, a rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 5. 9. 2017, *Bărbulescu proti Rumunsku*, č. 61496/08, bod 108). Tyto povinnosti mohou zahrnovat zejména přijetí opatření zaměřených na respektování soukromého a rodinného života, a to i ve vztazích mezi jednotlivci (viz rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 10. 4. 2007, *Evans proti Spojenému království*, č. 6339/05, bod 75, a *Nicolae Virgiliu Tănase*, citováno výše, bod 125).

S ohledem na okolnosti projednávaného případu, a zejména na formulaci stížnosti stěžovatelem, má Soud za to, že projednávaný případ vyvolává otázku, zda žalovaný stát porušil svou pozitivní povinnost zaručit stěžovateli, jehož matka byla podrobena eutanazii, právo na respektování jeho soukromého a rodinného života.

Zásady platné pro posouzení pozitivních závazků státu podle článku 8 jsou srovnatelné se zásadami, jimiž se řídí posouzení jeho negativních závazků. V obou případech je třeba vzít v úvahu spravedlivou rovnováhu, kterou je třeba nalézt mezi veřejným zájmem a zájmy dotčeného jednotlivce, přičemž cíle uvedené v odstavci 2 článku 8 hrají určitou roli (rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 19. 10. 2005, *Roche proti Spojenému království*, č. 32555/96, bod 157, a *Hämäläinen*, citováno výše, bod 65).

Za prvé, stěžovatel si stěžoval na porušení článku 8, protože se domníval, že eutanazie jeho matky byla v rozporu s článkem 2 Úmluvy. V tomto ohledu Soud s ohledem na legislativní rámec týkající se úkonů předcházejících eutanazii a podmínek, za nichž byla v daném případě provedena eutanazie stěžovatelovy matky, připomíná, že dospěl k závěru, že nedošlo k porušení článku 2 Úmluvy (viz body 155 a 165 výše). Domnívá se proto, že právo stěžovatele na respektování jeho soukromého a rodinného života nebylo porušeno pouze proto, že jeho matce byla provedena eutanazie.

Dále, pokud jde o neúčast stěžovatele v procesu eutanazie, je Soud vyzván, aby rozhodl o konfliktu mezi různými konkurujícími si zájmy, konkrétně přáním stěžovatele doprovázet svou matku v posledních chvílích jejího života a právem matky stěžovatele na respektování její vůle a osobní autonomie (k poslednímu bodu viz obecné zásady popsané v bodě 124 výše). V této souvislosti musí Soud vyvážit dotčené zájmy.

Soud poznamenává, že zákon o eutanazii ukládá lékařům povinnost projednat žádost pacienta o eutanazii s jeho příbuznými pouze v případě, že si to pacient přeje (viz bod 51 výše). Pokud si to pacient nepřeje, nesmí lékaři v souladu se svou povinností zachovávat mlčenlivost a lékařské tajemství příbuzné pacienta kontaktovat (body 59 a 66 výše).

V daném případě lékaři, kteří se podíleli na eutanazii matky stěžovatelky, v souladu se zákonem několikrát navrhli, aby obnovila kontakt se svými dětmi (viz body 11, 17, 19 a 23 výše). Ze spisu však vyplývá, že matka stěžovatele pokaždé uvedla, že si již nepřeje kontakt se svými dětmi (viz body 6, 8, 9, 25 a 26 výše). Dokonce uvedla, že se svého syna bojí (viz odstavec 8 výše). Přesto na žádost lékařů zaslala svým dětem, stěžovateli a jeho sestře e-mail, v němž je informovala o svém přání podstoupit eutanazii (viz odstavec 12 výše). Zatímco stěžovatelova sestra na e-mail odpověděla a uvedla, že respektuje matčino přání, stěžovatel na něj podle všeho nereagoval (viz odstavec 12 výše).

Za těchto okolností, které byly součástí dlouhodobého zhoršování vztahu mezi stěžovatelem a jeho matkou, se Soud domnívá, že lékaři matky stěžovatele učinili vše, co bylo rozumné, v souladu se zákonem, jejich povinností mlčenlivosti a povinností zachovávat lékařské tajemství a etickými pokyny (viz odstavce 59 a 66 výše), aby zajistili, že matka kontaktovala své děti ohledně své žádosti o eutanazii. Zákonodárci nelze vytýkat, že v tomto bodě zavázal lékaře respektovat přání dotyčné osoby, ani že jim uložil povinnost mlčenlivosti a zachování lékařského tajemství. K posledně uvedenému bodu Soud připomíná, že dodržování důvěrnosti informací o zdravotním stavu je základní zásadou právního systému všech smluvních stran Úmluvy a že je nezbytné nejen pro ochranu soukromí pacientů, ale také pro zachování jejich důvěry v lékařské povolání a zdravotnické služby obecně (rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 25. 2. 1997, *Z. proti Finsku*, č. 22009/93, rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 27. 8. 1997, *M.S. proti Švédsku*, č. 20837/92, bod 41, a obdobně rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 2. 6. 2009, *Szuluk proti Spojenému království*, č. 36936/05, bod 47).

S ohledem na výše uvedené se Soud domnívá, že právní úprava, jak byla použita v projednávaném případě, zajistila spravedlivou rovnováhu mezi různými dotčenými zájmy.

Nedošlo tedy k porušení článku 8 Úmluvy.

(...)

VÝROK

Z TĚCHTO DŮVODŮ SOUD,

Jednomyslně odmítá předběžnou námitku týkající se nevyčerpání vnitrostátních opravných prostředků;

Jednomyslně prohlašuje stížnost za přijatelnou;

Pět hlasy proti dvěma rozhoduje, že nedošlo k porušení článku 2 Úmluvy z důvodu nastavení legislativního rámce týkajícího se úkonů provedených před eutanazií;

Pět hlasy proti dvěma rozhoduje, že nedošlo k porušení článku 2 Úmluvy z důvodu podmínek, za kterých byla provedena eutanazie matky stěžovatele;

Jednomyslně rozhoduje, že došlo k porušení článku 2 Úmluvy z důvodu nedostatků v posmrtném dohledu nad postupem eutanazie;

Šesti hlasy proti jednomu rozhoduje, že nedošlo k porušení článku 8 Úmluvy;

(...)

STANOVISKO SOUDKYNĚ ELÓSEGUI, KTERÉ SE ČÁSTEČNĚ SHODUJE A ČÁSTEČNĚ NESOUHLASÍ

ÚVOD

Stěžovatel tvrdí, že jeho matka podstoupila akt eutanazie bez dostatečných procesních záruk (článek 2) a bez konzultace se svými dětmi (článek 8).

Souhlasila jsem se závěry většiny ve dvou důležitých bodech: zaprvé, že došlo k porušení článku 2 Úmluvy z důvodu nedostatků v posmrtném dohledu nad eutanazií provedenou na matce stěžovatele (bod 5 výroku), a zadruhé, že v daném případě nedošlo k porušení článku 8 Úmluvy (bod 6 výroku).

Hlasovala jsem však proti dalším dvěma bodům výrokové části (body 3 a 4), protože se domnívám, že došlo rovněž k porušení článku 2 Úmluvy z důvodu legislativního rámce týkajícího se úkonů provedených před eutanazií.

Tento případ je významný v tom, že se zdá být první příležitostí, kdy měl Soud možnost zkoumat rozsah a povahu povinností státu podle článku 2 ve vztahu k eutanazii na jedné straně a k pacientům trpícím psychickými poruchami, kteří žádají o eutanazii, na straně druhé.

Pokud jde o otázku pozitivních povinností státu zavést účinný regulační rámec (včetně účinného posmrtného vyšetřování), souhlasím se závěrem většiny, že v tomto konkrétním případě došlo k porušení článku 2 z důvodu, že ve vnitrostátním systému chybí účinná posmrtná kontrola za účelem zjištění příčiny smrti pacientů, kteří podstoupili eutanazii. Nezávislost vyžaduje nejen neexistenci hierarchické nebo institucionální vazby, ale také to, aby všechny strany odpovědné za provedení posouzení v rámci řízení o určení příčiny smrti pacienta byly formálně a fakticky nezávislé na osobách, které se účastnily řízení o eutanazii.

V několika málo v současnosti platných zákonech o eutanazii (asistované sebevraždě) se rozlišují dva typy předpisů: ty, které stanoví kontrolu *a priori*, aby se zjistilo, zda byly dodrženy právní záruky, a jiné, které stanoví kontrolu *a posteriori*. Belgické právo je jediné ve druhém případě (nedávná srovnávací analýza viz Lings proti Dánsku, č. 15136/20, §§ 26-31, 12. dubna 2022).

Jako soudci jsme povoláni k tomu, abychom v daném případě rozhodli s ohledem na zjištěné skutečnosti, které nám byly předloženy, a určili, zda došlo k porušení jednoho nebo více práv zakotvených v Evropské úmluvě o lidských právech. Naší úlohou tedy není jednat jako zákonodárce ani formulovat zásady *in abstracto*. V nedávné věci Lings proti Dánsku (citováno výše) Soud připomněl, že „podle ustálené judikatury není jeho úkolem, pokud se zabývá případem vyplývajícím z individuální žádosti podle článku 34 Úmluvy, abstraktně zkoumat vnitrostátní právo, ale určit, zda způsob, jakým bylo toto právo aplikováno na stěžovatele nebo jakým se ho dotklo, vedl k porušení Úmluvy“ (Lings, citováno výše, § 47).

Z tohoto důvodu není mé hlasování o bodech, v nichž souhlasím se závěrem většiny nebo s ním nesouhlasím, pro mě závazné v budoucích případech, kdy je vnitrostátní právo nebo skutkové okolnosti odlišné nebo kdy neexistuje žádné platné vnitrostátní právo. Ať už se snažíme aplikovat judikaturu Soudního dvora jakkoli, žádné dva případy nejsou totožné, a ostatně ani výklad naší vlastní judikatury není homogenní.

V následující analýze se zaměřím na otázku dodržování belgického práva v projednávaném případě, přičemž budu vycházet ze zjištěných skutečností a posoudím, zda byly v praxi dodrženy konkrétní záruky stanovené legislativním rámcem. Po přezkoumání daného případu tedy dospěji k závěru, že ani následný dohled nad provedenou eutanazií, ani komise zřízená belgickým právem nebyly v souladu s belgickým právem a že je zcela zřejmé, že systém stanovující následný dohled v případě osob trpících (zranitelnými) duševními poruchami je z důvodu zvláštní zranitelnosti dotčených osob v praxi neslučitelný se zárukami stanovenými v článku 2 Úmluvy.

STŘET ZÁJMŮ MEZI LÉKAŘI A PACIENTY

Jak jsem již uvedla, souhlasím se závěrem většiny, že v tomto případě došlo k porušení článku 2, protože lékař, který provedl eutanazii, byl zároveň členem výboru a neodvolal se. Tento rozsudek dává belgickému zákonodárci a vládě konkrétnější pokyny, jak by měl výbor organizovat postup odvolání, aby byla zachována anonymita dotčených osob (bod 177 rozsudku). Pokud jde o tento bod, jelikož jsem sám pět let působila jako místopředsedkyně bioetické komise autonomního společenství Aragonie (2012-2018, Španělsko) a patnáct let v etické komisi své univerzitní nemocnice v Zaragoze (Španělsko), domnívám se, že pokud se použijí obvyklá kritéria pro střet zájmů, je pochopitelné, že lékař, který provedl eutanazii, nemůže v této komisi zasedat a že nestačí, aby dotyčná osoba mlčela. Aby byly zachovány záruky a úloha tohoto výboru, musí se dotyčná osoba sama odvolat. Souhlasím se závěrem většiny v bodě 178 rozsudku: „V důsledku toho a s ohledem na zásadní úlohu, kterou komise hraje v rámci následného dohledu nad eutanazií, se Soudní dvůr domnívá, že systém dohledu zavedený v projednávané věci nezajišťoval její nezávislost, a to bez ohledu na skutečný vliv, který mohl mít profesor D. na rozhodnutí přijaté komisí v projednávané věci. V tomto konkrétním bodě souhlasím s většinou, neboť se domnívám, že rámec, který v současné době stanoví belgické právo a který lékaři, jenž eutanazii provedl, umožňuje účastnit se jednání a vyjadřovat se ke svému jednání, je neslučitelný se zárukami požadovanými článkem 2 Evropské úmluvy o lidských právech, zejména pokud dotyčný pacient trpěl psychickými poruchami. Domnívám se však, že tento problém se neomezuje pouze na daný případ a že obecně platí, že současný legislativní rámec, který stanoví přezkum eutanazie *a posteriori*, nelze považovat za takový, který by poskytoval dostatečné záruky proti zneužití, a to bez ohledu na skutečný vliv, který by daná osoba mohla mít na rozhodnutí.

Podívejme se blíže na pojem střetu zájmů mezi lékařem a jeho pacientem. Ten lze definovat jako „morální figuru, která vzniká v jednání osoby, jejíž povinnost nebo závazek (primární zájem) se střetává se zájmem osobní povahy (sekundární zájem) a která může v nepřijatelné míře narušit profesionální úsudek dotyčné osoby a vyvolat obavu, zda bude učiněno zadost spravedlnosti“.

Podle mnoha lékařů „jsou tyto debaty v souladu se zájmem o spravedlnost a sociální etiku v demokratických společnostech, které vyžadují, aby rozhodnutí, která se týkají třetích stran, a zejména pacientů, byla přijímána v souladu s pravidly hry“. Kromě toho, „[a]čkoli se v posledních desetiletích na Západě upevnila změna paradigmatu klinického vztahu od

lékařského paternalismu k podpoře autonomie pacienta, pacienti se v situaci nouze zpravidla obracejí na zdravotnický systém s žádostí o pomoc a spoléhají na morální integritu a kompetenci zdravotníků. Tato asymetrie, která bude v klinickém vztahu vždy přítomna, vyžaduje důslednější analýzu střetů zájmů v oblasti medicíny než v jiných oblastech, kde, jako je tomu například v obchodních vztazích, mají uživatelé větší možnost bránit se proti škodám způsobeným nespravedlivými rozhodnutími. Naopak pacienti se obecně nacházejí v horším postavení, pokud čelí rozhodnutím zaujatým střetem zájmů v oblasti medicíny“.

Navíc „právní jistota a strach ze soudního řízení mohou vést odborníky k přijímání opatření, jejichž primárním cílem není zájem pacienta, ale jejich vlastní ochrana, což někteří označují jako ‚defenzivní medicínu‘ a někteří autoři to považují za skutečný střet zájmů“.

V daném případě se domnívám, že došlo nejen k pochybením při následném dohledu nad eutanazií, ale také k tomu, že pravidla upravující fungování komise neposkytují záruky a ochranná opatření požadovaná článkem 2 Úmluvy a že tento způsob fungování nelze považovat za spadající do prostoru pro uvážení států.

Rozsudek neobsahuje hlubší analýzu způsobu, jakým je v praxi chápána a zajištěna nezávislost konzultovaného lékaře ve vztahu k pacientovi/ošetřujícímu lékaři (čl. 3 zákona).

LEGISLATIVNÍ RÁMEC V BELGII, JAK JE UVEDEN VE VYJÁDŘENÍ BELGICKÉ VLÁDY

Pokud jde o kontrolu komise, belgický zákon ze dne 28. května 2002 stanoví postup pro následnou kontrolu aktu eutanazie. Do čtyř dnů od provedení aktu eutanazie musí lékař předložit prohlášení Federální komisi pro dohled a hodnocení eutanazie. Komise má šestnáct členů: osm lékařů, čtyři právníky (profesory práva nebo praktikující právníky) a čtyři odborníky z oblasti nevyléčitelně nemocných pacientů. Tito členové jsou jmenováni na čtyřleté funkční období, které lze prodloužit, přičemž je třeba dbát na jazykovou paritu a zajistit pluralitní zastoupení: v komisi mohou být i členové, kteří nemusí nutně podporovat dekriminizaci eutanazie. Členové komise jsou obměňováni na základě výběrového řízení zveřejněného v deníku *Le Moniteur belge*. Nominace se předkládají Sněmovně reprezentantů, která po prověření schopností a kvalit kandidátů sestaví dva seznamy, jeden se šestnácti řádnými členy a druhý s jejich náhradníky. Je třeba také poznamenat, že několik lékařů, kteří zasedají ve výboru, má také zkušenosti s paliativní péčí. Zákonodárce chtěl, aby v komisi byli lékaři se skutečnými odbornými znalostmi v této oblasti.

Komise byla navržena jako most mezi zdravotníky a soudní mocí. Jejím hlavním úkolem je jménem společnosti sledovat úkony spojené s eutanazií. Jejím úkolem je tedy na základě prohlášení ověřovat, zda lékaři jednali v souladu s podmínkami stanovenými zákonem. Anonymita všech zúčastněných je a priori zachována a může být zrušena pouze s ohledem na jméno pacienta a dotčených lékařů, nikoliv s ohledem na jednání komise. Poslední odstavec článku 8 zákona ze dne 8. května 2002 stanoví: „[p]okud zrušení anonymity odhalí skutečnosti nebo okolnosti, které by mohly ovlivnit nezávislost nebo nestrannost úsudku člena komise, tento člen se odvolá nebo může být odvolán z projednávání případu komisí“. Podle vyjádření vlády členové komise kromě zákonné povinnosti jednoznačně dodržují pravidla profesionálního chování a etické zásady. Každý člen komise, ať už je lékařem, nebo ne, který se účastnil řízení o eutanazii, si dá pozor, aby se nevyjádřil, pokud zjistí, že komise projednává případ, který se ho úzce nebo vzdáleně týká. Nedoporučuje se, aby dotyčná osoba odstoupila. Takový krok by znamenal zrušení anonymity, které zákon nestanoví.

Podle belgické vlády byla anonymita v několika případech zrušena. Můžeme odkázat na osmou zprávu Komise, která se týká let 2016 a 2017 a na straně 26 uvádí následující: „Ve 23,7 % případů se Komise rozhodla zrušit anonymitu a otevřít část I, aby si od ohlašujícího lékaře vyžádala další informace. V 6,9 % případů bylo toto rozhodnutí odůvodněno výhradně přáním Komise upozornit lékaře, v zásadě pro informační a vzdělávací účely, na nedostatky v jeho odpovědích nebo na chyby v interpretaci týkající se použitých postupů. Ty však nezpochybňovaly dodržení zákonných podmínek. V těchto případech nebyla od lékaře požadována žádná odpověď. V 16,8 % prohlášení byl otevřen oddíl I s cílem získat od lékaře dodatečné informace, které si Komise vyžádala ohledně jednoho nebo více nesprávně, nedostatečně nebo neúplně vyplněných bodů dokumentu. Většina těchto bodů se týkala chybějících administrativních informací nebo procesních podrobností. Ve všech případech odpovědi poskytly příslušné informace a prohlášení byla přijata. Pokud výbor není spokojen s písemným vysvětlením lékaře nebo dokonce s písemnými informacemi poskytnutými lékaři, kteří musí být konzultováni, vyzve dotyčného lékaře, aby se k němu dostavil. Tato situace nastala od roku 2015 při pěti vyšetřeních. Ve čtyřech případech výbor usoudil, že vysvětlení poskytnutá lékaři během slyšení jsou dostatečná k tomu, aby mohl dospět k závěru, že byly splněny základní podmínky stanovené zákonem. V jednom případě byl spis postoupen soudu.

STANOVISKO ŽADATELE

V tomto bodě žadatel ve svých připomínkách (§ 21) namítal, že specifický způsob fungování Komise vyžaduje další zkoumání. Začneme tím, že spis předaný komisi je v zásadě anonymní: neobsahuje osobní údaje dotyčné osoby a lékařů. Teprve když komise rozhodne o zrušení anonymity, má k těmto informacím přístup (§ 8 zákona). Vláda ve svém vyjádření podle žalobkyně vysvětlila, že článek 8 belgického zákona stanoví, že „pokud zrušení anonymity odhalí skutečnosti nebo okolnosti, které by mohly ovlivnit nezávislost nebo nestrannost úsudku člena komise, tento člen se odvolá nebo může být odvolán z projednávání tohoto případu komisí“. V praxi je však ve většině případů zachována anonymita, jako zřejmě i v tomto případě. Zákon tedy neobsahuje žádná ustanovení, která by střetu zájmů bránila. Existence střetu zájmů je navíc pravděpodobná vzhledem k počtu lékařů v komisi, kteří provádějí eutanazii. Žalobkyně tvrdí, že nemá k dispozici žádné podrobné informace o praxi lékařů, ale ve zprávě z roku 2012 se uvádí, že ze čtyř francouzsky hovořících lékařů, kteří zasedali ve výboru, tři zasedali také ve správní radě ADMD, a ze čtyř nizozemsky hovořících lékařů, jejichž přítomnost ve výboru byla vyžadována zákonem, dva zasedali také ve správní radě sdružení LEIF.

Závěrem lze snadno konstatovat, že záruky stanovené při uplatňování zákona jsou nedostatečné, zejména pokud jde o systém „kontroly“, že orgán odpovědný za zajištění dodržování záruk v každém jednotlivém případě musí být nezávislý a že by měla být nezbytná skutečná soudní kontrola.

Žalobce si stěžuje na střet zájmů (připomínky žalobce, § 64). Domnívám se, že aby byla zajištěna praktická odpovědnost všech zúčastněných osob, musí mít veřejnost právo kontroly nad vyšetřováním a jeho výsledky a vyšetřování musí být vedeno zcela nezávisle, a to jak hierarchicky, tak institucionálně, na dotčených osobách. Za tímto účelem musí mít příbuzní zemřelého přístup k vyšetřovacímu spisu, neboť jsou jedinými garanty a zainteresovanými stranami, zejména pokud se jedná o zranitelné, křehké a izolované osoby (Hugh Jordan proti Spojenému království, č. 24746/94, § 109, 4. května 2001). S odkazem na odstavec 3 vyjádření belgické vlády žalobce ve svých připomínkách dále tvrdí následující (vyjádření žalobce, § 66): „Belgická vláda navíc prozrazuje, že rozhodnutí Komise v této věci bylo přijato „jednomyslně“.

Nic nenasvědčuje tomu, že by se některý z členů zdržel hlasování. V důsledku toho buď prof. D. v tomto případě hlasoval pro schválení eutanazie, nebo jsou informace poskytnuté žalovanou vládou nepravdivé či zavádějící, což dále ukazuje na špatné fungování kontrolního mechanismu, který belgické orgány podle svého tvrzení zavedly.“

Podle vlády byla praxe taková, že osoba, která se účastnila posuzovaného postupu eutanazie, mlčela. Pokud je však jednání důvěrné, jak si lze a posteriori být jistý, že dotyčná osoba skutečně mlčela? A co víc, podezření by mohl pojmout pouze některý z kolegů dotyčné osoby a věc oznámit. To vše je velmi nepravděpodobné. Na druhou stranu je běžnou praxí v soudních senátech a jiných orgánech, že osoba, která se sama zřekla mlčenlivosti, není přítomna v jednací místnosti, když se projednává daná věc (Paul a Audrey Edwardsovi proti Spojenému království, č. 46477/99, §§ 80-84, ECHR 2002-II, a McKerr proti Spojenému království, č. 28883/95, § 34, ECHR 2001-III).

V bodě 43 svých připomínek stěžovatel tvrdil následující: „Belgické právo vyžaduje, aby byla v každém případě podána písemná žádost. Z první zprávy federální komise však vyplývá, že ve čtrnácti výpovědích nebyla podána žádná písemná žádost a že Komise žádný z těchto případů státnímu zástupci nesdělila. Zpráva je navíc oficiálním dokumentem sděleným belgickému Senátu, který rovněž upustil od jakéhokoli opatření v této věci [Federální komise pro kontrolu a hodnocení, první zpráva (2004), s. 18]. Zpráva se zmiňuje také o několika případech „lékařsky asistované sebevraždy“. Tento postup však není upraven belgickým právem, a přestože parlament rozhodl, že tuto praxi nebude legislativně upravovat, komise píše, že se domnívá, „že (...) tato praxe (...) spadá do oblasti eutanazie, jak je definována zákonem (...)“. [tamtéž, s. 17; viz také druhá zpráva komise (2006), s. 24. Viz také třetí zpráva komise (2008), s. 24. Taková porušení jsou uvedena až v páté zprávě (2012), s. 17]. Komise není kompetentní k tomu, aby tímto způsobem přepisovala zákony“.

Z dvanácti tisíc případů, které Komise zkoumala, byl pouze jeden oznámen státnímu zástupci (podání žadatele, § 71), a tento případ byl oznámen pouze proto, že byl zmíněn v dokumentu, který byl vyslán v Austrálii. Případ se týkal pětáosmdesátileté ženy, která trpěla depresemi od náhlého úmrtí své dcery. Lékař, který eutanazii provedl, se neporadil s psychiatrem (tamtéž). Případ byl uzavřen s odůvodněním, že nesplňoval zákonné požadavky na případy eutanazie. Jedl byl skutečně dodán lékařem, ale žena si jej podala sama (ibidem, § 72).

Pouze jeden případ se dostal před porotní soud v Gentu. Byl uzavřen 31. ledna 2020 a skončil třemi osvobozujícími rozsudky, přestože obě strany uznaly, že podpis jednoho ze tří lékařů, kteří zřejmě schválili eutanazii, byl „zneužit (...) ostatními dvěma lékaři“ (připomínky žadatele, § 45; belgická vláda tento bod potvrdila ve svých připomínkách).

ZMIZENÍ REGISTRAČNÍHO DOKUMENTU PRO EUTANAZII

Již v roce 1996 bylo jedním z prvních úkolů, které mi byly uloženy – a za které jsem byla odpovědná až do roku 2013 – jako členovi komise pro lékařskou etiku nemocnice Lozano Blesa na univerzitě v Zaragoze (Španělsko), přezkoumat formuláře informovaného souhlasu všech oddělení nemocnice s cílem ověřit, zda jsou v souladu s požadavky španělského práva, obecného zákona o zdravotnictví (č. 14/1986, 14. dubna 1986) a poté základního zákona č. 41/2002, 14. listopadu 2002, o autonomii pacienta a právech a povinnostech vztahujících se na právo na informace a klinickou dokumentaci. Vzhledem k různorodosti dotčených oblastí existovalo více než šedesát různých formulářů.

Podle materiálů obsažených ve spisu v projednávané věci a reprodukováných v rozsudku nebyl registrační dokument sdělen doktoru C. spolu s ostatními dokumenty zdravotnické dokumentace (viz bod 34 rozsudku) a komise odmítla poskytnout stěžovateli jeho kopii s odůvodněním, že je důvěrný (viz body 35, 37 a 38). Stěžovatel navíc do něj nemohl nahlédnout v období od 26. června 2012, kdy jej komise, jejímž spolupředsedou byl profesor D., přezkoumala a jednomyslně dospěla k závěru, že eutanazie byla provedena v souladu s podmínkami a postupem stanoveným zákonem (viz bod 30), do 4. března 2020, kdy byla jeho druhá, anonymní část, připojena k vyjádřením, která belgická vláda sdělila Soudnímu dvoru.

Z verze skutkového stavu reprodukované v rozsudku Soudního dvora, kterou považujeme za prokázanou, vyplývá, že když Dr. C., kterého stěžovatel pověřil, aby měl možnost nahlédnout do zdravotnické dokumentace své matky (viz bod 31), dne 2. srpna 2013 nahlédl do této dokumentace, zjistil, že prohlášení o registraci eutanazie v ní není (viz bod 34). Dne 23. října 2013 žalobce znovu požádal Komisi o kopii tohoto dokumentu, ale tato žádost zůstala bez odpovědi (bod 35). Dne 16. února 2014 podal stížnost u kolegia lékařů, ale neobdržel žádnou odpověď (bod 36). Dne 4. března 2014 znovu požádal o kopii registračního dokumentu o eutanazii. Výbor však nesprávně vycházel z tvrzení, že stěžovatel neměl právo nahlížet do předmětných údajů. Belgické právo totiž stanoví, že příbuzní pacienta a/nebo zúčastněné strany mají právo nahlížet do spisu po provedení eutanazie, s výjimkou případů, kdy pacient výslovně uvedl, že nikoho neopravňuje k přístupu k posmrtným údajům, které se ho týkají, což matka žadatele v daném případě neučinila.

Na první stížnost, kterou stěžovatelka podala státnímu zástupci dne 4. dubna 2014, bylo odpovězeno až o tři roky později, v roce 2017, a je zřejmé, že řízení bylo obnoveno, protože stěžovatel se obrátil na Soudní dvůr dne 15. října 2014 (body 39-40). Soud však tuto první žádost zamítl z důvodu, že nebyly vyčerpány vnitrostátní opravné prostředky (bod 40). Dne 8. května 2017 proto státní zástupce rozhodl o zamítnutí stížnosti s odůvodněním, že neexistují žádné důkazy, které by nasvědčovaly tomu, že eutanazie byla provedena v rozporu s právními požadavky (bod 41).

Opět až poté, co stěžovatel podal dne 6. listopadu 2017 novou stížnost k Soudu, se belgická vláda dozvěděla, že se Soud případem zabýval, a soudní orgány dne 2. května 2019 rozhodly o obnově vnitrostátního trestního vyšetřování, které bylo ukončeno dne 11. prosince 2020 (viz bod 49).

Další závažící skutečnost ukazuje, že zákon neposkytuje zranitelným osobám žádné záruky ani ochranná opatření na procesní úrovni: lékařský znalec, kterého vyšetřující soudce pověřil, aby prozkoumal zdravotní dokumentaci matky stěžovatele (bod 45), a který vydal jedenáctistránkový posudek, podivně a záhadně zjistil, jak je uvedeno v posledních řádcích bodu 46 rozsudku, „že ve spisu není jediný dokument týkající se prohlášení o eutanazii předloženého komisi, ani týkající se jeho posouzení komisí“ (bod 46).

Na základě všech těchto důkazů se státní zástupce domníval, že eutanazie matky stěžovatele splňovala podmínky stanovené zákonem. Podle mého skromného názoru soudce se lze ptát, na základě, čeho mohl státní zástupce dospět k takovému závěru, když on ani nikdo jiný v řízení neviděl dokument zaznamenávající eutanazii (viz odstavec 48).

Tento bod zůstává závažící. Právě proto, že chyběl formulář informovaného souhlasu, senát třetí sekce Soudního dvora jednomyslně odsoudil Španělsko ve věci Reyes Jiménez, kde rodiče nezletilého dítěte mladšího šesti let nedali písemný souhlas před chirurgickým zákrokem, pro

který španělské právo takový dokument vyžadovalo, a kde bylo prokázáno, že dotyčný dokument nebyl podepsán a že španělské soudy (v rámci sporné správní žaloby, kterou rodiče žalobkyně podali proti nemocnici a stěžovali si na nedostatek informovaného souhlasu) se snažily chránit lékaře, který operaci provedl a který do zdravotnické dokumentace dítěte vlastnoručně napsal, že „rodina byla informována“ (věc Reyes Jimenez proti Španělsku, č. 57020/18, 8. března 2022).

ZNOVUOBJEVENÍ REGISTRAČNÍHO DOKLADU O EUTANAZII A JEHO OBSAH.

Rozsudek poukázal na to, že stěžovatel neměl po této události možnost nahlédnout do spisu své matky a že řízení bylo velmi dlouhé a trvalo osm let až do uzavření případu v roce 2020. To vede k závěru, že procesní záruky nebyly dodrženy v několika ohledech.

Zaprvé, právě v důsledku své žádosti k Soudu mohl stěžovatel poprvé získat přístup k dokumentu zaznamenávajícímu eutanazii a tento dokument byl předložen soudu. Konkrétně byl stěžovateli (resp. jeho zástupci, tj. jím určenému lékaři) přístup k předmětnému dokumentu odepřen po dobu osmi let (připomínky stěžovatele, § 11). Teprve když se věc dostala před Soud, vláda stěžovateli předmětný dokument zpřístupnila. Jak již bylo uvedeno, Komise odmítla umožnit lékaře jmenované žadatelem přístup k tomuto dokumentu; podle belgického práva však mohl do spisu nahlédnout pouze lékař jmenovaný rodinným příslušníkem. Belgická vláda tvrdila, že přístup k takovému dokumentu je třeba získat od soudce, ale v daném případě byl stěžovatel již účastníkem trestního řízení, které bylo neustále ukončováno.

Zadruhé, a to je důležitější, ačkoli belgické právo nabízí řadu záruk, pokud jde o eutanazii pacientů trpících duševními poruchami (u takových pacientů jsou vyžadovány tři lékařské zprávy, z nichž dvě jsou sepsány psychiatry, zatímco u ostatních pacientů stačí předložit pouze dvě zprávy), lékař, který v daném případě provedl eutanazii, požadoval, aby zbylé dvě zprávy byly sepsány psychiatry, kteří byli členy LEIF (Levens Einde Informatie Forum), sdružení založeného a vedeného prof. D., a kteří tudíž nesplňovali požadované podmínky nezávislosti (připomínky stěžovatele, § 12, s. 4-5). Jak vyplývá z dokumentů předložených Soudu, dokument registrující eutanazii matky stěžovatele nesplňoval požadavky belgického práva. Jak vysvětlil stěžovatel, „[j]e uvedeno, že jedna z požadovaných konzultací byla provedena (otázka 9.2) dne 17. ledna 2012; podle formuláře (otázka 8) však byla oficiální žádost o eutanazii podána až dne 14. února 2012. Zákon navíc výslovně uvádí, že konzultovaní lékaři musí být nezávislí na „ošetřujícím“ lékaři a pacientovi. Zdá se tedy, že tato psychiatricka měla být vyloučena buď kvůli svým předchozím vzbám na ošetřujícího lékaře, nebo kvůli svým předchozím vzbám na pacienta, nebo z obou těchto důvodů. V důsledku toho neexistoval žádný důkaz na podporu tvrzení vlády, že „bylo získáno stanovisko dvou nezávislých lékařů“. Navíc, když zástupce stěžovatelky [tj. lékař, kterého stěžovatelka určila v souladu s článkem 9 zákona o právech pacientů] nahlížel do zdravotnické dokumentace v přítomnosti prof. D., prof. D. vysvětlil, že tři lékaři, kteří schválili eutanazii, byli on sám a doktor T. a doktor V. nebo doktor B. (stálý psychiatr pacientky). Toto tvrzení se však neshoduje s informacemi, které uvedl ve formuláři. Ve skutečnosti bylo ve formuláři uvedeno, že vyšetření provedl prof. D. a dva lékaři ze sdružení LEIF, z nichž pouze jeden byl psychiatr. Kromě toho bylo v poznámkách pacienta uvedeno, že „kontakt s lékařem B. již není užitečný“ od 11. března 2021. Zdá se, že pacientův obvyklý psychiatr byl z procesu vyloučen; z poznámek a předložených dokumentů však není zřejmé, kdo tento smrtící úkon schválil za okolností, kdy účastníky řízení bylo nejméně šest lékařů – z nichž někteří se domnívali, že ustanovení zákona o eutanazii nebyla naplněna“ (připomínky stěžovatele, § 12, s. 5).

Otázka, co se považuje za nevléčitelnou depresi, byla navíc předmětem diskuse. Ačkoli Soud nemá k dispozici bezprostřední důkazy, z dokumentů předložených stěžovatelem vyplývá, že v konkrétním případě jeho matky nebylo belgické právo dodrženo. Dne 19. dubna 2012 provedl prof. D. matce stěžovatele eutanazii smrtící injekcí s odůvodněním, že trpí „nevléčitelnou“ depresí. V rozhodné době byla matka žalobce v dobrém fyzickém stavu, ale již několik let trpěla depresemi. Prof. D. neměl žádnou známou kvalifikaci v oboru psychiatrie a psychiatr, který matku žalobkyně léčil dvacet let, se domníval, že deprese, kterou trpěla, nebyla nevléčitelná, a že tedy nebyly splněny podmínky nutné pro provedení eutanazie. Stálí lékaři matky žalobkyně odmítli provést eutanazii. Z tohoto důvodu žalobkyně vyhledala nového lékaře, který by souhlasil s provedením zákroku, ze sdružení, které vede kampaň ve prospěch eutanazie. Ve spisu je rozdíl mezi lékařským názorem lékařů, kteří pacientku znali, a názorem vlády, která ve svých vyjádřeních považuje deprese a všechny formy duševních onemocnění za nevléčitelné.

Eutanazie vyvolává v případě pacientů trpících duševními poruchami dva zásadní problémy. První se týká rozdílnosti názorů psychiatrů na to, zda je pacient trpící psychickými poruchami, a zejména depresí, nevléčitelný, či nikoli. Druhý se týká otázky, zda má pacient trpící duševní chorobou potřebnou autonomii, aby mohl dát informovaný souhlas s eutanazií. Vzhledem k tomu, že naším úkolem jako soudců je rozhodnout v daném případě, musím říci, že čtení podání stran ve mně vyvolalo mnoho otázek: vzhledem k široké škále lékařských názorů si kladu otázku, zda byla pacientka skutečně plně autonomní, při vědomí a svobodně se rozhodovala. Postup, který byl v zemi dodržen, a to jak ze strany komise, tak ze strany státního zástupce a soudů, odhaluje velké rozpory.

ZKOUMÁNÍ, Z HLEDISKA ČLÁNKU 8 ÚMLUVY, SDĚLENÍ ROZHODNUTÍ O PROVEDENÍ EUTANAZIE RODINĚ. ZÁSADA AUTONOMIE PACIENTA A DALŠÍ TŘI ZÁSADY BIOETIKY

Z hlediska článku 8 Úmluvy se i já ztotožňuji se závěrem o přípustnosti a použitelnosti tohoto článku a se závěrem, že v daném případě neexistuje žádný důvod pro závěr, že došlo k porušení z důvodu rozhodnutí matky stěžovatelky požádat o eutanazii, aniž by o tom informovala své děti.

V konkrétním případě stěžovatele řada faktorů poukazuje na problémy v komunikaci mezi stěžovatelem a jeho matkou, což nás vede k závěru, že nedošlo k porušení stěžovatelova práva na respektování rodinného života z toho důvodu, že nikdo nemůže nutit dospělého člověka, který si to nepřeje, aby udržoval vztah se svými dospělými dětmi. To však neznamená, že by úloha rodiny měla být vyloučena z prostředků, které mohou být použity k zabránění případům sebevražd motivovaných právě pocitem nebo situací osamělosti.

Skutečnost, že v daném případě matka stěžovatelky nechtěla své děti informovat o svém rozhodnutí, které učinila, nebo že nakonec souhlasila pouze s tím, že jim pošle e-mail, neznamená, že by lékaři neměli vůbec brát v úvahu rodinný život a prostředí pacienta, zejména pokud dotyčná osoba trpí psychickými poruchami. Pacienti trpící duševním onemocněním mohou ztrácet autonomii a mají tendenci se izolovat a páchat sebevraždy. Jedním z pravidel, kterými je třeba se v psychiatrii řídit, je právě nenechávat takové pacienty o samotě.

Z opatrnosti je třeba zdůraznit, že nelze obecně tvrdit, že zásada autonomie má ve všech případech a za každou cenu přednost před ostatními třemi zásadami bioetiky. Zejména musíme brát v úvahu důsledky našeho jednání na ostatní členy rodiny nebo okruh přátel.

Rozsudek stručně odkazuje na příručku Rady Evropy o pacientech na konci života (Guide to medical treatment decision-making in end-of-life situations, bod 68 rozsudku). Je třeba zdůraznit, že průvodce odkazuje na čtyři zásady bioetiky. Ačkoli se zaměřuje na proces rozhodování a nezabývá se otázkou eutanazie nebo asistované sebevraždy, které některé vnitrostátní právní předpisy povolují a upravují prostřednictvím zvláštních pravidel, obsahuje určité definice, které jsou v tomto případě užitečné. Její příslušné části jsou následující (s. 9–10):

„Problém rozhodovacího procesu týkajícího se lékařské péče na konci života vyvolává otázky týkající se hlavních etických principů uznávaných na mezinárodní úrovni, mezi něž patří autonomie, beneficence, non-maleficence a spravedlnost. Tyto zásady jsou součástí základních práv zakotvených v Evropské úmluvě o lidských právech a jsou aplikovány na oblast medicíny a biologie v Úmluvě o lidských právech a biomedicině. Tyto zásady spolu úzce souvisejí a při zvažování jejich uplatňování je třeba brát v úvahu jejich vzájemné vztahy.

Zásada autonomie

Respektování autonomie začíná uznáním legitimacy a schopnosti člověka činit osobní rozhodnutí. Zásada autonomie se uplatňuje zejména prostřednictvím svobodného souhlasu, tj. bez zbytečného nátlaku nebo omezení, a informovaného souhlasu, tj. po poskytnutí náležitých informací o navrhovaných zákrocích. Pacient může svůj souhlas kdykoli odvolat.

(...)

Situace na konci života velmi často odpovídají vysokému stupni zranitelnosti lidské bytosti, což může mít hluboký dopad na schopnost pacientů uplatňovat svou autonomii. (...)

Autonomie neznamená právo pacienta na jakoukoli léčbu, o kterou může požádat, zejména pokud je daná léčba považována za nevhodnou (...). Rozhodnutí o zdravotní péči je ve skutečnosti výsledkem kombinace přání pacienta a posouzení situace odborníkem, který podléhá svým profesním povinnostem, a zejména povinnostem vyplývajícím ze zásad beneficence a non-maleficence, jakož i spravedlnosti.

(...)

Zásady beneficence a non-maleficence odkazují na dvojí povinnost lékaře usilovat o maximalizaci potenciálního prospěchu a o co největší omezení újmy, která může být důsledkem lékařského zákroku. Zásadním bodem lékařské etiky je „rovnováha“ mezi přínosem a rizikem poškození. Předpokládaná škoda může být nejen fyzická, ale i psychická nebo může představovat zásah do soukromí osoby.

Z hlediska právních předpisů se tyto zásady odrážejí v právu na život zakotveném v článku 2 Evropské úmluvy o lidských právech a v právu na ochranu před nelidským a ponižujícím zacházením stanoveném v článku 3. Jsou také základem potvrzení nadřazenosti lidské bytosti nad výhradními zájmy společnosti a vědy, které je stanoveno v článku 2 Úmluvy o lidských právech a biomedicině, a zcela konkrétně povinnosti dodržovat profesní standardy a povinnosti stanovené v článku 4 poslední uvedené úmluvy.“

RIZIKO NAHRAZENÍ STARÉHO LÉKAŘSKÉHO PATERNALISMU SOUČASNÝM LÉKAŘSKÝM ZNEUŽÍVÁNÍM A RIZIKO, KTERÉMU VYSTAVUJE ZRANITELNÉ PACIENTY FALEŠNÁ AUTONOMIE PACIENTA A VYLOUČENÍ RODINY.

Odvolávat se na zásadu autonomie bez zohlednění ostatních tří zásad bioetiky nemá z právního hlediska smysl. Nejen to, ale pojem autonomie je stejně jako mnoho jiných právních pojmů abstraktní pojem, který lze definovat mnoha způsoby. Západní země přešly od „paternalistické“ formy medicíny, kdy lékař rozhodoval o všem, aniž by pacienta informoval nebo získal jeho souhlas, k novému přístupu ke zdravotní péči, kdy je na dospělém a schopném pacientovi, aby rozhodoval o svém zdraví. V minulosti rozhodovala rodina, aniž by brala v úvahu přání pacienta nebo se s ním radila. Dnes jsme naopak svědky dalších typů ohrožení úcty k důstojnosti a právům pacienta, z nichž první je opět ponechání bezbranného a zranitelného člověka samotného v rukou lékaře a jeho izolace od rodiny a přátel.

V projednávaném případě byla matka stěžovatele osamělá a izolovaná (viz bod 18 rozsudku): její manžel zemřel před dvěma lety a její dcera žila v zahraničí, což jí znemožňovalo stýkat se s vnoučaty. Je zajímavé, že jeden z lékařů pacientky, doktor B., si dovolil usoudit, že kontakt s jejími dětmi již nemá smysl (bod 23). To znamená, že v konečném důsledku je to lékař, kdo rozhoduje za pacienta.

Na autonomii lze nahlížet několika způsoby. Někteří ji vnímají tak, že má vztahový rozměr (v němž hraje roli i okolí pacienta): domnívají se, že autonomie člověka není absolutní, ať už jsme nemocní, nebo zdraví, a že v podstatě jsme všichni na sobě závislí, jinými slovy, že máme vůči sobě nejen práva, ale i povinnosti. Jiní zastávají čistě individualistický pohled na autonomii, kdy se vztah mezi lékařem a pacientem omezuje na smluvní vztah a v konečném důsledku představuje riziko opuštění zranitelného pacienta – zejména pokud trpí duševní chorobou nebo Alzheimerovou chorobou -, který se ocitá v boji s anonymitou zdravotnického systému a arogancí lékaře, který je stále více vzdálen rodině a přátelům.

Několik nevládních organizací, které předložily Soudnímu dvoru zprávy v projednávané věci, zdůraznilo vztahovou povahu lidského života a obtížnost určení, zda byla autonomie osoby snížena v důsledku nemoci (Evropské centrum pro právo a spravedlnost, bod 104 rozsudku; Ordo Iuris Institute, bod 110; Dignitas, bod 108). Bylo zjištěno, že v evropských společnostech, v nichž rodiny doprovázejí duševně nemocné osoby, je počet sebevražd mnohem nižší než v zemích, kde stát více zasahuje do oblasti zdravotnictví a kde mohou být větší ekonomické zdroje, ale kde jsou nemocní ponecháni sami.

Všechny zúčastněné třetí strany se tak či onak shodují na důležitosti podpory rodiny pro osoby s duševním onemocněním, které si přejí učinit toto rozhodnutí. Některé z nich, jako například Ordo Iuris, navíc zdůrazňují důsledky, které takové rozhodnutí může mít pro ostatní členy rodiny: „Za druhé, i kdybychom připustili, že právo na respektování soukromého života dává každému dospělému člověku možnost samostatně se rozhodnout, jak a kdy ukončit svůj život (což je sporné), nelze popřít, že takové rozhodnutí má vážné důsledky pro soukromý a rodinný život přátel, manželů a blízkých příbuzných dotyčné osoby“ (Komentář Ordo Iuris, § 14). Eutanazie se netýká pouze osoby, která se ji rozhodne podstoupit. Dotýká se také členů rodiny této osoby, neboť její smrtí je zničena jakákoli možnost spojení s ní (ibidem, § 15). Třetí intervenující strany také poukazovaly na trauma, které zažívají rodiny, jejichž členové spáchají sebevraždu, aniž by o tom informovali své blízké, a hovořily o právu na rozloučení (tamtéž, § 16).

Dignitas hájí myšlenku možnosti svobodně diskutovat o přání člověka ukončit svůj život a nabízí v tomto ohledu dialog a pomoc. Je pro asistovanou sebevraždu. Ve svých komentářích uvádí následující: „Z publikace o sebevraždách vyplývá, že počet sebevražd ve Švýcarsku od roku 2005 neustále klesá. Zároveň se ve stejném období zvýšil počet asistovaných sebevražd. Nicméně absolutní počty případů asistované/asistované sebevraždy zůstávají mírné: „V roce 2014 zaznamenal Spolkový statistický úřad 742 případů asistované sebevraždy u osob žijících ve Švýcarsku. To odpovídá 1,2 % všech úmrtí“. Autorka se rovněž zasazuje o to, aby rodina byla do procesu zapojena a o rozhodnutí člověka informována, i když připouští, že zkušenosti ukazují, že to není vždy možné, neboť někteří příbuzní rozhodnutí člověka nerespektují. Naopak zdůrazňuje, že je třeba sebevraždám předcházet: „[j]inými slovy, ze sociálního závazku vyplývá povinnost státu zajistit, aby se předčasným úmrtím předcházelo. Je důležité – a bohužel často přehlížené – přijmout účinná opatření k prevenci sebevražedných pokusů, a tedy zejména sebevražd“.

Care Not Killing je aliance řady jednotlivců a organizací působících v oblasti zdravotního postižení a lidských práv, zdravotnictví a paliativní péče (Komentář organizace Care Not Killing, § 1.1). Poskytuje informace o tom, jak je asistovaná sebevražda organizována v Belgii. Asistovaná sebevražda je veřejnou službou, kterou financuje stát, přičemž všichni jsou hrazení z veřejného zdravotního pojištění. Stát financuje všechny veřejné nemocnice, v nichž se provádí 42 % zákroků eutanazie. Financuje také polosoukromá zařízení, včetně pečovatelských domů, kde se provádí 12 % zákroků eutanazie. Platí také lékaře, který předem vystaví potvrzení o provedení eutanazie, a lékaře, který eutanazii provede, ať už je provedena na některém z výše uvedených míst, nebo v domácnosti pacienta. Rovněž hradí náklady na látky podané v rámci eutanazie (ibidem, § 3.1.)[14]. Lékaři jsou jedinými osobami oprávněnými provádět eutanazii a jsou „zástupci státu“.

Care Not Killing zdůrazňuje význam článku 8, který zakotvuje právo na respektování rodinného života, ve spojení s článkem 2, který zakotvuje právo na život: „Smrt jedné osoby se nutně dotýká zájmů velkého počtu dalších osob v rozsahu, který spadá do působnosti článku 8“ (tamtéž, § 12.2). „To je důsledek vztahové povahy lidské existence – vztahovosti, která se odráží ve společenských ohledech popsaných v článku 8 § 2“ (ibid., § 12.3). Care Not Killing tvrdí, že předpokládaná dobrovolná eutanazie pacientů trpících invalidizujícími duševními poruchami se nakonec stává nedobrovolnou eutanazií (ibid., § 12.4) a že je tím dotčen i vztah mezi pacientem a jeho lékaři.

Evropské centrum pro právo a spravedlnost (ECLJ) zase upozorňuje na riziko zneužití a odkazuje na několik případů a také na problémy spojené s možným nedostatkem autonomie u pacientů trpících duševními poruchami. „Pro Diagnostický a statistický manuál duševních poruch (DSM 5) je přání zemřít jedním z ukazatelů diagnózy deprese (Americká psychiatrická asociace, 2013). Kvůli depresi tedy může být přání zemřít a z něj vyplývající žádost o eutanazii spíše příznakem stavu než promyšleným projevem vůle pacienta. V této situaci může být vážně zpochybněna schopnost pacienta rozhodovat o vlastní smrti“ (Poznámky ESLP, § 5). ESLP dodal, že podle belgického Výboru pro práva osob se zdravotním postižením jsou sebevražedné myšlenky u osoby trpící depresí důsledkem jejího postižení, a nikoli svobodným projevem její vůle. Považuje za problematické tvrdit, že osoba v takové situaci disponuje plnou svobodou souhlasu a schopností rozlišování a že je vystavena riziku zneužití a „lékařského nakupování“.

ČÁSTEČNĚ ODLIŠNÉ STANOVISKO SOUDCE SERGHIDESE

Úvod

Tento případ se týká aktivní eutanazie matky stěžovatele, která byla provedena bez vědomí jeho a jeho sestry. Předmětný úkon byl proveden smrtící injekcí profesorem D., lékařem vykonávajícím praxi ve veřejné nemocnici (viz bod 27).

Zatímco s body 1, 2, 7 a 8 výrokové části souhlasím, od bodů 3, 4 a 6 se s úctou distancuji, neboť jsem hlasoval pro konstatování porušení článku 2 (právo na život), resp. článku 8 (právo na respektování soukromého života) Úmluvy. Pokud jde o bod 5 výrokové části, který se týká nedostatků v následné kontrole postupu eutanazie, hlasoval jsem pro konstatování porušení článku 2 nikoli proto, že bych připouštěl nebo naznačoval, že eutanazie je nebo byla podle Úmluvy povolena, ale prostě proto, že tyto nedostatky představují další porušení vedle porušení vyplývajícího ze samotné eutanazie.

Zakazuje článek 2 Úmluvy eutanazii?

Článek 2 Úmluvy chrání právo každého na život a toto ustanovení ani žádný jiný článek Úmluvy nezakotvuje právo na smrt.

Článek 2 Úmluvy nezmiňuje eutanazii ani žádný úkon s ní spojený ani jako výjimku z práva na život (viz první odstavec tohoto článku), ani jako okolnost nebo událost, „kterou nelze považovat za způsobenou porušením“ tohoto práva (viz druhý odstavec téhož článku). Otázka existence vyrovnávacích faktorů nebo záruk nevyvstává ve vztahu k neexistující výjimce.

Při vší úctě k judikatuře Soudu a k názoru mých vážených kolegů ve většině a při zachování, jak se domnívám, cíle Úmluvy, kterým je účinná ochrana práva na život, se domnívám, že žádná forma eutanazie ani žádný legislativní rámec, který takovou praxi obklopuje – bez ohledu na její kvalitu nebo související „záruky“ – nemůže zachovat právo na život zakotvené v článku 2 Úmluvy: účelem eutanazie je ukončit život, zatímco účelem článku 2 je jeho zachování a ochrana. Naopak se pokorně domnívám, že jakákoli forma eutanazie nebo legislativní rámec obklopující takovou praxi by nejen postrádaly právní základ podle Úmluvy, ale byly by také v rozporu se základním právem na život podle Úmluvy. Jinými slovy, zajímalo by mě, jak by právo na život mohlo zůstat konkrétním a účinným právem, kdybychom byli ochotni přijmout postup, zejména eutanazii, který by se rovnal jeho popření. Pokud by tvůrci úmluvy chtěli eutanazii zahrnout do seznamu výjimek z práva na život, zahrnuli by ji buď do článku 2 úmluvy, nebo do samostatného protokolu. Nic takového však neučinili. Stejně jako byla výjimka z práva na život stanovená v článku 2 § 1, spočívající ve způsobení smrti při výkonu rozsudku soudu, z úmluvy odstraněna protokoly č. 6 a 13 k úmluvě, mohla být eutanazie, pokud by s tím členské státy souhlasily, do seznamu výjimek z práva na život doplněna novým protokolem. Z tohoto důvodu se při vší úctě k mým váženým kolegům domnívám, že pokud takový protokol nebo změna článku 2 neexistují, nemohou vnitrostátní orgány považovat eutanazii za praxi, která není v rozporu s Úmluvou nebo s ní slučitelná, a snažit se ji tak regulovat.

Někteří se domnívají, že důvodem, proč článek 2 § 2 Úmluvy mlčí nebo se nezabývá otázkou eutanazie, je to, že se zabývá výhradně použitím smrtící síly ze strany zástupců státu vůči osobám, a proto eutanazii nezakazuje. Tento argument však není platný. Článek 2 § 2 je třeba vykládat ve spojení s článkem 2 § 1, který chrání život každého člověka, ať už ohrožení pochází od zástupců státu, kteří použijí smrtící sílu, nebo od veřejných orgánů, které se uchýlí

k postupům a praktikám eutanazie, nebo od neplnění povinnosti státu přijmout pozitivní opatření na ochranu každého člověka před jednáním třetích osob nebo ohrožením, zejména ohrožením životního prostředí, které ohrožuje jeho život. Jakýkoli jiný výklad by neponechal žádný prostor pro pozitivní povinnost členských států chránit lidský život, což je jedno z nejdůležitějších prohlášení a vývojových trendů v judikatuře Soudního dvora. Ochrana poskytovaná článkem 2 musí být komplexní, nikoliv dílčí, a článek 2 musí být vykládán koherentním způsobem, který zajistí účinnou ochranu práva na život bez ohledu na ohrožení.

III. Měřítkem pro posouzení slučitelnosti práv zakotvených v člancích 2 a 8 Úmluvy musí být článek 2, a nikoli článek 8.

Článek 8 Úmluvy, který chrání právo na respektování soukromého života, včetně práva na osobní autonomii, ani žádné jiné ustanovení Úmluvy nesmí být pod záminkou nebo s upřímným cílem chránit právo na respektování soukromého života, autonomii nebo úctu k lidské důstojnosti použito k popření práva na život. Život každé lidské bytosti je jedinečný, vzácný, nenahraditelný a hodný úcty všech, včetně státu, a zachování nebo ochrana lidského života nesmí v žádném případě záviset na prostoru pro uvážení, který je ponechán členským státům. Zbaven svého života, svého nejcennějšího a nejvzácnějšího majetku, nemůže jednotlivec vykonávat ani požívat žádná ze svých dalších základních práv a tato práva jsou pak zbavena své podstaty; v důsledku toho je to článek 2, a nikoli článek 8, který musí být měřítkem nebo srovnávacím bodem, podle něhož je třeba posuzovat slučitelnost práv zakotvených v těchto dvou člancích, a zásada vnitřní konzistence nebo harmonie mezi ustanoveními úmluvy – která je aspektem nebo funkcí zásady účinnosti (účinné ochrany lidských práv) – by měla být uplatňována tímto způsobem a z tohoto hlediska, takže je to článek 2, který má přednost ve vztahu k posuzované otázce. Právě tak by se nemělo zapomínat, že na rozdíl od článku 8 se na článek 2 nevztahuje výjimka podle článku 15 § 2 Úmluvy, s výjimkou válečného stavu. Právo na respektování lidské důstojnosti, které vyplývá z článku 8, nelze uplatňovat tak, aby bylo popřeno právo na život chráněné článkem 2, a to ze dvou důvodů: za prvé, právo na respektování lidské důstojnosti je základem všech ustanovení Úmluvy, samozřejmě včetně článku 2; za druhé, článek 2 je spolu s protokoly č. 6 a 13 k Úmluvě (které zakazují trest smrti) jedním z nejdůležitějších ustanovení Úmluvy, která zastřešují hodnotu lidského života.

Negativní a pozitivní povinnosti členských států chránit právo na život

Podle mého skromného názoru jsou členské státy vázány jak negativními závazky, které jim zakazují povolovat, přijímat nebo provádět postupy eutanazie nebo praktikovat eutanazii, ať už pasivně nebo aktivně, tak pozitivními závazky, které jim ukládají přijmout opatření k zachování lidského života tím, že poskytnou nepřetržitou a účinnou podporu a pomoc všem, kteří ji potřebují a jsou na prahu smrti.

Doktrínu „živého nástroje“ nelze použít ke zrušení smluvního práva.

Doktrínu, podle níž je úmluva živým nástrojem, který je třeba přizpůsobit aktuálním podmínkám, nelze použít k popření základního práva, jako je v tomto případě právo na život. Tato doktrína je aspektem nebo úlohou zásady účinnosti a nikdy ji nelze použít tak, že by dané právo přestalo být konkrétní nebo účinné, nebo by dokonce bylo zrušeno pod záminkou jiných důvodů.

Další zjištění porušení týkající se nedostatků v následném přezkumu řízení o eutanazii

V každém případě, i kdyby záruky týkající se eutanazie uvedené v rozsudku mohly poskytovat ochranu v souvislosti s postupem eutanazie, nelze v rozsudku učiněný závěr o porušení článku 2 přehlížet, a to oprávněně, z důvodu nedostatků dozoru *a posteriori* nad postupem eutanazie.

Tento bod posiluje můj argument, že pouze záruky, které zachovávají a chrání lidský život, mohou být považovány za skutečné záruky schopné chránit lidský život a slučitelné s článkem 2.

VII. Porušení práva žalobce na respektování jeho soukromého a rodinného života podle článku 8

Za oprávněnou považuji rovněž stížnost stěžovatele, že žalovaný stát tím, že účinně nechránil právo jeho matky na život, porušil rovněž jeho právo na respektování soukromého a rodinného života chráněné článkem 8 Úmluvy.

VIII. Závěr

S ohledem na výše uvedené jsem dospěl k závěru, že v tomto případě, který se týká případu aktivní eutanazie vedoucí ke smrti matky stěžovatele, došlo k porušení článků 2 a 8 Úmluvy.

(Zpracovala JUDr. Martina Grochová, Ph.D.)

EVROPSKÝ SOUD PRO LIDSKÁ PRÁVA
PRVNÍ SEKCE
15. 12. 2022
VĚC VASARÁB A PAULUS PROTI SLOVENSKU
(rozsudek ve věci Vasaráb a Paulus proti Slovensku,
stížnosti č. 28081/19 a 29664/19)

Neprovedení důkazů navrhaných obviněným vedlo k porušení článku 6 Úmluvy

Dotčené články Úmluvy:

čl. 6 odst. 1

čl. 6 odst. 3 písm. d)

Odkazy na českou právní úpravu:

čl. 36 Listiny základních práv a svobod

§ 2 odst. 4, 5, 13 a 15, § 33 odst. 1 a § 265b odst. 1 písm. g) zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád

Klíčová slova:

dokazování/důkaz/důkazní břemeno – práva obhajoby – spravedlivé projednání – spravedlivost řízení – trestní řízení – výpověď svědka

Autorský komentář:

V komentovaném rozhodnutí se Soud zabýval stížností pana Vasarába (dále jako „první stěžovatel“) a pana Pauluse (dále jako „druhý stěžovatel“), kteří byli oba rozsudkem slovenského Specializovaného trestního soudu ze dne 25. 9. 2012, sp. zn. 2T/12/2012, uznáni vinnými z vraždy a druhý stěžovatel také z nedovoleného ozbrojení, za což byli oba odsouzeni k mnohaletým trestům odnětí svobody. Ač stěžovatelé nejen v přípravném řízení, ale později taktéž v rámci řízení před soudy opakovaně navrhovali provedení důkazů v jejich prospěch v podobě výslechu několika svědků, kteří podle jejich názoru měli prokázat, že dané trestné činy nespáchali, všechny jejich návrhy byly odmítnuty.

Soud v rámci posouzení, zda bylo dodrženo právo předvolat svědka obhajoby podle čl. 6 Úmluvy, přistoupil k aplikaci třístupňového testu formulovaného dříve v rozsudku velkého senátu ze dne 18. 12. 2018, Murtazaliyeva proti Rusku, č. 36658/05. Konkrétně posuzoval: (1) zda byl návrh na provedení výslechu svědka dostatečně odůvodněný a významný pro předmět obvinění; (2) zda vnitrostátní soudy zvážily význam této svědecké výpovědi a dostatečně odůvodnily své rozhodnutí o neprovedení výslechu svědka v soudním řízení; a (3) zda rozhodnutí vnitrostátních soudů neprovést výslech svědka nenarušilo celkovou spravedlivost řízení.

Postupu slovenských vnitrostátních orgánů Soud vytknul zejména to, že při rozhodování o vině stěžovatelů vycházely pouze z důkazů předložených obžalobou. Upozornil taktéž na obecnost odůvodnění odmítnutí provedení stěžovateli navržených důkazů ze strany policejního orgánu

a soudů, když tato obsahovala pouze odkazy na použitelná pravidla, přičemž ve vztahu k projednávané věci nebyla podpořena ničím specifickým.

Soud taktéž zdůraznil potřebu prověřování výpovědí svědků, kteří jsou sami podezřelí ze spáchání trestné činnosti a svědeckou výpověď poskytují výměnou za beztrestnost či jiné výhody. V této souvislosti odkázal na závěry ze svého dřívějšího rozsudku ze dne 12. 11. 2019, Adamčo proti Slovensku, č. 45084/14, kde taktéž konstatoval pochybení slovenských vnitrostátních orgánů a porušení čl. 6 Úmluvy. Překlad tohoto rozhodnutí a autorský komentář byl publikován v č. 3/2020 Výběru rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva pro justiční praxi.

Rozsudek jistě může být přínosný i pro české orgány činné v trestním řízení v rámci rozhodování, zda důkazy navrhované obhajobou provést či nikoli tak, aby nedošlo k porušení čl. 6 Úmluvy (srov. též čl. 36 odst. 1 Listiny základních práva a svobod). V této souvislosti lze také připomenout doktrínu opomenutých důkazů, kterou ve své rozhodovací praxi postupně formuloval Ústavní soud ČR [srov. např. náleží sp. zn. III. ÚS 1330/11 ze dne 15. 3. 2012 (N 54/64 SbNU 673), bod 24.; náleží sp. zn. III. ÚS 1414/16 ze dne 26. 7. 2016 (N 138/82 SbNU 215), bod 43.; náleží II. ÚS 1904/20 ze dne 10. 2. 2021 (N 29/104 SbNU 348) aj.] a v návaznosti na tuto též na „nově“ formulovaný dovolací důvod podle § 265b odst. 1 písm. g) tr. řádu ve své třetí variantě.

(JUDr. Petr Škvain, Ph.D., Mgr. Bc. Anna Čermáková)

SKUTKOVÝ STAV A PRÁVNÍ POSOUZENÍ

Případ se týká spravedlivosti trestního řízení vedeného proti stěžovatelům pro obvinění z vraždy, zejména toho, že nemohli dosáhnout předvolání a výslechu svědků ve svůj prospěch, což vyvolává otázky podle článku 6 odst. 1 a 3 písm. d) Úmluvy.

Spravedlivost řízení je třeba posuzovat s ohledem na roli, kterou by v něm dotčené důkazy hrály. Pro usnadnění tohoto posouzení je nejprve popsáno odsouzení stěžovatelů a jeho důkazní základ, přičemž soudní řízení a stěžovateli předložené, ale soudy neprovedené, důkazy jsou popsány následně.

Kromě vraždy, za kterou byli stěžovatelé odsouzeni, byli první stěžovatel a další osoba ve stejném řízení obviněni z vraždy třetí osoby. Obžaloby ale byli zproštěni. Vzhledem k tomu, že tato skutečnost přímo nesouvisí s předmětem projednávané věci, jsou řízení vedená proti stěžovatelům popsána níže pouze ve vztahu k prvnímu z obvinění.

(...)

ODSOUZENÍ STĚŽOVATELŮ

Dne 23. 2. 2010 byla zastřelena osoba A., když řídila auto na ulici v Šaře, další osobou, která jela v jiném voze. Totožnost řidiče druhého vozu nebyla nikdy zjištěna.

Soudy ve svých skutkových zjištěních, která stěžovatelé ve všech fázích řízení zpochybňovali, konstatovaly, že střelcem byl druhý stěžovatel a že vraždu si objednal první stěžovatel.

Ze skutkové věty vyplývá, že (i) si první stěžovatel objednal u druhého stěžovatele vraždu za úplatu; (ii) první stěžovatel měl s A. „dlouhotrvající osobní neshody“; (iii) první stěžovatel již dříve požádal jinou osobu, B., aby byla řidičem pro druhého stěžovatele, ale B. to odmítl; a (iv) druhý stěžovatel požádal jinou osobu, C., aby pro něj obstarala útočnou pušku, což C. učinila.

Soudy uznaly, že klíčové důkazy, o které se odsouzení opírá, pocházejí od B., C. a další osoby, D. Konkrétně se jednalo o následující důkazy.

vypověděl, že byl v roce 2009 osloven prvním stěžovatelem a další osobou s žádostí, aby byl řidičem druhého stěžovatele s cílem někoho usmrtit, což odmítl. Rovněž uvedl, že slyšel výroky druhého stěžovatele, které pochopil tak, že z nich vyplývalo, že druhý stěžovatel A. usmrtil.

potvrdil, že byl druhým stěžovatelem požádán, aby pro něj obstaral útočnou pušku, a že tak učinil. Jakmile pušku získal a předtím, než ji předal druhému stěžovateli, ji vyzkoušel, a proto byly na jedné z jeho rukou poté, co byl v den vraždy zadržen vnitrostátními orgány, zjištěny povýstřelové zplodiny. Dříve toho dne předal zbraň druhému stěžovateli. O několik dní později se setkal s druhým stěžovatelem, který mu zaplatil za zbraň a řekl, že „sundal“ A. Dodal, že první stěžovatel měl problémy s A., který se ho předtím pokusil usmrtit.

uvedl, že mu druhý stěžovatel řekl, že osobu A. usmrtil na žádost prvního stěžovatele.

Oba stěžovatelé byli uznáni vinnými z vraždy a druhý stěžovatel také z nedovoleného ozbrojování, za což byli odsouzeni k trestu odnětí svobody v délce dvaceti dvou a dvaceti pěti let.

TRESTNÍ ŘÍZENÍ PROTI STĚŽOVATELŮM

Trestní řízení ve věci bylo zahájeno dne 23. 2. 2010 a dne 18. 9. 2011 byli stěžovatelé obviněni. V průběhu celého řízení byli právně zastoupeni a svou vinu popírali.

Dne 2. 2. 2012 byli stěžovatelé v souvislosti s ukončením vyšetřování vyzváni k prostudování spisu a k učinění návrhu na doplnění vyšetřování. Navrhli devatenáct bodů, ke kterým měly být provedeny důkazy. Jednalo se o výsledky pěti svědků, kteří měli prokázat vztah mezi prvním stěžovatelem a A., jakož i mezi A. a další osobou, s níž měl být A. údajně v konfliktu, a sedmi dalších osob, které měly ověřit věrohodnost výpovědi C. ohledně toho, kde se nacházel v den, kdy byl A. usmrčen.

Podle záznamu o prostudování spisu stěžovateli policejní orgán s odkazem na § 208 odst. 1 trestního řádu (zákon č. 301/2005 Sb., ve znění pozdějších předpisů – dále jen „TŘ“) návrh stěžovatelů odmítl, neboť „nepovažoval navrhované doplnění vyšetřování za nutné“.

Dne 3. 4. 2012 předložil policejní orgán státnímu zastupitelství (dále jen „SZ“) návrh na podání obžaloby vůči stěžovatelům na základě výše uvedených obvinění a vysvětlil, že jejich žádost o doplnění vyšetřování byla odmítnuta, „protože na základě již provedených důkazů je důkazní situace taková, že návrhy [stěžovatelů] by na ni neměly žádný vliv“.

Dne 19. 4. 2012 byla u Specializovaného trestního soudu (dále jen „STS“) podaná obžaloba, která se opírala výlučně o důkazy předložené SZ.

Dne 30. 4. 2012 podal právní zástupce stěžovatelů písemný návrh na provedení důkazů ve prospěch obhajoby ve dvaceti bodech, které zahrnovaly body výše uvedené.

Dne 28. 5. 2012 konal STS veřejné zasedání, v rámci něhož byla předběžně projednána obžaloba. Ve vztahu k návrhu na provedení dalších důkazů právní zástupce stěžovatelů vysvětlil, že cílem je ověřit tvrzení C. ohledně jeho pobytu v den vraždy (tj. zda mohl předat předpokládanou vražednou zbraň druhému stěžovateli) a ohledně toho, jak si údajně zbraň opatřil. V rámci přípravného řízení byla tato tvrzení přijata jako skutečnost, aniž by byla jakkoli ověřena. Navrhované důkazy by navíc prokázaly, že první stěžovatel neměl s A. žádné neshody, a tudíž ani motiv nechat ho usmrtit, a že se jednalo spíše o neshody mezi A. a jinou již zmíněnou osobou.

Dne 11. 9. 2012 předložil první stěžovatel STS písemné vyjádření, v němž popřel, že by si objednal vraždu A. Uvedl, že B., C. a D. byli podezřelí z různé organizované trestné činnosti různých organizovaných trestných činností a že mohli spolupracovat na vyšetřování výměnou za beztrestnost nebo s cílem pomstít se stěžovatelům.

Na jednání konaném dne 19. 9. 2012 právní zástupce stěžovatelů znovu navrhl provedení dalších důkazů. Podotkl, že výpověď C. je rozporuplná a nevěrohodná, a to zejména pokud jde o jeho příchod a odchod z jisté restaurace v době, kdy údajně zkoušel zbraň. Vnitrostátní orgány vůbec nezkoumaly jeho tvrzení o tom, jak si zbraň opatřil, a přijaly jedinou verzi ohledně motivu prvního stěžovatele nechat A. usmrtit.

V reakci STS uvedl, že někteří svědci navržené obhajobou byli vyslechnuti před vznesením obvinění proti stěžovatelům za situace, kdy bylo zvažováno několik směrů vyšetřování. Po vznesení obvinění však tyto vyšetřovací verze již nebyly dále zkoumány a tyto osoby nebylo nutné znovu vyslýchat.

Procesním rozhodnutím přijatým v průběhu soudního jednání odmítl STS provést důkazy navržené obhajobou. Zatímco stěžovatelé ve své stížnosti popřeli, že by toto rozhodnutí bylo jakkoli odůvodněno, do protokolu o jednání bylo zaznamenáno následující:

„Podle § 272 odst. 3 [TR] soud odmítá provést důkazy předložené [právním zástupcem stěžovatelů] ... v jeho podání ze dne 30. 4. 2012 ..., [a] na jednáních dne 28. 6. 2012, 12. 9. 2012 a dalších“

Předsedkyně senátu své rozhodnutí odůvodnila a poučila strany, že proti němu není přípustný žádný opravný prostředek.“

V rozsudku ze dne 25. 9. 2012 odsoudil STS stěžovatele tak, jak je uvedeno výše. Uznal, že klíčovými důkazy spojujícími vraždu se stěžovateli jsou svědecké výpovědi B., C. a D. Ve svém rozsudku se nezmínil o důkazech, které stěžovatelé navrhli provést v jejich prospěch, ani o svém rozhodnutí jejich návrhu nevyhovět.

Pokud jde o motiv prvního stěžovatele a zejména o zjištění, že měl s A. dlouhodobé osobní neshody, STS uvedl, že tyto neshody vedly k tomu, že byl A. v roce 2005 obviněn z přípravy vraždy prvního stěžovatele.

Stěžovatelé podali odvolání, v němž především namítali, že STS založil své závěry pouze na důkazech ve prospěch obžaloby a že pravdivost svědeckých výpovědí, na nichž se zakládala obžaloba, nebyla žádným způsobem ověřena. Konkrétně se odvolávali na důkazy, jejichž provedení ve svůj prospěch se dříve domáhali. Kromě toho první stěžovatel ve vztahu k jeho údajnému motivu vysvětlil, že incident z roku 2005 spočíval v tom, že ho sledovaly neznámé osoby. Je pravda, že v této souvislosti bylo proti A. vzneseno obvinění, nicméně mezi nimi neexistovaly žádné vazby a konflikt, na který se vnitrostátní orgány odvolávají, se ve skutečnosti odehrál mezi A. a jinou osobou. Svědci, provedení jejichž výsledků se domáhal, by toto prokázali, stejně jako to prokázali při výslechu před vznesením obvinění proti němu.

Dne 3. 4. 2013 Nejvyšší soud odvolání zamítl. V rámci relevantních částí konstatoval, že vnitrostátní orgány dostatečně zjistily skutkový stav v rozsahu nezbytném pro jejich rozhodnutí, a proto shledal, že provedení dalších důkazů nebylo nutné. Nejvyšší soud se ztotožnil s tím, že důkazy vyplývající ze sdělení B., C. a D. byly pro zjištění skutkového stavu stěžejní. Rozhodnutí STS o vině stěžovatelů „bylo založeno na přesvědčivých důkazech, které bez jakýchkoli pochybností vylučují jakoukoli jinou alternativu skutkového děje, který byl na základě těchto důkazů ustálený.“ Nejvyšší soud dále konstatoval, že tyto důkazy nebyly zpochybněny ničím jiným než tvrzeními stěžovatelů.

Stěžovatelé podali dovolání. Tvrdili mimo jiné, že jim bylo v průběhu celého řízení upíráno právo zaručené v čl. 6 odst. 3 písm. d) Úmluvy na dosažení předvolání a výslechu svědků v jejich prospěch, což podle jejich názoru představovalo porušení jejich práva na obhajobu, a tedy důvod přípustnosti dovolání podle § 371 odst. 1 písm. c) TŘ.

Dne 25. 1. 2018 Nejvyšší soud dovolání odmítl. K výše uvedenému argumentu stěžovatelů uvedl, že rozhodnutí soudu o odmítnutí návrhu na provedení důkazů a absence odůvodnění takového rozhodnutí nemůže představovat důvod přípustnosti dovolání podle citovaného ustanovení TŘ.

Stěžovatelé se dále domáhali svých práv podáním dvou ústavních stížností podle čl. 127 Ústavy, v nichž uváděli v podstatě stejné argumenty jako výše a dovolávali se rovněž práva na kontradiktorní řízení.

Dne 4. 12. 2018 a 30. 1. 2019 Ústavní soud odmítl tyto stížnosti jako zjevně neopodstatněné. Uznal, že skutkový závěr soudů „vycházel především z usvědčujících důkazů v podobě svědeckých výpovědí tří konkrétních svědků, kterým se [druhý stěžovatel] osobně přiznal ... a z nichž jeden [poskytl] relevantní svědectví o způsobu, jakým byla použita zbraň opatřena.“ Podle zásady subsidiarity neměl Ústavní soud ve vztahu k STS žádnou pravomoc. Pokud jde o Nejvyšší soud, ten se dostatečně zabýval všemi relevantními aspekty případu. Strany trestního řízení neměly právo na provedení všech jimi navržených důkazů. Rozhodnutí o tom, který důkaz bude proveden, bylo vždy na soudu. Proto rozhodnutí soudu neprovést důkazy navržené jednou ze stran, například proto, že jsou nepodstatné nebo nadbytečné, nelze považovat za rozhodnutí, které by jí bránilo jednat před soudem.

III. NÁVRHY NA POVOLENÍ OBNOVY ŘÍZENÍ

Stěžovatelé následně dvakrát požádali o povolení obnovy řízení na základě existence nových důkazů. Poukázali na to, že v jiném soudním řízení týkajícím se nesouvisejících obvinění B. a D. jako obvinění uvedli, že na ně policie vyvíjela nátlak, aby spolupracovali při vyšetřování proti druhému stěžovateli, což vedlo k jeho odsouzení, jak je uvedeno výše. První stěžovatel

rovněž uvedl, že se podrobil testu na detektoru lži, jehož výsledek svědčil o jeho nevině. Kromě toho tvrdil, že existuje nový svědek, který by mohl vypovídat o osobnosti C. a o tom, že se mu tento svěřil s tím, co chápal jako přiznání, že předchozí obvinění C. proti stěžovatelům byla falešná.

Návrhy byly odmítnuty a konečná rozhodnutí vydal Nejvyšší soud dne 20. 2. 2018 a 10. 12. 2019. Nejvyšší soud uvedl, že je pravdou, že v jiném řízení B. a D. uvedli, že byli k usvědčení druhého stěžovatele donuceni. Tato podání však učinili jako obvinění, což je zbavuje odpovědnosti za nepravdivá prohlášení. Když byli B. a D. vyslýcháni jako svědci v řízení o návrhu stěžovatelů na obnovu řízení, odmítli vypovídat. Vzhledem k tomu, že policie popřela, že by se dopustila jakéhokoli protiprávního jednání, neexistovaly ve skutečnosti žádné nové důkazy, které by návrh na povolení obnovy řízení podpořily. Testování na detektoru lži se na Slovensku nepovažuje za důkaz v soudním řízení a výpověď nového svědka byla nedůvěryhodná.

RELEVANTNÍ PRÁVNÍ ÚPRAVA

TRESTNÍ ŘÁD

Paragraf 2 TŘ definuje základní zásady trestního řízení. Podle odstavce 10 postupují orgány činné v trestním řízení tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro jejich rozhodnutí. Důkazy obstarávají z úřední povinnosti. Právo obstarávat důkazy náleží rovněž stranám. Orgány činné v trestním řízení mají se stejnou pečlivostí objasňovat okolnosti svědčící v neprospěch obviněného, jakož i okolnosti svědčící v jeho prospěch, a provádět důkazy v obou směrech tak, aby umožnily soudu spravedlivě rozhodnout.

Paragraf 34 vymezuje práva a povinnosti obviněného. Podle odstavce 1 mezi ně patří právo navrhnout důkazy a předkládat je.

Podle § 119 musí být v trestním řízení mimo jiné prokázáno, zda se skutek stal a zda naplňuje znaky trestného činu [odstavec 1 písm. a)], a pokud ano, kdo tento skutek spáchal a na základě jakých pohnutek [odstavec 1 písm. b)].

Podle § 168 odst. 1 musí rozsudek mimo jiné obsahovat odůvodnění, proč soud nevyhověl návrhům na provedení dalších důkazů.

Po skončení vyšetřování má policejní orgán umožnit obhajobě a dalším osobám prostudovat spis a podat návrhy na doplnění vyšetřování. Tyto návrhy mohou být odmítnuty, pokud je policejní orgán nepovažuje za nutné (§ 208 odst. 1).

Podle § 272 odst. 2 má předseda senátu po provedení všech důkazů zjistit, zda strany mají návrhy na doplnění dokazování. Podle odstavce 3 uvedeného paragrafu soud odmítne provést důkaz, pokud se týká okolnosti, která je pro rozhodnutí nepodstatná nebo může být zjištěna jinými dříve navrženými důkazy. Rozhodnutí o odmítnutí provedení důkazu musí být oznámeno osobě, která podala návrh na jeho provedení. Oznámení se zpravidla provádí ústně a po zahájení hlavního líčení. Rozhodnutí je možno změnit, pokud se v průběhu dalšího řízení ukáže, že je potřebné daný důkaz provést.

Důvody, pro které lze podat dovolání, jsou uvedeny v § 371 odst. 1. Podle písm. c) mezi ně patří případy, v nichž došlo k zásadnímu porušení práva na obhajobu.

(...)

SPOJENÍ STÍŽNOSTÍ

S ohledem na podobný předmět stížností považuje Soud za vhodné posoudit je společně v rámci jednoho rozsudku.

TVRZENÉ PORUŠENÍ ČLÁNKU 6 ODST. 1 A 3 PÍSM. D) ÚMLUVY

Stěžovatelé namítali, že řízení vedená proti nim byla nespravedlivá, neboť orgány svévolně odmítly provést jimi navržené důkazy. Tuto stížnost je třeba posoudit podle čl. 6 odst. 1 a 3 písm. d) Úmluvy, jehož příslušné části znějí takto:

Článek 6

„1. Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě ... projednána ... soudem, ... který rozhodne ... o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění proti němu

(...)

Každý, kdo je obviněn z trestného činu, má tato minimální práva:

(...)

vyslychat nebo dát vyslychat svědky proti sobě a dosáhnout předvolání a výslech svědků ve svůj prospěch za stejných podmínek, jako svědků proti sobě;

(...)“.

Přijatelnost

Soud konstatuje, že stížnosti nejsou zjevně neopodstatněné ani nepřijatelné z jiných důvodů uvedených v čl. 35 Úmluvy. Musí být proto prohlášeny za přijatelné.

Věcné posouzení

Vyjádření stran

Stěžovatelé tvrdili, že řízení proti nim byla nespravedlivá, neboť jejich odsouzení bylo založeno pouze na důkazech předložených SZ, zatímco jim bylo odepřeno právo dosáhnout předvolání a výslechu svědků v jejich prospěch. V průběhu řízení ve všech fázích žádali o předvolání a provedení výslechu dvanácti svědků. Podrobně a opakovaně upřesnili, že tyto důkazy se týkají neexistence jakéhokoli motivu prvního stěžovatele nechat A. usmrtit a věrohodnosti svědka C. a jeho výpovědi. Důležitost motivu byla umocněna tím, že se jedná o jeden z klíčových prvků, které je třeba v trestním řízení prokázat, a že v konkrétních skutkových okolnostech projednávaného případu samy vnitrostátní orgány výslovně uznaly důležitost motivu tím, že jej zahrnuly do skutkové věty ve vztahu k trestným činům přičítaným

prvnímu stěžovateli. Vnitrostátní orgány zcela ignorovaly všechny důkazy navržené stěžovateli a odepřely jim jakoukoli možnost vyslechnout výše uvedené svědky, přestože jim byla známa jejich totožnost. Jakékoli vysvětlení v tomto ohledu bylo podáno povrchně a zcela nahodile formou citace příslušných právních ustanovení, ale neobsahovalo žádný prvek skutečného individuální odůvodnění. Vysvětlení tak bylo dáno pouze naoko. V situaci, kdy všechny návrhy obžaloby na provedení důkazů byly přijaty, došlo ke zjevné nerovnosti zbraní. Místo toho, aby vnitrostátní soudy zajistily dodržování této zásady, jednaly spíše jako zástupce orgánů činných v trestním řízení. Absence odůvodnění odmítnutí provedení důkazů ve prospěch stěžovatelů byla navíc podle vnitrostátního práva nezákonná, zejména pokud výslovně vyžadovalo, aby takové odůvodnění bylo obsaženo v odsuzujících rozsudcích.

Pokud jde o argumenty vlády v její odpovědi (viz následující odstavce), stěžovatelé je považují za pokus o bagatelizaci problému. Jejich pozdější žádosti o povolení obnovy řízení a odmítnutí těchto žádostí neměly na projednávanou věc žádný vliv, neboť nezahrnovaly posouzení otázek, kterých se týkaly. Navíc vyjádření předsedkyně senátu STS, který zasedal v jejich věci (viz bod 47. níže), nesvědčilo o ničem jiném než o tom, že důvody, pro které se domáhali přezkoumání sporných důkazů, byly zcela jasné. Konečně, pokud byl některý ze stěžovatelů navržených svědků vyslechnut před vznesením obvinění proti nim, proběhly tyto výslechy bez přítomnosti stěžovatelů, a tudíž jim nebyla poskytnuta možnost uplatnit jejich právo na obhajobu.

Vláda poukázala na to, že otázky přípustnosti důkazů jsou primárně záležitostí vnitrostátního práva a vnitrostátních soudů, přičemž role Soudu je omezena na posouzení spravedlivosti řízení jako celku. Projednávaný případ je třeba posoudit podle kritérií reflektovaných ve věci Murtagaliyeva proti Rusku (rozsudek velkého senátu ze dne 18. 12. 2018, č. 36658/05). Jádrem projednávaného případu byly svědecké důkazy navržené obhajobou, které měly zpochybnit věrohodnost C. a prokázat vztahy A., které byly důležité pro motiv nechat ho usmrtit. Kromě výpovědi C. se však odsouzení stěžovatelů opíralo i o výpovědi dalších svědků, včetně B. a D. Návrhy obhajoby byly přezkoumány a odmítnuty policejním orgánem, SZ, soudy tří stupňů a nakonec i Ústavním soudem. Zejména STS se po předložení připomínek ze strany SZ návrhem zabýval na soudním jednání, přičemž z protokolu o jednání vyplývá, že toto rozhodnutí bylo odůvodněno. Kromě toho byly v souvislosti s návrhy stěžovatelů na povolení obnovy řízení zkoumány další důkazní otázky.

Vláda tvrdila, že vnitrostátní soudy dostatečně posoudily relevanci důkazů navržených stěžovateli a že i když rozhodnutí o odmítnutí jejich provedení nebylo nijak konkrétně odůvodněno, je zřejmé, že důvodem bylo, že ostatní již provedené důkazy jednoznačně poskytovaly úplný obraz o věci, s ohledem na který bylo provedení dalších důkazů nadbytečné, což uznal i Nejvyšší soud jako soud odvolací.

Vláda předložila prohlášení ze dne 15. 11. 2019 vyhotovené pro účely řízení před Soudem předsedkyní senátu STS, který rozhodoval ve věci stěžovatelů. Předsedkyně senátu připustila, že obhajoba požádala o provedení předmětných důkazů písemně i ústně, a souhrnně uvedla konkrétní svědky, jejichž výslechy stěžovatelé požadovali, a konkrétní účely jejich výslechu. Předsedkyně senátu uvedla, že odsouzení stěžovatelů se opírá o rozsáhlé množství důkazů, a v souvislosti s jednotlivými výpověďmi svědků B., C. a D. dodala:

„... Na základě posouzení přípustnosti a relevance [dalších] důkazů dospěl soud k závěru, že jsou dostatečné pro rozhodnutí o vině [a] trestu, [zatímco] návrh důkazů ve prospěch obhajoby dostatečně nevysvětluje jejich význam pro zjištění skutečného stavu věci.“

Závěrem vláda uvedla, že někteří ze svědků navržených stěžovateli byli vyslechnuti před vznesením obvinění proti stěžovatelům. Jelikož neuvedli nic, co by bylo považováno za relevantní, nebylo nutné tyto svědky znovu vyslechnout. Vzhledem k tomu, že stěžovatelé byli po celou dobu zastoupeni advokáty a měli neomezené možnosti uplatnit svá práva na obhajobu, byla řízení jako celek spravedlivá.

Posouzení soudu

Obecné zásady

Soud na úvod připomíná, že záruky uvedené v čl. 6 odst. 3 písm. d) jsou specifickými aspekty práva na spravedlivý proces stanoveného v odstavci 1 tohoto článku, které musí být zohledněny při jakémkoli posuzování spravedlivosti řízení (viz například rozsudek velkého senátu ze dne 15. 12. 2015, Schatschaschwili proti Německu, č. 9154/10, bod 100., s dalšími odkazy).

Soud dále připomíná, že podle čl. 6 Úmluvy podléhá přípustnost důkazů v první řadě pravidlům vnitrostátního práva a úkolem Soudu není rozhodovat o tom, zda byly výpovědi svědků řádně připuštěny jako důkaz, ale zabývat se tím, zda řízení jako celek, včetně způsobu, jakým byly důkazy provedeny, bylo spravedlivé (viz, kromě mnoha jiných, rozsudek ze dne 23. 4. 1997, Van Mechelen a ostatní proti Nizozemsku, č. 21363/93, 21364/93, 21427/93 a 22056/93, bod 50.; a rozsudek velkého senátu ze dne 6. 5. 2003, Perna proti Itálii č. 48898/99, bod 29.). Článek 6 odst. 3 písm. d) Úmluvy nevyžaduje účast a výslech každého svědka ve prospěch obviněného. Základním cílem tohoto ustanovení, jak naznačují slova „za stejných podmínek“, je zajistit úplnou „rovnost zbraní“ (viz rozsudek ze dne 8. 6. 1976, Engel a ostatní proti Nizozemsku, č. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 a 5370/72, bod 91.; rozsudek ze dne 22. 4. 1992, Vidal proti Belgii, č. 12351/86, bod 33.; a rozsudek velkého senátu Murtazaliyeva proti Rusku, citováno výše, bod 139.).

V posledně citovaném rozsudku (bod 158.) Soud formuloval následující třístupňový test pro posouzení, zda bylo dodrženo právo předvolat svědka obhajoby podle čl. 6 odst. 3 písm. d): (1) zda byl návrh na provedení výslechu svědka dostatečně odůvodněný a významný pro předmět obvinění; (2) zda vnitrostátní soudy zvážily význam této svědecké výpovědi a dostatečně odůvodnily své rozhodnutí o neprovedení výslechu svědka v soudním řízení; a (3) zda rozhodnutí vnitrostátních soudů neprovést výslech svědka nenarušilo celkovou spravedlivost řízení.

Co se týče prvního kroku testu, Soud rozhodl, že je třeba zkoumat, zda výpovědi svědků mohly ovlivnit výsledek soudního řízení nebo zda se od nich dalo rozumně očekávat, že posílí pozici obhajoby. „Dostatečnost“ odůvodnění návrhů obhajoby na výslech svědků bude záviset na posouzení okolností daného případu, včetně použitelných ustanovení vnitrostátního práva, stádia a průběhu řízení, argumentačních linií a strategií sledovaných stranami a jejich procesního postupu (tamtéž, body 160.–161.).

Pokud jde o druhý krok testu, Soud vysvětlil, že obecně význam výpovědi svědka a dostatečnost odůvodnění předloženého obhajobou v kontextu okolností případu určí rozsah a detailnost posouzení nutnosti zajistit přítomnost a výslech svědka ze strany vnitrostátních soudů. V souladu s uvedeným, čím silnější a závažnější jsou argumenty předložené obhajobou, tím pečlivější musí být zkoumání a tím přesvědčivější musí být odůvodnění vnitrostátních soudů, pokud návrhu obhajoby na výslech svědka nevyhověly (tamtéž, bod 166.).

S ohledem na celkové posouzení spravedlivosti řízení jako třetího kroku testu Soud zdůraznil, že soulad s požadavky spravedlivého procesu musí být zkoumán vždy s ohledem na vývoj řízení jako celku, a nikoli na základě izolovaného posouzení jednoho konkrétního aspektu nebo jedné konkrétní události. I když by závěry v rámci prvních dvou kroků tohoto testu obvykle silně naznačovaly, jestli bylo řízení spravedlivé, nelze vyloučit, že v některých, byť výjimečných, případech, by úvahy o spravedlivosti řízení mohly odůvodnit opačný závěr (tamtéž, body 167–168).

Použití uvedených zásad na projednávanou věc

V projednávané věci byli stěžovatelé stíháni za závažné trestné činy na pozadí spletitého organizovaného zločinu. Na vnitrostátní úrovni bylo uznáno a před Soudem nebylo zpochybněno, že klíčové důkazy proti nim pocházejí od svědků B., C. a D. Byly to zejména tyto důkazy a motiv prvního stěžovatele, jak byl zjištěn vnitrostátními soudy, které je spojovaly s vraždou A. Část těchto důkazů, ta pocházející od C., měla zvláštní význam, protože na rozdíl od důkazů poskytnutých B. a D., kdy šlo převážně o fámy, C. osobně vypověděl, že druhému stěžovateli obstaral to, co bylo později prokázáno jako vražedná zbraň.

Případ se soustředí kolem návrhu stěžovatelů na provedení výslechu svědků, který podali písemně dne 2. a 30. 4. 2012 a ústně dne 28. 5. a 19. 9. 2012 (viz body 13., 17., 18. a 20. výše). Tyto žádosti se týkaly provedení důkazů v přibližně dvaceti bodech, včetně výslechu dvanácti konkrétních svědků.

(i) Zda byl návrh na provedení výslechu svědků dostatečně odůvodněný a významný pro předmět obvinění

Na vnitrostátní úrovni stěžovatelé specifikovali, že dotyční svědci mají být vyslechnuti ohledně vztahu A. k prvnímu stěžovateli a k další osobě a dále ohledně místa pobytu C. v den, kdy byl A. zabit, a jeho údajného obstarání vražedné zbraně pro druhého stěžovatele.

Podle podání stěžovatelů byla otázka vztahů A. k výše uvedeným osobám relevantní pro závěr vnitrostátního soudu ohledně motivu prvního stěžovatele nechat A. zabít. V této souvislosti Soud poznamenává, že důležitost této otázky je dána mimo jiné tím, že se jedná o jednu z otázek, kterou se musí zabývat odsuzující rozsudek (viz výše bod 35.). Ve skutkových okolnostech projednávané věci byl navíc motiv prvního stěžovatele zjištěný soudy rovněž zahrnut do skutkové věty ve vztahu k trestnému činu, za který byl odsouzen (viz výše bod 9.).

Pokud jde o důkazy, jejichž provedení stěžovatelé požadovali ve vztahu k C., vysvětlili, že se snažili zpochybnit jeho verzi událostí, že obstaral vražednou zbraň, otestoval ji a předal druhému stěžovateli, neboť podle stěžovatelů byla tato tvrzení orgány přijata bez jakéhokoli ověření, přestože obsahovala mnoho nesrovnalostí.

Vzhledem k tomu, že předmětný důkaz mohl mít vliv na motiv prvního stěžovatele jako strukturální prvek případu a na věrohodnost výpovědi klíčového svědka proti stěžovatelům, Soud jej považuje za *prima facie* relevantní pro předmět obvinění proti nim.

(ii) Zda vnitrostátní soudy zvážily význam důkazu a dostatečně odůvodnily své rozhodnutí o neprovedení výslechu svědků v soudním řízení

Návrh stěžovatelů na provedení výslechu svědků byl podán ve fázi přípravného řízení, při předběžném projednání obžaloby, v průběhu soudního řízení a v jejich následných odvoláních a ústavních stížnostech.

Odpověď policejního orgánu a STS spočívala především v odkazu na použitelná procesní pravidla obecně umožňující odmítnout návrhy na provedení dalších důkazů v případech, kdy jejich provedení není nutné nebo pokud jsou důkazy nepodstatné či nadbytečné (viz body 14., 22., 37. a 38. výše). Nic nenasvědčuje tomu, že by „odůvodnění“ procesního rozhodnutí STS ze dne 19. 9. 2012 v této věci, jak je zaznamenáno v protokolu o jednání, na němž byl vyhotoven, obsahovalo něco více než prostý odkaz na použitelná pravidla.

Policejní orgán a Nejvyšší soud jako soud odvolací rovněž dodaly, že důkazy navržené stěžovateli by neměly žádný vliv na skutkový stav, který již byl zjištěn na základě jiných důkazů, a že neexistuje nic, kromě tvrzení samotných stěžovatelů, co by zpochybňovalo již učiněná skutková zjištění (viz body 15. a 26. výše). V této souvislosti Soud upozorňuje na obecný ráz tohoto posouzení, které ve vztahu k danému případu nebylo podpořeno ničím specifickým. Přestože někteří ze svědků, jejichž výslech stěžovatelé navrhovali, byli vyslechnuti ještě před vznesením obvinění proti nim, žádný z orgánů, které se podílely na projednávání jejich návrhů na provedení dalších důkazů, nijak podrobně nespecifikoval, proč by důkazy, které měli tito svědci poskytnout, byly irelevantní nebo nezpůsobilé vyvrátit zjištění učiněná na základě jiných důkazů. Za takového kontextu se může zdát paradoxní dospět bez prozkoumání navrhovaných důkazů k závěru, že neexistovalo nic jiného než tvrzení samotných stěžovatelů, co by bylo v rozporu s již zjištěnými skutečnostmi.

Obdobně soudy shledaly, že motiv prvního stěžovatele spočíval v nesporné skutečnosti, že A. byl již dříve obviněn z pokusu o vraždu prvního stěžovatele. Sám první stěžovatel však důsledně popíral, že by byl s A. v jakémkoli kontaktu nebo konfliktu, a předložil důkazy, které měly prokázat, že ve skutečnosti existovala jiná osoba, která měla motiv nechat A. usmrtit. Vzhledem k absenci jakýchkoli podrobností o stavu obvinění proti A. a jakéhokoli jiného odůvodnění ze strany vnitrostátních soudů pro neprovedení předložených důkazů neshledává Soud dostatečné důvody pro závěr, že předložené důkazy nebyly relevantní pro předmět obvinění proti stěžovatelům.

Pokud jde o STS, Soud dále podotýká, že ačkoli použitelná procesní pravidla výslovně vyžadovala, aby v odsuzujícím rozsudku podrobně uvedl, proč odmítl provést další důkazy (viz bod 36. výše), jeho rozsudek ze dne 25. 9. 2012 se touto otázkou nijak nezabýval.

Kromě výše uvedeného Nejvyšší soud jako dovolací soud shledal, že dovolání stěžovatelů nespadá do jeho pravomoci, a s tímto závěrem se v zásadě ztotožnil i Ústavní soud (viz body 28. a 30. výše). Ani jeden z těchto soudů tak ve skutečnosti nezkoumal oprávněnost odmítnutí soudů nižších stupňů provést předmětné důkazy.

V rozsahu, ve kterém se vláda opírala o skutečnost, že někteří ze svědků, které stěžovatelé označili, byli vyslechnuti před vznesením obvinění proti stěžovatelům, toto nemá žádný vliv na posouzení stížnosti stěžovatelů před Soudem, protože žádné takové výpovědi nebyly ve skutečnosti předloženy vnitrostátním soudům a nebyly jimi přezkoumány. Kromě toho nic

nenasvědčuje tomu, že by stěžovatelé byli těmto výsledkům přítomni a mohli tak při této příležitosti uplatnit svá práva na obhajobu.

Jak sama vláda připustila, v projednávaném případě soudy v reakci na žádost stěžovatelů o provedení důkazů v jejich prospěch nevedly žádné konkrétní důvody (viz odstavec 46. výše). I za předpokladu, že by tedy relevance předmětných důkazů byla skutečně dostatečně zvažena, nelze říci, že by vnitrostátní soudy dostatečně odůvodnily, proč je neprovedly.

(iii) Zda rozhodnutí vnitrostátních soudů neprovést výslech svědků nenarušilo celkovou spravedlivost řízení

Soudní řízení se stěžovateli proběhlo v podstatě na základě důkazů předložených obžalobou, přičemž nic nenasvědčuje tomu, že by soudy jakýkoli důkaz navržený obžalobou neprovedly. Jinými slovy, soudy provedly všechny důkazy předložené obžalobou. Naproti tomu žádný z důkazů předložených stěžovateli nebyl proveden, ačkoli stěžovatelé o toto v průběhu řízení ve všech jeho fázích soustavně žádali.

Trestní řád jako jednu ze základních zásad trestního řízení na Slovensku stanoví, že orgány činné v trestním řízení mají se stejnou pečlivostí objasňovat jak okolnosti svědčící v neprospěch obviněných osob, tak i okolnosti svědčící v jejich prospěch (viz bod 33. výše). Nic však nenasvědčuje tomu, že by tak v daném případě učinily. Naopak obraz vyplývající ze skutkových okolností případu naznačuje, že vnitrostátní orgány zkoumaly pouze jednu verzi skutečností a aktivně odmítly zkoumat verzi předloženou stěžovateli.

Soud navíc poznamenává, že klíčoví svědci B., C. a D. byli potencionálně sami zapleteni do různých skutkových okolností na pozadí věci a že tvrzení prvního stěžovatele, že mohli oba stěžovatele obvinít výměnou za beztrestnost (viz výše bod 19.), zřejmě nevedlo k žádným vyšetřovacím opatřením. V souvislosti s návrhy stěžovatelů na povolení obnovy řízení to nebylo napraveno ani prověřením tvrzení, které B. a D. učinili v jiných řízeních o tom, že byli k usvědčování druhého stěžovatele donuceni (viz bod 32. výše).

V této souvislosti Soud připomíná, že užití výpovědí svědků, jimž byla výměnou poskytnuta beztrestnost nebo jiné výhody, může zpochybnit spravedlivost řízení proti obviněnému a může vyvolat závažné otázky, zda tyto výpovědi nemohou být z jejich podstaty manipulovány ve snaze získání nabízených výhod nebo za účelem osobní pomsty. Riziko, že osoba může být obviněna a souzena na základě neověřených tvrzení, která nemusí být nutně nezaujatá, proto nesmí být podceňováno (viz rozsudek ze dne 12. 11. 2019, Adamčo proti Slovensku, č. 45084/14, bod 59., s dalším odkazem).

(iv) Závěr

Výše uvedené úvahy postačují Soudu k závěru, že vzhledem k tomu, jak vnitrostátní soudy reagovaly na návrh stěžovatelů na provedení výslechu svědků v jejich prospěch, byla řízení jako celek nespravedlivá.

Došlo tedy k porušení čl. 6 odst. 1 a 3 písm. d) Úmluvy.

K Použití článku 41 úmluvy

(...)

Újma

Stěžovatelé požadovali náhradu nemajetkové újmy následovně.

V podání ze dne 20. 7. 2020 první stěžovatel požadoval 10 000 EUR. V následném podání ze dne 25. 7. 2020 požadoval na základě stejného důvodu částku 5 000 000 EUR a tvrdil, že částku požaduje v souvislosti s odnětím svobody a zásahem do jeho soukromého a rodinného života, které považoval za protiprávní. V dalším podání ze dne 19. 8. 2020 první stěžovatel upřesnil, že má být brán v úvahu nárok uvedený v druhém podání.

Druhý stěžovatel požadoval 10 000 EUR z důvodu frustrace, úzkosti a nespravedlnosti způsobenými nemožnostmi bránit se v řízení vedeném proti němu.

Vláda v odpovědi poukázala na to, že případné porušení, které by bylo v tomto případě shledáno, je procesní povahy, a uvedla, že nároky obou stěžovatelů jsou zjevně nadhodnocené. Kromě toho se domnívala, že v případě zjištění porušení práv stěžovatelů by se tito mohli domáhat povolení obnovy řízení v jejich věci, což je podle názoru vlády nejvhodnější formou nápravy.

Soud poznamenal, že nárok prvního stěžovatele vychází z předpokladu, že jeho odsouzení bylo nezákonné. Soud však nemůže spekulovat o výsledku řízení proti němu, pokud by proběhla v souladu s požadavky čl. 6 odst. 1 a 3 písm. d) Úmluvy. Zjištění porušení těchto ustanovení v projednávané věci tedy neznamená, že stěžovatelé byli odsouzeni neprávem.

V každém případě se Soud na základě skutkových okolností daného případu domnívá, že zjištění porušení představuje spravedlivé zadostiučinění. Upozorňuje, že v návaznosti na toto zjištění opravňuje vnitrostátní právo stěžovatele napadnout závěry vnitrostátních soudů prostřednictvím podání návrhu na povolení obnovy řízení (viz rozsudek ze dne 21. 7. 2015, Zachar a Čierny proti Slovensku, č. 29376/12 a 29384/12, bod 85., s dalšími odkazy). Soud proto nároky stěžovatelů zamítá (viz rozsudek velkého senátu ze dne 20. 10. 2015, Dvorski proti Chorvatsku, č. 25703/11, bod 117., s dalšími odkazy).

(...)

Z TĚCHTO DŮVODŮ SOUD JEDNOMYSLNĚ:

Rozhoduje o spojení stížností;

Prohlašuje stížnosti za přijatelné;

Rozhoduje, že došlo k porušení čl. 6 odst. 1 a 3 písm. d) Úmluvy;

Rozhoduje, že konstatování porušení představuje samo o sobě dostatečné zadostiučinění za případnou nemajetkovou újmu utrpěnou stěžovateli;

Zamítá ve zbývající části nároky stěžovatelů na spravedlivé zadostiučinění.

(...)

(Zpracovala Mgr. Bc. Anna Čermáková)